

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİNİN
KENT DİNAMİKLERİ İÇİNDE İNCELENMESİ VE
TARLABAŞI ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Deniz ÇETİN**

Anabilim Dalı : DİSİPLİNLER ARASI

Programı : KENTSEL TASARIM

HAZİRAN 2008

**TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİNİN
KENT DİNAMİKLERİ İÇİNDE İNCELENMESİ VE
TARLABAŞI ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Deniz ÇETİN
(519041003)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 5 Mayıs 2008
Tezin Savunulduğu Tarih : 10 Haziran 2008**

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ayşe ŞENTÜNER

Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Hale ÇIRACI (İ.T.Ü.)

Prof. Dr. Orhan HACIHASANOĞLU (İ.T.Ü.)

HAZİRAN 2008

ÖNSÖZ

“Toplum ve Mekân İlişkisinin Kent Dinamikleri İçinde İncelenmesi ve Tarlabası Örneği” isimli tez çalışması boyunca beni destekleyen, fikirleri ile yol gösteren ve ufkumu genişleten, çok değerli hocam Prof. Dr. Ayşe Şentürer’e; akademik çalışmalarımı destekleyen saygıdeğer patronum Yük. İnş. Müh. Sn. Zihni Tekin’e; çok değerli iş arkadaşlarıma; her zaman fikirlerinden ve desteğinden yararlandığım sevgili eşime ve sevgilerini hiç esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Haziran 2008

Deniz ÇETİN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Giriş ve Çalışmanın Amacı, Yöntemi	1
2. TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİNE BAKIŞ	2
2.1. Sosyal Bilimlerde Mekân Yaklaşımları	2
2.1.1. Özne, Mekân ve Evren İlişkisi	2
2.1.2. Özne, Mekân ve Zaman İlişkisi	5
2.2. Toplumsal Mekân Yaklaşımı	7
2.3. Toplumsal Mekân Üretimi	11
2.4. Bölüm Sonucu	15
3. TOPLUMSAL MEKÂN ALANI OLARAK KENT: GÜNÜMÜZ KENTİNE BAKIŞ	17
3.1. Kentin Farklı Bakış Açılarından Değerlendirilmesi ve Arka Plan	17
3.1.1. Kentin Toplumsal Bakış Açısından Değerlendirilmesi	17
3.1.2. Kentin İktisadi Bakış Açısından Değerlendirilmesi	19
3.2. Günümüz Kentine Bakış	20
3.3. Bölüm Sonucu	23
4. GÜNÜMÜZ KENT DİNAMİKLERİ İÇİNDE TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİ	25
4.1. Kent Kültürünün Toplum ve Mekân İlişkisine Etkisi	25
4.1.1. Farklılıklar	25
4.1.2. Hız	28
4.2. Kamusal Alan ve Mülkiyet İlişkilerinin Toplum ve Mekân İlişkisine Etkisi	31
4.2.1. Mülkiyet İlişkilerinin Gelişimi	32
4.2.2. Kamunun ve Kamusal Alanın Gelişimi	35
4.2.3. Günümüz Kamusal Alanları	38
4.2.4. Kamusal Alan ve Mülkiyet Çatışmaları	42
4.3. Kentsel Eşitsizliğin Toplum ve Mekân İlişkisine Etkisi	44
4.3.1. Kentsel Eşitsizlik	45
4.3.2. Göç	48
4.3.3. Kentsel Eşitsizliğin Mekânsal Yansımaları ve Informel Mekânizmalar	51
4.4. Bölüm Sonucu	57

5. TARLABAŞI ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN GÜNÜMÜZ KENT DİNAMİKLERİ İÇİNDE TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİNİ OKUMAK	59
5.1. İstanbul'un Tarihsel Kimliği İçinde Toplum ve Mekân İlişkisi	59
5.2. Tarlabası'nın Tarihsel Gelişimi	62
5.3. Kent İçi Çöküntü Alanı Olarak Tarlabası	73
5.3.1. Tarlabası'nda Kentsel Doku	75
5.3.2. Tarlabası'nda Kentsel Eşitsizlik ve Kent Yoksulluğu	86
5.3.3. Tarlabası'nda Toplumsal Mekân	98
5.3.4. Tarlabası'nda Kentsel Dönüşüm Projeleri	109
5.4. Bölüm Sonucu	119
6. KENTSEL TASARIM AÇISINDAN TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	121
KAYNAKLAR	125
ÖZGEÇMİŞ	132

KISALTMALAR

DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
UIA	: Uluslararası Mimarlar Birliği (Union of International Associations)

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 4.1 : Genel Nüfus Sayımlarına Göre Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu (D.İ.E., 2000)	48
Tablo 5.1 : Binaların Yaşı (Ünlü ve diğ., 2000).....	80
Tablo 5.2 : Bina Yapım Sistemleri (Ünlü ve diğ., 2000)	80
Tablo 5.3 : Binaların Tarihi Kimliği (Ünlü ve diğ., 2000).....	80
Tablo 5.4 : Binaların Bakım Durumu (Ünlü ve diğ., 2000).....	80
Tablo 5.5 : Bina Fonksiyonları (Ünlü ve diğ., 2000)	82
Tablo 5.6 : Konut Büyüklükleri (Ünlü ve diğ., 2000).....	83
Tablo 5.7 : Cinsiyet (Ünlü ve diğ., 2000)	87
Tablo 5.8 : Uyruk (Ünlü ve diğ., 2000).....	87
Tablo 5.9 : Din (Ünlü ve diğ., 2000).....	87
Tablo 5.10 : Doğum Yeri (Ünlü ve diğ., 2000).....	87
Tablo 5.11 : Yaş (Ünlü ve diğ., 2000).....	87
Tablo 5.12 : Konutlarda Oturma Süresi (Ünlü ve diğ., 2000).....	88
Tablo 5.13 : Meslek Dağılımı (Ünlü ve diğ., 2000).....	88
Tablo 5.14 : Eğitim Durumu (Ünlü ve diğ., 2000)	92
Tablo 5.15 : Akrabaların Varlığı (Ünlü ve diğ., 2000)	93
Tablo 5.16 : Komşularla İlişkiler (Ünlü ve diğ., 2000).....	93
Tablo 5.17 : Mülkiyet Yapısı (Ünlü ve diğ., 2003a).....	96
Tablo 5.18 : Mülkiyet Dağılımı (Ünlü ve diğ., 2003b).....	96
Tablo 5.19 : Mülkiyet Sahipliği (Ünlü ve diğ., 2000).....	97

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 4.1 : Kent Dinamiklerinin Dönüşüm Süreci	58
Şekil 5.1 : İstanbul, 16.yy, Matrakçı Nasuh.....	63
Şekil 5.2 : Beyoğlu, 19.yy.....	64
Şekil 5.3 : Beyoğlu, 1925-26 (Pervititch, 2000).....	65
Şekil 5.4 : Tarlabası, 1925-26 (Pervititch, 2000).....	66
Şekil 5.5 : Tarlabası, 1943-44 (Pervititch, 2000).....	67
Şekil 5.6 : Tarlabası'nda Yoğun Kent Dokusu, 1944 (Pervititch, 2000).....	68
Şekil 5.7 : Tarlabası'nda Yıkılan Binalar.....	69
Şekil 5.8 : Tarlabası Caddesi'nin Tarlabası Bulvarı'na Dönüşümü.....	70
Şekil 5.9 : İstanbul Hava Fotoğrafı, 1960 (İ.B.B., 2008).....	71
Şekil 5.10 : Tarlabası Bulvarı'nın Geçtiği Hat (İ.B.B., 2008)	71
Şekil 5.11 : Tarlabası Caddesi, Yıkımdan Önce (Ünlü ve diğ., 2003a).....	72
Şekil 5.12 : Tarlabası Caddesi, Yıkımdan Sonra (Ünlü ve diğ., 2003a).....	72
Şekil 5.13 : İstanbul Hava Fotoğrafı, 2005 (İ.B.B., 2008).....	73
Şekil 5.14 : Tarlabası'nın Kent İçindeki Konumu	74
Şekil 5.15 : Tarlabası'na Bakış (Beyoğlu Belediyesi, 2008)	77
Şekil 5.16 : Tarlabası'nın Ulaşım Ağı	78
Şekil 5.17 : Tarlabası'nın Ulaşım Ağı ve Ana Arterler	78
Şekil 5.18 : Tarlabası'nda Bir Sokak, 1975, Ara Güler	79
Şekil 5.19 : Tarlabası'nda Bina Örnekleri (Beyoğlu Belediyesi, 2008)	81
Şekil 5.20 : Tarlabası'nda Sokak (Beyoğlu Belediyesi, 2008)	82
Şekil 5.21 : Tarlabası'nda Yapılaşma	83
Şekil 5.22 : Tarlabası'nda Konut Örneği, Zemin Kat Planı (Kotas, 2000).....	84
Şekil 5.23 : Tarlabası'nda Konut Örneği, Birinci Kat Planı (Kotas, 2000)	84
Şekil 5.24 : Tarlabası'nda Konut Örneği, Üçüncü Kat Planı (Kotas, 2000).....	84
Şekil 5.25 : Tarlabası'nda Konut Örneği, Kesitler (Kotas, 2000).....	85
Şekil 5.26 : Tarlabası'ndaki Binaların Fiziksel Özellikleri (Kotas, 2000).....	86
Şekil 5.27 : Tarlabası'nda Kent Yoksulluğu.....	89
Şekil 5.28 : Tarlabası'nda Marjinal Yaşam	90
Şekil 5.29 : Tarlabası'nda Çocuklar ve Gençler	91
Şekil 5.30 : Tarlabası'nda Mülkiyet ve Ev Olgusu.....	95
Şekil 5.31 : Tarlabası'nda Çocuk (Beyoğlu Belediyesi, 2008).....	99
Şekil 5.32 : Tarlabası'nda Kapı Önü Nişleri, Sokak Kullanımı ve Çocuklar (Beyoğlu Belediyesi, 2008)	101
Şekil 5.34 : Tarlabası Bulvarı (Beyoğlu Belediyesi, 2008)	104
Şekil 5.35 : Tarlabası Bulvarı (Beyoğlu Belediyesi, 2008)	105
Şekil 5.36 : Tarlabası Bulvarı'nın Tanımladığı Sınır/ Yüzey	106
Şekil 5.37 : Tarlabası Bulvarı'na Bakan Binaların Tanımladığı Sınır/ Yüzey ..	106
Şekil 5.38 : Tarlabası Bulvarı'na Açılan Yüzey	106
Şekil 5.39 : Tarlabası'na Giden Yol, Altgeçit ve Bulvar İlişkisi	107
Şekil 5.40 : Tarlabası Bulvarı'na Çıkış Noktaları ve Altgeçit	107

Şekil 5.41	: Tarlabası Bulvarı Üstünden Tarlabası'na Bakış	108
Şekil 5.42	: Tarlabası Bulvarı ve Cephe İlişkisi (Beyoğlu Belediyesi, 2008) ...	108
Şekil 5.44	: Tarlabası Yenileme Projesi (Beyoğlu Belediyesi, 2008).....	111
Şekil 5.45	: Tarlabası Yenileme Projesi Maketi (Beyoğlu Belediyesi, 2008) ...	111
Şekil 5.46	: Tarlabası Yenileme Projesi Örnekleri (Beyoğlu Belediyesi, 2008)	112
Şekil 5.47	: Tarlabası Yenileme Projesi: Tarlabası Bulvarı Silüeti, Mevcut ve Öneri Durum (Beyoğlu Belediyesi, 2008).....	113
Şekil 5.48	: Tarlabası Yenileme Projesi: Sakız Ağacı Caddesi Silüeti, Mevcut ve Öneri Durum (Beyoğlu Belediyesi, 2008).....	113
Şekil 5.49	: Tarlabası Yenileme Projesi: Eski Çeşme Sokak Silüeti, Mevcut ve Öneri Durum (Beyoğlu Belediyesi, 2008).....	114
Şekil 5.50	: Tarlabası Yenileme Projesi: Karakurum Sokak Silüeti, Mevcut ve Öneri Durum (Beyoğlu Belediyesi).....	117
Şekil 6.1	: Edward N. Lorenz'in Kelebek Etkisi Sistemi.....	121

TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİNİN KENT DİNAMİKLERİ İÇİNDE İNCELENMESİ VE TARLABAŞI ÖRNEĞİ

ÖZET

Toplumsal mekân, toplumsal ilişkiler ile mekânsal pratiklerin karşılıklı etkileşimiyle oluşan bir yapıdır. Bu yapı, toplumsal ve mekânsal olanı, birbirine ait ve birbirinin parçası olarak diyalektik bir ilişki içinde tanımlamaktadır. Bu yaklaşım içinde kentsel sistem, toplumsal ilişkiler ile mekânsal pratiklerin diyalektik bir yapı içinde iç içe geçtiği, karmaşık ve dinamik bir sistem olarak değerlendirilmektedir.

Toplumu anlamak için mekânsal pratiklere, mekânı anlamak için toplumsal ilişkilere bakmak gerekmektedir. Bu iki yapı arasında basit nedensellikler kurmak, karşılıklı ilişkiyi anlamaya yetmemektedir. Toplumsal mekân, toplumun ve mekânın ayrı ayrı toplamından daha karmaşık bir yapıdadır. Tez çalışması kapsamında, toplumsal ilişkiler ile mekânsal pratiklerin karşılıklı ilişkisinden doğan bu karmaşık yapı, günümüz kent dinamikleri içinde değerlendirilmektedir.

Tez kapsamında ele alınan günümüz kent dinamikleri; kent kültürü, kamusal alan ve mülkiyet ilişkileri ile kentsel eşitsizliklerdir. Bu dinamikler, ilk bakışta birbirlerinden bağımsız gibi görünmekte olup, aslında birbirlerini etkileyen ve dönüştüren bir yapı içindedirler. Karşılıklı ilişkileri ile kentsel sistemi oluşturmakta ve sistemin canlı bir organizma gibi karmaşık, hareketli ve değişken olmasını sağlamaktadırlar.

İstanbul, tarihsel süreci içinde büyük değişimler yaşamış, dinamik bir kenttir. İstanbul'un tarihi semtlerinden biri olan Tarlabası, kent dinamiklerindeki dönüşümlerden büyük oranda etkilenmiştir. Bu dönüşüm içinde Tarlabası'nın toplumsal ve mekânsal yapısı önemli ölçüde değişmiştir. Tez çalışması kapsamında, Tarlabası'ndaki toplumsal ve mekânsal dönüşümler üzerinden kent okuması yapılmakta ve elde edilen bulgular eşliğinde, kentsel tasarım açısından toplum ve mekân ilişkisi tartışılmaktadır.

THE EXAMINATION OF THE RELATION BETWEEN SOCIETY AND SPACE IN URBAN DYNAMICS BY THE CASE OF TARLABAŞI

SUMMARY

Social space is constituted by the interactions between social relations and spatial practices. This constitution defines the social and spatial one in a dialectical relation. In this approach, urban system is evaluated as a complex and dynamic system where the social relations and spatial practices are combined in a dialectical way.

In order to understand the society, it is essential to look at the spatial practices and in order to understand the space, it is essential to look at the social relations. The social space is something more than a simple evaluation of society and space separately; therefore, it is not possible to understand the interactions between them by simple causalities. In this thesis, the complex constitution made by the interactions between social relations and spatial practices is examined in today's urban dynamics.

In this thesis, the urban dynamics are evaluated in urban culture, public space and ownership relations, urban inequality. In first sight, these dynamics are seemed as independent topics but in fact they continuously influence and transform each other. Moreover, their interactions constitute the urban system and make it live and unstable.

Istanbul is a dynamic city who has had great transformations in its historical process. Tarlabası, the historical quarter of Istanbul, has been influenced by these transformations. In this process, the social and spatial side of Tarlabası is changed in a great extent. In this thesis, the urban examination is made by the social and spatial transformations of Tarlabası. Moreover, by this case of examination, the relation between society and space is evaluated in urban design practices.

1. GİRİŞ

1.1. Giriş ve Çalışmanın Amacı, Yöntemi

Toplumsal mekân, toplumsal ilişkiler ile mekânsal pratiklerin karşılıklı etkileşimiyle oluşan bir yapıdır. Bu yapı, toplumsal ve mekânsal olanı, birbirine ait ve birbirinin parçası olarak diyalektik bir ilişki içinde tanımlamaktadır. Bu yaklaşım içinde kentsel sistem, toplumsal ilişkiler ile mekânsal pratiklerin diyalektik bir yapı içinde iç içe geçtiği, karmaşık ve dinamik bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Tez çalışması kapsamında, toplumsal ilişkiler ile mekânsal pratiklerin karşılıklı ilişkisinden doğan bu karmaşık yapı, kentsel sistem içinde değerlendirilecektir.

Tezin birinci bölümünde, toplum ve mekân ilişkisi, toplumsal mekân kavramı ve toplumsal mekânın üretimi incelenecektir. İkinci bölümde toplumsal mekân alanı olarak günümüz kentine ve kent dinamiklerine bakılacaktır. Üçüncü bölümde, toplum ve mekân ilişkisi, günümüz kent dinamikleri –kent kültürü, kamusal alan ve mülkiyet ilişkileri ile kentsel eşitsizlikler– içinde incelenecektir. Dördüncü bölümde, kent dinamikleri içinde tartışılan toplum ve mekân ilişkilerine Tarlabası örneği üzerinden bakılacaktır. Son bölümde ise, elde edilen bulgular eşliğinde, kentsel tasarım açısından toplum ve mekân ilişkisi tartışılacaktır.

2. TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİNE BAKIŞ

2.1. Sosyal Bilimlerde Mekân Yaklaşımları

2.1.1. Özne, Mekân ve Evren İlişkisi

17. yüzyılın sonunda, Newton dini bilimden ayırmış ve evreni Tanrısal kurallarla değil, bilimsel yasalarla tanımlamıştır. O'na göre, doğal olayların kesin ve belirli kuralları vardır; bu kurallar insandan insana değişmez. 20. yüzyılın başlarına kadar, bilim dünyası Newton'un uzay ve zamanın mutlak olduğu inancına sahip çıkmıştır. 20. yüzyılda ise, Einstein'ın Görelilik Teorisi, “mutlaklık” kavramının yerine “görelilik” kavramını getirmiş; evrenin uzay ve zaman kavramlarını, öznel kurallara benzetmiştir. Herkesin, gördüğü şeylere karşı kendi farklı görüşleri olduğu gibi, uzay ve zaman algısının da göreceli olduğunu göstermiştir (Guillen, 2004). Görelilik teorisi ile evreni kavrayışımız değişmiş; evreni yöneten birbirinden bağımsız kurallar, birbirini etkileyen kurallara dönüşmüştür (Uluoğlu, 2004).

Bilim dünyasındaki bu büyük değişim, toplumbilimcilerin teorilerini ve toplumsal hayatı da önemli ölçüde etkilemiştir. Evrenin algısındaki değişimler, beraberinde mekânı kavrayışımızı da değiştirmiştir. Antik matematikçi Euclid ve onu takip eden Descartes, mekân kavramını ölçülebilir bölümlere ayrılmış, çeşitli biçimleri ve ölçekleri olan sonsuz bir varlık olarak kavramsallaştırmıştır. Newton'un mekânı da, sonsuz bir konteynerdir ve bu mekân içinde nesnelerin hareketlerindeki değişim, diğer nesnelerle ilişkilerinde bir değişikliğe yol açmamaktadır (Madanipour, 1996, 2007). Çünkü evren durağandır ve doğayı oluşturan temel elemanlar arasındaki ilişkiler de sabittir (Uluoğlu, 2004). Lefebvre'ye (2001) göre bu dönemde mutlak mekân, kendisine geometrik anlamlar yüklenen boş bir alan anlamına gelmektedir. Mekâna, öklidyen, izotropik, sonsuz gibi ifadeler yüklenmiş; mekân, matematiksel bir çerçevede değerlendirilmiştir. Lefebvre, bu dönemde “toplumsal mekân”dan söz etmenin, oldukça garip karşılanacak bir durum olacağını belirtmektedir. Harvey

(2006a), “Sosyal Adalet ve Şehir” kitabında mutlak mekânın, etrafındaki nesnelerin varlığına gerek duyulmadan, sadece kendi varlığıyla tanımlanabilen bir kavram olduğunu belirtmektedir. O’na göre, mekânı mutlak bir kavram olarak görmek, mekânı maddeden bağımsız “kendinde şey” haline getirmektedir.

Evren, nitelik ve nicelik açısından neredeyse sonsuz sayıda uyaran içermektedir. Her insan, bu uyaranların belli bir bölümünü, belli eşik değerleri ile algılamakta ve bu değerler kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Buna göre algı, sezgi yeteneğinin kalıbında oluşmakta ve kalıbın şeklini almaktadır; dolayısıyla, herkesin evren ile ilişkisi farklı gelişmektedir. İnsanoğlu, dış dünyadaki bütün uyaranları algılama yeteneğine sahip olmadığı için, evrenin mutlak algısına da erişememektedir (Kahvecioğlu, 2008). İnsanın evreni algılayış biçiminin göreliliği, evren tanımını nesnenin yanında özneyi de içerecek şekilde genişletmiştir. Bilindiği gibi, kuantum mekânında parçacıkların hareketlerini saptamak için mekân ve zaman koordinatları referans noktaları olarak kullanılmaktadır. Bu koordinatlar gözlemcinin konumuna göre değiştiği için görelidir. Gözlemcinin/öznenin denkleme dâhil olmasıyla, gerçekliği yansıtan belirsiz ilişkiler bilim alanına da girmiş olmaktadır. Bu belirsiz ilişkiler, küçük ilişkilerin/küçük belirsizliklerin sonucu büyük oranda değiştirdiği durumlar yaratmaktadır. Bu, özel hallerin geneli köklü bir şekilde değiştirebileceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, belirsizlik teorisi bütünsel yaklaşımı doğurmaktadır. Buna göre, “bütün, parçaların niteliklerinin toplamından daha fazla bir şeydir” yaklaşımı, Descartes’in parçalara bölerek bütünü kavrama yaklaşımı - indirgemeci dualistik yaklaşım- ile yer değiştirmektedir. “Ya o, ya bu” düşüncesi yerine, “hem o, hem bu” mantığını içeren bütünsel yaklaşım geçerli olmaktadır (Uluoğlu, 2004; Aydın, 2008).

İnsan ve evren arasındaki ilişkinin değişmesi, özne ve nesne arasındaki ilişkiyi de etkilemiştir. Evrenin değişken, düzensiz, kararsız olduğu anlayışı, entropi ve kaos teorisi, nesneye bakışımızı olduğu kadar nesnenin kendisini de değiştirmiştir. Nesne artık, sadece doğal olan ve doğal yollardan üretilen değildir; seri olarak üretilen, yapay, aktif ve değişken olandır (Uluoğlu, 2004). Bütünsel yaklaşım içinde, özne ve aktif nesne ilişkisi diyalektiktir. Sınırların geçitlere, ayırıcı elemanların temasa dönüştüğü ortamda, mekân sonsuz biçimde kendini yeniden üretmektedir. Mekân artık, sadece bir boşluk değil, beden tarafından mesken edinilen, kavranan ve üretilen bir olgu tanımlamaktadır. Dolayısıyla, insanın mekân ile ilişkisi de, günlük hayatın

içinden sürekli beslenen açık uçlu bir sarmal ilişki halinde evrimleşmektedir. Aydın'ya göre bu yaklaşım, mekân kavramının karmaşık ve çok katmanlı yapısını algılamayı ve mekânsal deneyimi olanaklı kılmaktadır. Mekânsal deneyim, özneyi etkin, mekânı ise edilgen bir nesne konumuna itmek yerine; özne, mekân, zaman ve yaşam boyutlarının karşılıklı etkileşiminin bir bütün olarak algılanmasıyla gerçekleşmektedir. Mekânsal deneyimin doğasında var olan olasılık potansiyeli, deneyimin yeniden ve yeniden kurulmasına olanak vermektedir (Aydın, 2008). Bu durum, yeniden kurulan küçük ilişkilerin sonucu büyük oranda değiştireceği ilkesi ile beraber düşünüldüğünde, mekânsal deneyim olasılıklarının nasıl çoğaldığını açıklamaktadır.

Görelî mekân, mutlak mekân kavramının eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır ve mekânın salt kendi varlığıyla tanımlanamayacağı, birbirleriyle ilişkili nesnelerin varlığıyla açıklanabileceği anlamına gelmektedir. Leibniz'in tanımıyla mekân, aynı anda ve aynı zamanda birarada bulunan nesnelerin düzeninde ve birbiriyle ilişkisinde var olmaktadır (Harvey, 2006a). Modern çağların filozofu Kant, mekânı insanın doğuştan sahip olduğu (a priori) bilme yetisi olarak tanımlamış ve aklın öznel yorumuna ait olduğunu belirtmiştir. O'na göre, mekâna ancak insanın doğuştan sahip olduğu bakış açısından yaklaşılabılır. İnsanın öznel bakışının ötesinde, mekânın temsilinin tek başına bir önemi yoktur. Nesnelerin doğal yapıları nasıl olursa olsun, her insan kendi kavrayış biçimine göre mekânı ve nesnelerin ilişkisini farklı anlamlandırmaktadır (Madanipour, 1996). Spengler, Kant'ın algı tanısını eksik bulmuş ve bu method ile tam bir sonuca varılamayacağını ileri sürmüştür. Spengler'e göre, mekân algılama yetisi doğuştan var olsa bile, mekânı algılama Kant'ın belirttiği gibi öznel akıl yoluyla değil, içinde bulunulan toplumsal ve kültürel normlar ile şekillenmektedir (Güvenç, 2008).

Urry (1999), "Mekânları Tüketmek" kitabında, mekânın tek başına genel etkiler taşımadığını; ancak, nesnelerin özel karakterleri, ayırt edici özellikleri ve güçleri sayesinde mekânsal etkide bulunduğunu belirtmektedir. Salt mekân yoktur; farklı türde mekânlar, mekânsallaşmalar ve mekânsal ilişkiler vardır. Bu mekânsal ilişkiler, toplumsal nesneler üzerinden kurulmaktadır. Urry mekânı, ilişkide bulunduğu toplumsal nesnelerden ayrı, mutlak bir şey olarak görmeyi reddederken; salt toplumsal nesnelere indirgeyip, mekânsal etkiyi tümüyle gözardı etmenin de yanlış olacağına dikkati çekmektedir.

Karmaşıklık/belirsizlik ve kendi kendine örgütlenme dinamiklerini konu alan bilim dallarına göre, basit kurallardan karmaşık örüntüler oluşması süreci öngörülemeyen özellikler oluşmasına yol açmaktadır. Bu özellikler, parçalar arasındaki etkileşime dayanan ve kendisini oluşturan parçaların toplamını aşan bir niteliktedir. Bir bütünü parçalarına ayırarak incelemek, sonra da bu parçaları birbirine ekleyerek birleştirmek, parçalar arasındaki etkileşimi gözden kaçırmak anlamına gelecektir. Burada yapılması uygun olan, toplama işlemi yerine çarpma işlemi, yani parçaların karşılıklı ilişkilerinin dikkate alındığı bütünsel bir yaklaşım olmalıdır (Landa, 2006). Urry'nin yukarıda belirtilen, mekânsal etkiyi salt nesnelere indirgmeden, aralarındaki etkileşimi dikkate alacak şekilde mekânı anlama çabası, öngörülemeyen özelliklerin önemi göz önüne alındığında daha anlamlı olmaktadır. Bu, mekâna; özne, mekân, zaman ve yaşam boyutlarının arasındaki ilişkiler bağlamında, bütünsel yaklaşabilmenin yolunu açmaktadır.

2.1.2. Özne, Mekân ve Zaman İlişkisi

Bütün olaylar mekânsal ve zamansal olup, bir zamanda ve bir mekânda gerçekleşmektedirler. Farklı disiplinlerde, mekânı ya da zamanı ön plana çıkarmak suretiyle, birini diğerinden üstün tutma çabası daima olmuştur (Madanipour, 2007). Modern sosyal bilimler, toplumun zaman içindeki değişimine önem vermiş ve toplumu zamansal bir nesne olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşıma göre, toplumsal gelişmeleri anlamanın yolu, toplumun zaman içindeki değişimini çözümlemekten geçmektedir. Bu zaman merkezli anlayış, toplumların mekânla olan ilişkisini göz ardı etmiş ve zamanı mekândan üstün tutmuştur. Mekândaki farklılıklar ve değişimler dikkate alınacak değerde değildir ve zaman içinde kaybolurlar. Soja, bunu modernliğin ilerleme inancı ve tarih anlayışına bağlamaktadır (Yırtıcı, 2005).

Işık, “Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları” makalesinde, modernist akım ve aydınlanma düşüncesinin temelini toplumsal değişim olduğunu; bu toplumsal teorinin altyapısının da ilerlemeye olan inanç ile oluşturulduğunu belirtmektedir. Modernist tarih, ilerleme üzerine kurulmuş ve çizgisel bir süreç olarak kavramsallaştırılmıştır. Işık'a göre tarih, düz, geri dönüşü olmayan zaman çizgisinde, her biri kendinden öncekine göre bir üst aşamayı temsil eden biçimlenişlerin artarda dizilmesidir. Bu anlayış içinde toplum homojendir ve toplumun içindeki farklılıklar da kalıcı değildir. Homojen toplumun mekânındaki farklılıklar ilerleme içinde

eriyecektir ve mekân da homojenleşecektir. Önemli olan, aydınlanma düşüncesi içinde zamanın ve dolayısıyla tarihin ileriye akışını sağlamaktır (Yırtıcı, 2005).

Mimari, şehir plancılığı ve coğrafya gibi disiplinler ise, zamanı geri plana iterek, mekânsal olana ağırlık vermişlerdir. Bu yaklaşım, zamansal/çizgisel analiz biçimine meydan okuyarak, analizini anındalık üzerine yapılandırmış ve mekâna odaklanmıştır. Fakat donmuş anlara bakmak, olayların ve nesnelerin dönüşüm süreçlerini gözden kaçırmak anlamına gelebilmekte; mekânı, durağan, zamansal değişimin çeşitli etkilerinden uzak, zamansız ve değişmeyen bir nesneye dönüştürebilmektedir (Madanipour, 2007).

Urry'e (1999) göre, zamanın ve mekânın ilişkisinin yetersiz çözümlemesine iki eksiklik neden olmaktadır. Birincisi, toplumların değişiminin sadece zamansal olduğu kanısıdır ki, zamanda değişim toplumsal değişim ile özdeşleştirilmiştir. İkincisi ise, toplumlarda bir değişim sözkonusu olmadığında, zamandışı olarak tanımlanmalarıdır. Urry, tüm bilimlerin zaman ve mekân içindeki insan hareketliliğine eşit oranda ilgi göstermesi gerektiğini belirterek; toplumsal değişimlerin hem mekânsal hem de zamansal olduğunu belirtmektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, çağdaş sosyal bilimlerde, toplumsal gelişme ve mekân ilişkisi önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde, özellikle coğrafya disiplinde yaşanan değişimler, mekân ve zaman anlayışını dönüştürecek şekilde gelişmiştir. Modernlik sonrası kapitalist dünya içinde, kapitalist pazarın bulunduğu ortamların doğasını anlamak önem kazanmaya başlamıştır. Coğrafya disiplini; kapitalizmi, politik, ekonomik, tarihsel ve kültürel coğrafya olarak kavramsallaştıran ve bunların coğrafyasını üreten bir dönüşüm yaşamıştır. Temel değişim, kapitalizmin eş zamanlılığı içinde mekânsal farklılıkların ayırdına varılmasıdır. Dolayısıyla, zamana yönelik değerlendirme ve tanımlamalar artık mekân üstünden yapılmaya başlanmış ve mekânın kendisine ait özellikleri önem kazanmıştır. Kapitalist ekonomi, başlangıçta soyut ve tüm dengelimci bir rasyonalite içinde yayılırken, artık yoğunlaştığı bölgelerdeki yerel özellikleri dikkate almak zorundadır. Dolayısıyla, küresel ekonomik faaliyetler, mekânsal farklılıkları dikkate alarak rekabetçi bir yapı oluşturmaya ve yerellikleri küresel alana taşımaya çalışmaktadırlar. Bu dönüşüm, mekânsal özellikler yanında, sosyal ilişkileri ve kültürel değerleri de ön plana çıkarmaktadır (Yırtıcı, 2005).

Yırtıcı (2005), çağdaş kapitalizmin sorunlarının artık zamansal değil, mekânsal olduğunu belirtmektedir. Farklılıkların, insan ve bina yoğunluklarının, bireysel ve toplumsal aşırılıkların, sayısal çokluğun mekânsal yansımaları güncel meseleler halini almaktadır. Foucault'a göre, modern batı felsefesi mekâna, zamana verdiği kadar önem vermemiştir; çağımız ise ardışıklık değil, eşzamanlılık ve yan yanalık zamanıdır. Madanipour'a (2007) göre ise, kentsel mekân, zamana ve mekâna ikili referanslar oluşturularak analiz edilmeli, zaman içindeki evrim ve dönüşüm ile mekân içindeki ilişkiler ve konumlar dikkate alınmalıdır. Zamansız bir mekânsal araştırma durağan, mekânsız bir zamansal araştırma çizgisel olacaktır. Dinamik bir bakış açısıyla, zaman ve mekân bir araya getirilmelidir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, dünyanın ne kendisinin, ne de parçalarının birbirleri ile ilişkisinin daha önce yapıldığı şekilde kavramsallaştırılamayacağı ortaya çıkmıştır. Mekân ve zaman, hem kendi başlarına kavranabilir olmalarını sağlayan sabit kategorilerini, hem de içeriklerini daha önce sahip oldukları düzenlilik içinde yerlerine yerleştirme/dağıtma güçlerini yitirmişlerdir. Mutlaklık kavramının erimesi, tüm mekânsal pratiklerin sürekli olarak yeniden düzenlenmesini, toplumsal alana yeniden dağıtılmasını ve tüm bunların zaman içinde yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır (Tanju, 2008). Bu durum, öznenin, zaman ve mekânla ilişkisinin de sürekli yeniden kurulmasını gerektirmektedir.

2.2. Toplumsal Mekân Yaklaşımı

20. yüzyılda modern sosyal bilimler, mekân yaklaşımlarında farklı bakış açıları sergilemiştir. Şengül, "Yerel Üzerine Bir Tartışma" kitabında, 20. yüzyılın mekâna bakışını üç döneme ayırmaktadır. Birinci dönem, Birinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve Chicago okulunun etkisinde kalan bir mekân yaklaşımını temsil etmektedir. Bu dönemde mekân, insan davranışlarının belirleyicisi olarak algılanmış ve birtakım şemalara indirgenerek insanların davranışları yönlendirilmeye çalışılmıştır. Şengül'e göre bu durum mekân fetişizmine dönüşmüştür. İkinci dönem, 1970'lerin başından itibaren, mekâna karşı toplumsal olanı savunan bir hareket olarak gelişmiştir. Bu yaklaşıma göre, mekân toplum tarafından oluşturulmuştur ve kent mekânsal bir birim olmaktan çok toplumsal bir birim olarak değerlendirilmiştir. Birinci dönem, mekândan referansla toplumsalı, ikinci dönem ise, mekânsal boyutu

geri plana iterek toplumsal ilişkiler üzerinden mekânı kavramaya çalışmıştır. Şengül'ün üçüncü dönem olarak adlandırdığı 1980'ler ise, toplumsal olanla mekânsal olanın karşılıklı etkileşimini farketmiş ve bu etkileşimi diyalektik bir ilişki içinde değerlendirmeye başlamıştır (Yırtıcı, 2005).

Modern sosyal bilimlerde mekân, artık nesnel bir yapı olarak değil, toplumsal bir deneyim olarak görülmektedir (Doğan, 2007). Toplumsal ilişkiler ile mekânsal yapı, sürekli etkileşim halinde olan dinamik ve karmaşık bir olgu tanımlamaktadır. Lefebvre, 1974 yılında yazdığı “Mekânın Üretimi (La production de l'espace)” adlı kitabında, toplumsal ve mekânsal olanın tarihsel ikiliğinin üzerine gitmiş ve “toplumsal mekân (social space)” kavramını ortaya çıkarmıştır. Toplumsal mekân, toplumsal olanla mekânsal pratiklerin beraber oluşturduğu bir yapı tanımlamaktadır (Madanipour, 1996). Bu kavram, 1991 yılında kitabın İngilizce basımından sonra, daha fazla tartışmaya başlanmış ve kent söylemindeki yerini kuvvetlendirmiştir (Parker, 2004).

Lefebvre, toplumsal mekânın, çok çeşitli nesnelerden ve bu nesnelerin içinde bulundukları ilişki ağlarından oluştuğunu belirtmektedir. Sosyal yapı içinde, tüm nesneler ve ilişki ağları, dönüştürülmekte ve her seferinde yeniden tanımlanmaktadır. Yeniden kurulan bu yapının temelinde, karşılaşma, toplanma, değme, eşzamanlılık gibi kavramlar vardır. Doğadaki ve sosyal hayattaki her şey, canlılar, nesneler, işaretler, semboller, bu birlikteliğe dâhil edilmektedir. Lefebvre, doğal mekânın dağılma eğiliminde iken, toplumsal mekânın toplanma eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir ve bu durum, içinde birleşme potansiyelini de taşımaktadır. Kentsel mekânlar da, büyük kalabalıkları/toplumu bir araya getirme/karşılaştırma potansiyeli taşımaktadır (Lefebvre, 2001).

Lefebvre, toplumsal ve mekânsal olanı, birbirlerine ait ve birbirlerinin parçası olarak diyalektik bir yaklaşım içinde değerlendirmektedir. Toplumsal mekân üretimi (production of social space) teorisine göre mekân, toplumsal eylemlerin hem ürünü, hem de ortamıdır (Otaner, 2003). Toplum, mekânı üretmekte ve üretilen mekân toplumsal yapıyı değiştirme eğiliminde olmaktadır. Buradan yola çıkarak, Lefebvre, kentleşme sürecini mekân üretim süreci olarak değerlendirmekte ve toplumsal olarak üretilen mekânın da toplumsalın kuruluşunda, dönüşümünde belirleyici bir rol oynadığını belirtmektedir. Bu yaklaşım, mekânın verili bir temel oluşturduğu ve bir

ortam sunduğu, toplumun da onu kullandığı gibi, iki ayrı gerçekliğin ilişkisinin ötesinde bir yaklaşımdır. Lefebvre'ye göre, kentsel sistem, toplumsal ilişkiler ile mekânsal yapının diyalektik bir yapı içinde iç içe geçtiği, karmaşık ve dinamik bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. (Harvey, 2006a; Doğan, 2007).

Schmid (2006), Lefebvre'nin çıkış noktasının “kent” ve “mekân” kavramlarını sistematik olarak bütünleştirmek ve bu bütünlüğü kapsayıcı bir toplumsal teoriye dönüştürmek olduğunu belirtmektedir. Böylece, mekânsal süreci değerlendirmek mümkün olabilecektir. Lefebvre'ye göre, yaşanan süreç geniş çaplı bir kentleşme sürecidir; fakat kent, artık tanımlanabilir bir bütünlük değildir. Günümüz gerçekliğinin, “kent” ve “ülke” kavramları üzerinden tartışılması anlamsızdır; ancak “kentsel toplum” kavramı yolumuzu açabilecektir. Bu kavram analizin odağını dönüşüm sürecine ve bu sürecin içinde taşıdığı potansiyellere çevirmektedir. Lefebvre, kentsel/mekânsal dönüşümü, kentsel toplumun dönüşümü ile beraber ele almakta ve toplumsal mekân kavramını oluşturmaktadır.

Lefebvre ile benzer bir yaklaşıma sahip olan Madanipour (2007), kenti toplumsal-mekânsal bir fenomen olarak tanımlamaktadır. Bu fenomeni mekânsal ve toplumsal olarak ayırmayı, beden ve zihnin tamamen ayrı olduğunu ileri süren Kartezyen dualizm ile karşılaştırmakta ve Descartes'in bu yaklaşımının artık tatmin edici olmadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, kartezyen dualizmin çöktüğünü ve kentin mekânsal ve toplumsal görünüşlerinin birbirleriyle ilişkili ve birbirlerine bağımlı algılanması gerektiğini belirtmektedir.

Harvey (2006b), toplum ve mekân ilişkisine dair etkileyici bir örnek vermektedir: 1968'de Martin Luther King suikastinden sonra, büyük çaplı sokak gösterileri düzenlenmiştir. Bu olay üzerine, politikacılardan, meslek örgütlerinden ve iş dünyasından oluşan bir grup, insanların kentle barışması için neler yapılabileceğini tartışmaya başlamışlardır. Kentin yeniden bir bütün olarak algılanmasını sağlamak, vatandaşların kent merkezinde ve kamusal alanlarda hissettiği korkunun ve bölünmenin önüne geçebilmek, kente olan inancı sağlayabilmek için bir sembol arayışına girmişler ve bu amaçla Baltimor Şehir Fuarı'nı başlatmışlardır. Fuar, kentteki mahallelerin ve etnik grupların çeşitliliğini ön plana çıkartacak ve etnik kimlikleri teşvik edecek nitelikte olacaktır. Fuar, 1979 yılında ilk açıldığında 340 bin kişi tarafından ziyaret edilmiş, 1983 yılında ise 2 milyon kişiyi bulmuştur. Yıldan

yıla büyüyen fuar, kent merkezine büyük kalabalıkları çekme amacına ulaşmıştır; fakat zamanla daha az mahalleli, daha çok ticari hale gelerek etnik grupların etnisitenin satışından bile kar etmelerine yol açmıştır. Kentteki yoksulluğa, evsiz barksızlığa, sağlık hizmetlerine, eğitime herhangi bir olumlu etkide bulunmayan bu organizasyon, insanların kentle ve kent merkeziyle ilişkisini kurarak başlangıçtaki amacına ulaşmış sayılmaktadır. Bu örnek, toplumun mekân üretimini ve üretilen mekânın da toplumsal yapıyı değiştirme eğilimini göstermektedir. Sistem, ilk başta konulan amaca ulaşmış, fakat amacının ötesinde başka sonuçlar da doğurmuştur.

Dijkstra (2000) ise, mekânın toplum davranışını belirlemediğini, yalnızca toplum üzerinde cesaretlendirici veya caydırıcı etkide bulunduğunu ileri sürmektedir. Berlin Duvarı'nın, ne kadar yüksek ve iyi korunmuş olsa bile, insanların duvarı geçme teşebbüsleri için caydırıcı olduğunu, fakat bu teşebbüsleri tümüyle durdurmaya yetmediğini örnek olarak vermektedir.

Bu iki örnek, toplumsal süreçler ile mekânsal biçimlerin, basit nedensel ilişkiler ile açıklanamayacağını göstermektedir. Lefebvre'nin ortaya attığı “toplumsal mekân” kavramı, basit nedensellik ilişkilerinden daha karmaşık bir sistemi tanımlamaktadır. Toplumsal ve mekânsal yapılar, içinden çıkılamayacak şekilde birbirleriyle ilişkilidir. Harvey (2006a), kentsel sistemin yörüngesini anlamının, yörüngeyi değiştirebilecek toplumsal ve mekânsal yapıların ilişkisinin iyi kavranılmasından geçtiğini belirtmektedir. O'na göre, kentsel sistemlerle ilgili herhangi bir strateji, kentin mekânsal biçimlerini (ev, fabrika, taşıma ve ulaştırma bağlantı noktaları ve benzerlerinin konumları) değiştirmek için tasarlanan politikalarla, bir kentteki toplumsal süreçleri (kişileri kişilere, kurumları kişilere, istihdam fırsatlarını çalışanlara, gelir sahiplerini hizmetlere, vb. bağlayan toplumsal yapı ve faaliyetler) etkileyen politikaları içermeli ve bağdaştırmalıdır.

Harvey (2006a), mekânsal ve toplumsal yaklaşımların birbirlerinin alternatifi değil, tamamlayıcısı olduğunu belirtmektedir. Örneğin, mekânsal yaklaşım içinde, taşıma ve ulaşım ağının değişmesi, toplumsal süreç içinde toprak kullanımını etkileyecektir. Toplumsal süreç egemen bir norma kaydığında, örneğin toplu taşımadan otomobil kullanımına, bu norma uygun mekânsal yapı da oluşacak ve bu eğilimi destekleyecektir. Harvey'e göre, günümüzde birçok kent yürümeye uygun inşa edilmemekte ve otomobil satışı ve otomobil kullanımı desteklenmektedir.

Karayollarına yönelik yatırım politikaları da bu eğilimi kuvvetlendirmektedir. Kent plancılarının, mekân kadar toplumsal süreçlerdeki değişikliklerle de ilişkili olduğunu; her zaman öngörülen yönde olmasa da, toplumsal gelişmeleri yönlendirdiklerini söylemek mümkündür. Bu anlamda Harvey, kent politikalarının değerlendirildiği, genel kabul görmüş bir “sosyal refah fonksiyonunun” oluşturulmasını gerekli görmektedir.

2.3. Toplumsal Mekân Üretimi

Lefebvre (2001), toplumsal mekânı toplumsal bir ürün olarak görmektedir. Ürün/mekân, düşüncelerin ve eylemlerin hem bir aracı; hem de gücün, hâkimiyetin ve kontrol mekânizmalarının bir simgesi olarak üretilmektedir. Mekân, toplumsal bir ürün olarak kabul edildiğinde, onun tekrar tekrar yeniden üretilebileceği ve alınıp satılabileceği de kabul edilmiş olmaktadır. Bu yaklaşım, kapitalist üretim sistemi içinde mekânın metalaşması anlamına gelmektedir. Lefebvre’ye göre, mekânsal ve toplumsal organizasyon tümüyle mekânın üretimine ve mekânın sosyo-ekonomik düzenin yeniden üretiminde oynadığı role bağlıdır (Madanipour, 1996).

Lefebvre, mekânın yansız ve edilgen bir geometri olmadığını ileri sürmektedir. Mekân üretilmekte, yeniden üretilmekte ve bu nedenle bir mücadele alanını temsil etmektedir (Urry, 1999). Bu mücadele içinde, sınıf çıkarları yönünde müdahalede bulunacak bir adımın, aynı zamanda kendine ait bir toplumsal mekân üretmesi gerekmektedir. Bu, günlük yaşamın dönüştürülmesi için, mekânın kökten dönüştürülmesi, dolayısıyla yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Gottdiener (2004), 1920 ve 1930’lar arasında Sovyetler Birliği’ndeki Konstrüktivist akımın, yeni toplumsal ilişkiler için yeni bir mekânın ve tam tersinin gerekli olduğu gerçeğini yakalayamadığı için, başarısız olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, toplumu değiştirmeye çalışmak, yeni bir mekân üretimi gerçekleştirilemiyorsa nafile bir çaba olmaktadır. Harvey (2006a), fizik yasalarına dayanarak, bir tür sürece uygun bir geometrinin başka bir süreçle başa çıkmaya yetmeyeceğini, dolayısıyla yeni bir süreç için yeni bir geometri yaratılması gerektiğini belirtmektedir.

Lefebvre (2001; Madanipour, 1996; Harvey, 2006b), her toplumun kendi üretim biçimini yarattığını ve dolayısıyla her üretim biçiminin toplumdan topluma farklılık

gösterdiğini ileri sürmektedir. Her toplum ve her üretim biçimi kendi mekânını üretmektedir. Bu durumda, her özgül üretim biçimi ve sosyal yapı, kendine özgü bir zaman, mekân pratikleri ve kavramları bohçası içerecektir. Örneğin, antik dönem toplumları, kendi yaşam pratikleri içinde, agoralarını, tapınaklarını, jimnazyumlarını üretmişlerdir. Kapitalizm ise, toplumsal yeniden üretime ilişkin süreçlerin hep değiştiği devrimci bir üretim tarzı olarak, artı değerın soyut mekânını üretmektedir. Lefebvre ayrıca, toplumsal mekânın üretiminin farklı türden birçok şeyi içerdiği için, meta üretimine benzemediğini vurgulamaktadır. Bu durumda toplumsal mekân, hem bir ürün, hem bir araç, hem de her üretim biçiminin farklı yaşandığı bir süreç olmaktadır (Doğan, 2007).

Mekânın üretimi açısından önem taşıyan toplumsal mekân kavramı, hem mekânı değişim değeri olarak gören soyut mekâna, hem de kullanım değeriyle bağlantılı olarak toplumsal sınıfların oluşturmaya çalıştığı somut mekâna gönderme yapmaktadır. Burada, kenti değişim değeri olarak görenlerle (kentsel rantları arttırıcı, kenti sermaye açısından çekici hale getirecek altyapı-üstyapı çalışmaları, kent mekânına yapılan spekülâtif boyutları da içeren yatırımların getirisini arttıracak kentsel siyasalar talep edenler); onu kullanım değerine göre değerlendirenler (sağlıklı barınma, çalışma koşullarına sahip mekânlar, toplumsal gelişimlerini sağlayacak, kültürel gereksinimlerini karşılayacak kentsel siyasalar isteyen ve bu nedenlerle kamu kaynaklarının kullanımından, arazi kullanımına kadar farklı talepleri olanlar) arasındaki çelişkilerden kaynaklanan önemli bir çatışma alanı söz konusu olmaktadır. Toplumsal mekân, hem maddi süreçlerle, hem de anlamlandırma süreçleriyle üretilmektedir. Bir toplumun mekânında saklı olanın üretim ve yeniden üretim süreci olduğunu söyleyen Lefebvre, kapitalist toplumda kent mekânının sermaye, devlet ve halk tarafından nasıl algılanıp deneyimlendiğini açıklamak üzere üçlü bir şema geliştirmiştir. Bu şemanın unsurları, mekânın temsilleri, temsilin mekânları ve mekânsal pratiklerdir (Doğan, 2007).

Lefebvre'in (2001), bilgi ve iktidarın esareti altında bulunduğunu belirttiği mekânın temsilleri; kavramsallaştırılmış/canlandırılmış bir mekânı temsil etmektedir. Kamu otoritesi tarafından kent mekânına atfedilmiş değer ve işlevlerle verilmek istenen bir düzeni yansıtmaktadır. Mekânın temsillerinde, bilgi ve iktidarı elinde bulunduranlar, soyut mekân kurgularında sözel ve grafik simgeler sistemini kullanmaktadırlar. Feodalizmde ilâhi boyut, modern kapitalist dönemde harita ve planlar, altın oran,

modüler oran vb., bu sistemlerin en yetkin somutlanması olarak örneklendirilmektedir. İktidarların yaklaşımını yansıtan mekânın temsilleri, her toplum ve her üretim biçiminde başat; fakat daima göreceli ve değişken olmaktadır. Toplumu kendi yaklaşımı içerisinde tahakkümü altına alırken, toplumsal ve siyasal pratikte önemli rol oynamaktadır (Madanipour, 1996; Urry, 1999; Harvey, 2006b; Doğan, 2007).

Mekânın temsillerinde üç tür aktörün etkili olduğunu belirten Lefebvre; bunların, bilgi biçimleri, planlama teknikleri ve devlet imkânları aracılığıyla mekânı örgütlemeye çalıştıklarını söylemektedir. Birinci grup, bilim adamları, kent plancıları, mimarlar, mühendisler, toplum mühendisleri, sanatçılar, felsefeciler ve diğer akademik disiplinlerden oluşmaktadır. Bu grup, mevcut kent sorunları karşısında, liberal bir hümanizmin izinde, geçmişini nostaljik bir biçimde anarak, ideal bir kent yaratmaya ve mekân aracılığıyla toplumsal sorunlara çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. İkinci grup, devlet içinde ve etrafında yapılanan planlama kurumudur. Kentin mal ve bilgi akışından oluşan rasyonel bir sistem olduğunu öngören bu grup, kentsel yaşamın insan boyutunu görmezden gelmektedir. Üçüncü grupta ise, kentsel taşınmazların değerini arttırmaya çalışan müteahhitler ve benzeri türden piyasa aktörleri bulunmaktadır. Piyasa içinde kentsel büyümeyi hedefleyen bu grup, değişim değerini maksimize etmenin yollarını aramakta ve planlama aracılığıyla tüketim toplumu yaratmaya çalışmaktadır. Bu grubun bir bölümü, alışveriş merkezleri, ticaret ağırlıklı kültür ve dinlenme tesisleri inşa ederken; diğer bir bölümü ise, kentsel sistemi denetleyip yönlendirmeyi sağlayacak karar merkezleri kurmaya çalışmaktadır. Mekânın temsillerini oluşturan bu üç farklı grup, bazen yardımlaşarak, bazen çatışarak, kent mekânlarında kendi yaklaşımlarını uygulamaya çalışmaktadırlar (Şengül, 2007).

Mekân üretiminin ikinci unsuru olan temsilin mekânları, yaşanan mekânı temsil etmektedir. Bu, belli bir mekânda hâkim olan tavır ve çıkarların kendini ifade ediş biçimidir. İmgeler, semboller ve anıların oluşturduğu temsilin mekânlarında, insanlar bu mekânın hem yaratıcısı hem de kullanıcısı olmaktadır (Lefebvre, 2001; Doğan, 2007). Lefebvre'ye (2001) göre, temsilin mekânları canlı bir yapıdadır ve etkileyici bir öze sahiptir. Yaşanan mevcut durumu, eylemi, hırsı ve içinde bulunulan zamanı işaret etmektedir. Akıcı ve dinamik bir yapıda olup; bilgi ve ideolojinin yarattığı mekânsal dokuyu değiştirmekte ve yerine kendi mekânını inşa etmektedir. Bu bakımdan, mekân üretiminde sağlam bir yere ve özgül bir yapıya sahiptir. Mekânın

temsilleri sözle ifade edilen mekânlar sunarken, temsilin mekânları deneyimlenerek oluşturulan mekânlar sunmaktadır (Madanipour, 1996).

Mekânsal pratikler, mekânın temsilleri ve temsilin mekânlarının diyalektik ilişkileri sonucu oluşmaktadır. Toplumsal mekânın yapısı, nasıl örgütlendiği ve nasıl kullanıldığı bu ilişkiler içinde şekillenmektedir. Mekânsal pratikler, gündelik yaşam ile kent gerçekliği (iş, özel yaşam ve kamusal ilişki ağları) arasındaki bağlantıları kurmakta ve zaman içinde inşa edilmiş çevre ve peyzaj halinde somutlaşmaktadır. Toplumun her üyesi, bu ilişkileri kent içinde deneyimleyerek değerlendirmektedir (Madanipour, 1996; Urry, 1999; Lefebvre, 2001). Mekânsal pratikler, mekân içinde ve aracılığıyla üretimi ve yeniden üretimi sağlayacak biçimde gerçekleşen fiziksel ve maddi akış, aktarma ve etkileşimleri de ele almaktadır (Harvey, 2006b).

Mekânın temsilleri ve temsilin mekânlarının diyalektik ilişkilerinin sonucu oluşan mekânsal pratikler, mekânı hem yukarıdan hem de aşağıdan üretilen bir ürün yapmaktadır. Bu üçlü şemanın unsurları, mekân üretimine, toplumun yapısı, üretim tarzı ve içinde bulunan zamana bağlı olarak, farklı derecelerde ve kombinasyonlarda katılmaktadır. Bunlar arasındaki ilişkiler, ne basit ne de yerleşik, ne de tümüyle bilinçli gelişmektedir. Bu unsurların etkinlik dereceleri, hem kentin bütünündeki, hem de kentin bütünlük sunan parçalarındaki (semt, mahalle, cadde vb.), kamu ve yerel dinamiklerin güçler dengesine bağlı olarak değişmektedir (Lefebvre, 2001; Doğan, 2007).

Lefebvre'ye (2001) göre, kapitalist piyasa ve devlet, sahip oldukları mekân temsili projeleriyle, günlük hayatın somut mekânı (temsilin mekânı) karşısında, bu mekâna düşman soyut mekânlar üretmektedir. İnsanların kendi ürettikleri yaşam mekânlarına ve sokaklara karşılık; taşıt araçları tarafından işgal edilen otoyollar inşa edilmekte, insanların yaya olarak kullandığı yollar ele geçirilmekte ve kent mekânı sömürgeleştirilmektedir. Bu süreçte kentin en büyük düşmanı, devletin elindeki kent planlamasıdır. 1961 yılında Jane Jacobs, “Büyük Amerikan Kentlerinin Yaşamı ve Ölümü” kitabında; planlama aracılığı ile kent yaşamının özelliklerinin –sokak ve komşuluk ilişkileri, kamusal yaşam, sosyal ilişkiler, kent güvenliği vb.– nasıl yok edildiğini ve toplumda yabancılaşma ve sosyal/mekânsal parçalanmanın nasıl ortaya çıktığını incelemiştir (Scruton, 2006). Lefebvre'ye göre Jacobs, kapitalizmin soyut mekânının ne kadar yıkıcı olabileceğini bu kitabında göstermiştir. Günlük hayatın ve

toplumsal mekânın sömürgeleştirilmesi karşısında Lefebvre, mekânın özgürleştirilmesini hedefleyen toplumsal bir mücadele önermektedir. Bu mücadele, sadece farklılıkların kutsanmasına yönelik bir mücadele değil, bunun ötesinde somut mekânın yeniden özgürleştirilebilmesinin önkoşulu olan değişim değerinin ve mülkiyet ilişkilerinin hegemonyasının sorgulanması mücadelesidir (Şengül, 2007).

Toplumsal ilişkilerin yeniden üretimine dayanan mekânsal pratikler, gündelik yaşamın bütün karmaşasını, dinamik ve çelişkili kentsel ittifakları ve toplumsal aktörler açısından çatışmalı bir süreci bünyesinde taşımaktadır. Diğer taraftan, toplumsal ilişkiler açısından devamlılığı, belli bir derecede uzlaşmayı sağlamakta ve insanların hayatla başa çıkabilmelerini garanti altına almaktadır. Lefebvre'ye göre, mekânsal pratikler, yeniden üretim açısından insanların bilgi birikimlerini işlevsel kılmakta ve anlamlandırma süreçlerini kapsamaktadır (Lefebvre, 2001; Doğan, 2007).

2.4. Bölüm Sonucu

Modern sosyal bilimlerde mekân, nesnel bir yapı olarak değil, toplumsal bir deneyim olarak görülmektedir (Doğan, 2007). Toplumsal ilişkiler ile mekânsal yapı, sürekli etkileşim halinde olan dinamik ve karmaşık bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Lefebvre (2001), mekân ile toplum arasındaki etkileşimi, “toplumsal mekân” kavramı ile açıklamakta, mekânı toplumsal olarak üretilen bir ürün olarak görmektedir. Mekân üretilmekte, yeniden üretilmekte ve bu nedenle bir mücadele alanını temsil etmektedir (Urry, 1999).

Mekânın üretiminde, her toplum kendi yeniden üretimine uygun mekânı üretmektedir ve bu süreç, Lefebvre'nin tanımıyla, “mekânın temsilleri - temsilin mekânları” diyalektiğinin bir sonucu olan “mekânsal pratikler” üzerinden gerçekleşmektedir. Gündelik yaşamın bütün karmaşasını bünyesinde taşıyan mekânsal pratikler, dinamik ve çelişkili kentsel ittifaklara sahne olmaktadır. Bu aynı zamanda, toplumsal aktörler açısından çatışmalı bir süreç anlamına gelmektedir (Doğan, 2007). Keyder'e (2006) göre, tüm bu çelişkilere ve çatışmalara rağmen kent, belirli bir düzeyde hala “yumuşak”tır; istendiği gibi yoğrulabilen bir nitelik taşımaktadır; maddi, kültürel ve politik bakımdan birbirinden çok farklı nüfus

kesimlerini bağrında eritmektedir; gerilimler kaybolup ortaya etkileşim çıkabilmektedir. Mekân kutuplaşmakta ama aynı zamanda heterojen kesimler aynı mekân içinde bir arada var olmayı sürdürebilirler. Kültürel miras üzerinden bazı savaşlar yapılmakta ama uzlaşma da doğabilmektedir. Keyder, küreselleşmenin etkisi altında doğan yeni kültürel, politik ve simgesel toplulukların, çatışmaları açıkça ortaya koyabildikleri için kent adına olumlu bir davranış gösterdiklerinin altını çizmektedir. Bu gelişme, hayatta kalabilmek için yeni becerileri, yeni bir dili gerekli kılmaktadır. Keyder'e göre, bu tavır belkide, kent yaşamının önkoşulu olan uygar bir kültürün de habercisidir. Mekânsal pratiklerdeki gerilimler, çatışmalar, çelişkiler ve pazarlıklar arasındaki etkileşimler, küreselleşmenin sorunları nasıl büyüttüğünü ve etkileşimi nasıl daha acil hale getirdiğini göstermektedir.

Üçüncü bölümde, toplum ve mekân ilişkisinin yoğrulduğu mekânsal pratikler, tüm bu etkileşimlerin yaşandığı günümüz kenti içinde incelenecektir.

3. TOPLUMSAL MEKÂN ALANI OLARAK KENT: GÜNÜMÜZ KENTİNE BAKIŞ

Kent, toplumsal süreç ile mekânsal yapının sürekli etkileşim halinde olduğu, karmaşık, dinamik bir sistemdir. Kentleşme sürecini, bir mekân üretim süreci olarak değerlendiren Lefebvre'ye göre, kentsel sistemi anlamak, kentsel mekânı üreten toplumsal ve mekânsal ilişkileri anlamaktan geçmektedir. Harvey, bu ilişkilerin oldukça karmaşık ilişkiler olduğuna dikkati çekmekte ve basit nedensellik bağlantıları kurma yoluyla çözümlenemeyeceğini belirtmektedir (Harvey, 2006a; Doğan, 2007). Toplumsal ve mekânsal ilişkilerin birbiri içine geçmiş karmaşık yapısı, kent üzerine yapılan bu çalışmayı yönlendirmiştir. Parçaların karşılıklı ilişkilerine ve bu ilişkiler sonucu oluşan toplumsal mekâna, bütünsel bir bakış açısı ile bakma çabası, yol gösterici olmuştur. Bu anlayış içinde, toplum ve mekân ilişkisinin değişimi ve dönüşümü, diyalektik bir yaklaşım ile ele alınmıştır ve günümüz kent dinamikleri içinde değerlendirilecektir.

3.1. Kentin Farklı Bakış Açılarından Değerlendirilmesi ve Arka Plan

Kent ve kentin oluşumu, toplumsal ve iktisadi olmak üzere farklı bakış açılarından değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler, kentin gelişimine farklı yönlerden ışık tutmakta ve günümüz kentinin kavranmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, farklı bakış açılarından kent tanımları ve kent algısı, günümüz kentinin ve kent dinamiklerinin tartışılabilmesi için arka planı oluşturmaktadır.

3.1.1. Kentin Toplumsal Bakış Açısından Değerlendirilmesi

Toplumbilimci Louis Wirth'e göre, "kent, toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen bireylerin oluşturduğu, göreceli olarak geniş, yoğun nüfuslu ve mekânda süreklilik niteliği olan yerleşmedir". Toplumbilimcilerin kent tanımları, belli bir nüfus çokluğu, yoğunluk, işbölümü, uzmanlaşma ve türdeş olmama gibi özelliklere odaklanmaktadır. Latince'de "civitas", İngilizce'de "city", Fransızca'da

“la cite-la ville” kelimeleri ile karşılanan kent, yönetsel ve siyasal bir içeriğe sahipken; Latince’deki “urbanus”, İngilizce’deki “urban” ile Fransızca’daki “urbain” kelimeleri ise, toplumbilimsel kent tanımlarına daha uygun düşmekte ve kent yapısına sahip olan yerleşmeleri tanımlamaktadır (Keleş, 2006).

Mumford (2007), kentlerin henüz kurulduğu zamanlarda, Mısır’lı bir yazmanın, kenti kuran kişinin görevini “tanrıları tapınaklarına sokmak” olarak yazdığını belirtmektedir. Bu yaklaşım, insanı kentin merkezine koymaktadır. İlkel insanın doğayla yaptığı mücadele bedensel varoluşunu sağlamış ve en son dönüşümünde modern kentleri oluşturmuştur. 18. yüzyılda insan, devletle ve dinle olan bütün tarihi bağlarından sıyrılırken; 19. yüzyılda ise, kazandığı özgürlüğe ek olarak, işlevsel uzmanlaşmayı keşfetmiştir. Bu uzmanlaşma ile bir birey ötekiyle kıyaslanamaz ve her birey vazgeçilemez olmuştur. Bu durum, her bireyi diğerine bağımlı hale getirmiş ve kent içindeki işbölümünü oluşturmuştur (Simmel, 1996). Fiziksel ve kültürel gücü yoğunlaştırmasıyla kent, insanlar arasındaki ilişkinin temposunu yükseltmiş ve bütün insani faaliyetlerin alanını genişletmiştir. Ürünleri stoklanıp yeniden üretilebilir hale sokmuş, depolama imkânları (binalar, mahzenler, arşivler, anıtlar, tabletler, kitaplar) sayesinde karmaşık bir kültürü nesilden nesile aktarma imkânını bulmuştur (Mumford, 2007).

Harvey (2006a) kentin, çok uzun süredir uygarlığın odağı sayıldığını ve kent olgusunun farklı kültürel ve tarihsel bağlamlarda birçok bakış açısından incelendiğini belirtmektedir. Oldukça karmaşık bir olgu olması nedeniyle, kolayca bir teorinin içine yerleştirilemediğine dikkati çekmektedir. Harvey’e göre kent, başlangıçta mutlak bir yaklaşım içinde, “kendinde şey” olarak tanımlanmıştır. İlişkisel olarak tanımlanmasıyla kent, insan, toplum, doğa, düşünce, ideoloji, üretim ve birçok konuyu bir araya getirecek şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum, önemli fakat ilk bakışta ilişkisiz görülen birçok konuyu da tartışmanın içine çekmektedir. Harvey’e göre kent, toplumsal sürecin özel bir eğilim biçimi sonucu oluşmaktadır ve toplumda yerleşmiş ilişkileri yansıtan bir toplumsal ilişkiler kümesi olarak görülmelidir. Bu ilişkiler içinde insan, mekânsal olarak yapılandırılmış bir çevre olarak kenti oluşturmaktadır. Dolayısıyla kent, toplumsal bir ürün olarak üretilmiş olmaktadır.

Şentürer (2008) kenti, her türlü temsil, üretim ve paylaşım için uygun ortam sunabilen ve toplumun da kendisini ifade edebilecek, üretebilecek ve paylaşabilecek bir ortam bulabildiği bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu yapı, kentli insana, kentsel mekân içinde farklı seçenekler sunmakta ve bu seçenekler arasında özgürce hareket edilebilmesini sağlamaktadır. Böylece kentli insan, seçenekleri değerlendirebildiği, düşünebildiği, deneyimleyebildiği, üretebildiği, paylaşabildiği ve kendini ifade edebildiği bir ortam bulabilmektedir. Bu ortam içinde kent, kentlilerin karşılıklı etkileşimleri ile canlılığını sürekli koruyan bir ilişkiler yumağını oluşturmaktadır (Helle, 1996). Lynch'e (1996) göre, kentte her an gözün görebileceğinden, kulağın duyabileceğinden daha fazlası vardır. Bu durum, kentlilerin birbirleriyle ve kentle etkileşimlerinin bir sonucudur.

3.1.2. Kentin İktisadi Bakış Açısından Değerlendirilmesi

Ekonomik açıdan bakıldığında, kentler toplumsal artık üretiminin coğrafi yoğunlaşması sonucu oluşmaktadır. Toplumsal artık, söz konusu toplumun geçinebilmesi için gerekli niceliğin üzerinde olan maddi kaynak niceliğini temsil etmektedir. Kentin ortaya çıkabilmesi için tarımsal artık üretiminin olması gerektiği genel kabul görmektedir. Büyük bir toplam nüfus, yerleşik ve görece hareketsiz nüfus, yüksek yoğunlukta nüfus, yüksek üretkenlik potansiyeli, kolay iletişim ve erişim gibi ön koşullar gerçekleştiğinde, toplumsal artığı kalıcı bir şekilde harekete geçirmek ve kalıcı bir mekân ekonomisi yaratmak mümkün olmaktadır. Tüm bu koşullar, tarihsel bir evrim süreci içinde gerçekleşmektedir (Harvey, 2006a).

Tarihsel olarak kent, etrafında belli bir üretim tarzının örgütlendiği bir eksendir. Belli bir teknoloji kullanılarak inşa edilmekte ve belli bir üretim tarzı içinde yapılandırılmaktadır. Bu bağlamda, egemen üretim tarzıyla tutarlı bir hiyerarşik faaliyet düzenine ve bir işbölümüne dayanan kentsel yaşam tarzı sunmakta ve bu üretim düzenini dengede tutma işlevini görmektedir. Aynı zamanda kent, biriken çelişkilerin de odağıdır ve bu nedenle yeni üretim tarzlarının oluşmasına her zaman açıktır (Parker, 2004; Harvey, 2006a).

Lefebvre'ye göre, kentselliğin aşamaları sırasıyla siyasi kent, ticari kent ve sanayi kentidir. Siyasi kentten ticari kente geçiş, kentselliğin kendisinin bir iç dönüşümüdür. Kent hala siyasi, askeri ve ideolojik bir güç işlevi görmektedir; fakat kentsel nüfusun

artan ihtiyaçları nedeniyle ticari işlevini arttırmak zorunda kalmıştır. Böylece kent, giderek büyüyen bir faal mekân içindeki arz ve talep alanları arasında aracı rolünü üstlenmiştir. Bu rol her zaman var olmakla birlikte, bu dönemde diğerkollere göre daha egemen olmuştur. Lefebvre’ye göre, ticari kentten sanayi kentine geçiş ise, bir i dönüşüm değildir. Üretim glerinin, üretimde makineleşme, teknolojik gelişme ve ölçek ekonomisinden yaralanacak şekilde örgütlenmesi, sanayi kentine geçişin temelini oluşturmuştur. Bu dönüşüm, eski kentlerin dışında gerçekleşmiş ve zamanla eski kentin siyasi ve ticari işlevini soğurmuştur. Lefebvre’ye göre kentsellik, sanayi üretim ve örgütlenmesine egemen olmak demektir. Sanayileşmenin tamamlanması ise, kentleşmenin tamamlanması anlamına gelmektedir (Harvey, 2006a).

Castells, günümüz kentini kocaman kapitalist bir fabrika olarak tanımlamaktadır (Parker, 2004). Kapitalizm ise, artık-değerkın dolaşımına dayanmaktadır. Bu dolaşımın kanalları, toplumun bütününü tanımlayan ilişkilerin ve etkileşimlerin dolaştığı atardamarlardır ve bu dolaşımı anlamak, kapitalist toplumun nasıl işlediğini anlamak demektir (Harvey, 2006a). Kapitalist sistemin hayat kaynağı olan artık-değerk, ancak üretim pazar ile ilişkisinde mümkün olduğundan, küresel dünyada her yer pazardır, herkes pazardadır ve her şey pazar için üretilmektedir (Cangizbay, 2004). Kentin bu süreçte oynadığı rol, kentte yoğunlaşmış olan ve artık-değerkın dağıtımını yöneten toplumsal, teknolojik ve kurumsal yapıya bağlı olmaktadır (Harvey, 2006a).

3.2. Günümüz Kentine Bakış

Dünya nüfusunun büyük çoğunluğu kent merkezlerinde yaşamaktadır ve kentler her zaman, fikirlerin, ürünlerin ve servislerin dolaşıma girdiği birincil alanlar olmuşlardır. 18. yüzyılda, kapitalizmin etkisiyle maddi dünyanın üretiminde büyük bir artış grlmş ve insanların sosyal ve fiziksel hareketliliği artmıştır (Yırtıcı, 2005). Endüstri devrimi ile birlikte kentlerin işlevleri, nüfusları, yapılı alanları değişmiş ve çok sayıda fabrika ve işçi kent merkezlerini doldurmuştur (Madanipour, 2007). Bu yüzyıldaki dönüşüm, kısmen tanıdk vrelerde ve bu vrelerin yapısını bozmadan gerçekleşmiştir. Ancak, 20. yüzyıla kadar geçen süre içinde, kapitalizmin aldığı biçim ve küresel akışkanlık, fiziksel ve sosyal yapıda büyük değişimlere neden olmuştur (Yırtıcı, 2005).

20. yüzyıla gelindiğinde, ulaşım, iletişim ve enformasyon teknolojileri sayesinde, geleneksel kent kavramı çözülmüş; hiyerarşik ve yoğun kent merkezleri yerine çok merkezli, düşük yoğunluklu ve parçalı yapıda kentler ve ona eşlik eden yeni yaşam biçimleri oluşmuştur (Yırtıcı, 2005). Demiryolu, telgraf, otomobil, radyo, telefon, televizyon ve jet uçağı gibi telekomünikasyon devrimleri, küresel dünyanın mekânsal ve zamansal engellerini kaldırmıştır (Harvey, 2006b; Marcuse, 2006). Dünya ekonomisi gündüz ve gecenin ritminden kurtularak, günün 24 saati sürekli işleyen soyut bir mekân ve zaman anlayışını yerleştirmiş; insanlar, bulundukları yerden, dünyanın her yerini kontrol edebilir ve yatırım yapabilir hale gelmişlerdir. Yırtıcı'ya göre, mekânsal organizasyonlardaki gelişmeler, birbirleriyle bağlantılı gelişmektedir. Uluslararası hareketi sağlayan havaalanları ve limanlar, otoyol sisteminin devamı niteliğindedir. Otoyol sistemlerinin gelişmesi, otomobil sektörünü geliştirmekte; otomobil bireysel tüketim nesnesi haline gelerek özendirilmektedir. Büyük alışveriş merkezleri, önce otomobil yoluyla ulaşılabilen şehir dışı alanlarda kurulmuş, daha sonra kent içinde kendilerine yer bulmuş ve tüketimin tek adresi haline gelmişlerdir. Kapitalizm, alışveriş merkezleri üzerinden, mekân-zaman düzenlemesi aracılığıyla, tüketimi yönlendirmekte ve denetleyebilmektedir (Yırtıcı, 2005).

Kapitalist sistem içinde toplumsal yapı, tarihte daha önce görülmemiş bir hızda ve ölçekte değişmiştir. Sanayi üretim biçimlerinin yerini daha esnek olan enformasyon teknolojilerine bırakması, Fordist dönemden Post-Fordist döneme geçişte, kenti mekânsal ve sosyal anlamda dönüştürmüştür. İmalat sanayinin endüstrileşmiş kentleri terketmesi ile bu kentlerde yüksek teknoloji ve servis sektörleri gelişmiştir. Eskiden endüstrinin merkezi olan kentler, küreselleşme bağlamında yönetim ve para dolaşımının merkezi olmuşlardır ve yeni bölgeler endüstrileşmeye başlamıştır. Yeni üretim teknolojilerinin, üretimi yönetme ve dağıtma anlamında yeni stratejileri oluşmuş; bu durum, işgücünün yeni mekânsal dağılımını da beraberinde getirmiştir. Yeni üretim biçimleri, yeni yaşam biçimlerini gerektirmiş; akıllı binalar, alışveriş ve yaşam merkezleri, teknoparklar vb. alanlar ve buna uygun bir tüketim kültürü yaratılmıştır. Bu gelişmeler, insanların gündelik yaşamlarını da etkilemiştir. Sanayi tesislerinin gürültüsü, dumanı ve kirliliğı içinde yaşayan insanlar, artık etraflarında daha temiz alanlar talep etmişlerdir. Kapitalist sistemin getirdiğı tüketim kültürü ve gelir farklılıkları içinde insanlar, kendilerine benzeyen insanlarla paylaştıkları, sadece kendi gibilere ait alanlar yaratmaya çalışmışlardır. Tüketim kültürü

beraberinde rekabet kültürünü de geliştirmiş, topluluklar arasında kaynakların elde edilmesi için verilen çaba artmıştır (Patsy ve diğ., 1992a; Madanipour, 2007).

Kapitalist sistemin getirdiği gelir farklılıkları ve kaynaklara ulaşım zorluğu, bu süreç içinde, birçok yoksul insanın, yaşam koşullarını kötüleştirmiştir. Kentin eski mekânsal ve toplumsal örgütlenmesi çökmüş ve yoksul insanların ekonomik faaliyetler, sosyal ve politik destek gibi konularda kent ile ilişkisi zayıflamıştır. Kent yoksulları, kentten dışlanmışlardır. Varlıklı kesimler için, yoksulluk suçla ve kötü alışkanlıklarla –hırsızlık, vandalizm, kriminal suçlar vb.– eşdeğer tutulmuş ve korku nesnesine dönüşmüştür. Tüm bu ayrışma, mekânsal ve toplumsal yapıda kendini göstermiş ve parçalı yapıda kentler meydana getirmiştir (Patsy ve diğ., 1992a). Kentliler ve kültürler arasındaki iletişimin kesilmesi ile, kent içinde farklı topluluklara ait tecrit edilmiş mekânlar oluşmuştur (Castells, 2002). Edip Cansever'in deyiimiyle, kent içinde birçok kent meydana gelmiştir (Akbal Süalp, 2008):

“Görüyorsun değil mi/ Ne kadar inceldi kent/ Neredeyse şuracıktan ansızın bir kent daha görünecek.”

Günümüz kent yapısını değerlendirdiğimizde, kapitalist sistem içinde maddi yaşamın, sürekli bir altüst oluş ve yenilenme şeklinde yaşandığını söylemek mümkündür. Bu değişimlerin temelinde, modernleşmenin ve kapitalizmin kendilerine özgü iç dinamikleri bulunmaktadır. Bu dinamikler; sürekli üretim, üretim araçlarının yenilenmesi, yeni üretim biçimlerinin bulunması, yeni pazarlar bulma ve yayılma zorunluluğundan kaynaklanmakta ve kapitalist sistemi sürekli gelişmeye ve genişlemeye mecbur bırakmaktadır (Urry, 1999; Yırtıcı, 2005). Berman (2003), kapitalist ekonominin maddi dünyasının ve mimarlığının, gerçek bir katılıktan yoksun olduğunu ve her şeyin eskimek üzere üretildiğini söylemektedir. Burjuva toplumunun inşa ettiği herşey, yıkılmak üzere inşa edilmekte; tüm yeni oluşmuş ilişkiler kemikleşmeden erimekte, katı olan herşey buharlaşmaktadır. Böylece herşey yok edilip yeniden yaratılabilmekte ve süreç sonsuz defa tekrar edilebilmektedir. Bu yaklaşım içinde Berman, modern burjuva toplumunun sürekli dinamizm, belirsizlik, zeminsizlik, kurma ve yıkma diyalektiğinden beslenen, karanlık bir yüzünün olduğunu ileri sürmektedir. Toplum garip ve paradoksal bir durumdadır; çünkü belirsizlik ve sarsıntı bu toplumu yıkmak yerine onu beslemekte,

sağlamlaştırmaktadır. Kalıcı istikrar ise, asıl tehditi oluşturmaktadır (Urry, 1999; Yırtıcı, 2005; Mumford, 2007).

3.3. Bölüm Sonucu

Madanipour (2007), kentsel mekânı analiz ederken, dinamik bir bakış açısına sahip olmanın ve bir noktadan diğerine hareket edebilme kapasitesinin önemine dikkat çekmektedir. Dışarıdan gözlem ile bilgi edinmek ve bunun için haritalar ve uydu fotoğrafları benzeri araçlar kullanmak, gelecekteki eylemleri planlamayı sağlamaktadır. Fakat bu araçlar aynı zamanda, mekânın kullanıcılarının gerçek yaşam pratiklerini göstermeyen, onlar için önemsiz kâğıt üzerinde bilgiler de verebilmektedirler. Planlama içinde, kâğıt üzerinde bazı çizgilerin yer değiştirmesi, kullanıcıların çok önem verdikleri bir yerin kaybı anlamına gelebilmektedir. Madanipour'a göre, bir yere hem kuşbakışından, hem yer seviyesinden, hem öznel, hem nesnel, hem de profesyonel bakmak, dolayısıyla bütünsel bakabilmek gerekmektedir. Bu yaklaşım, bir mekânı hem sayılar ve figürler, hem de hikayeler ve hatıralar üzerinden, hem içerden hem de dışardan analiz etmek anlamına gelmektedir. Mekân, hem pazardaki değişim değeri üzerinden, hem de kullanıcılar için önemli olan kullanım değeri üzerinden değerlendirilmelidir. Madanipour'a göre, kentsel mekânı incelemek için kullanılan teorik çerçeve, bakış açılarının çoğulluğu kadar, içerdiği meselelerin karmaşasını da göz önünde bulunduran, dinamik ve çok boyutlu bir yaklaşıma gereksinim duymaktadır.

Günümüz kentinin istikrarsızlık, değişim ve hız üzerine kurulmuş sistemi içinde toplum ve mekân ilişkisini anlamaya çalışmak, kent üzerine yapılan bu çalışmayı yönlendirmiştir. Kentsel sistemi oluşturan kent dinamikleri, birbirlerinden bağımsız parçalar gibi görünmektedirler. Fakat detaylı bir şekilde incelendiğinde, bu dinamiklerin karşılıklı etkileşim halinde oldukları ve güçlü bağlarla birbirlerine bağlandıkları görülmektedir. Bu karşılıklı ilişkiler, kentsel sistemi oluşturmakta ve ilişkilerdeki değişim, sistemi sürekli değiştirip dönüştürmektedir. Kentsel sistemdeki değişimler de, toplum ve mekân ilişkisine yansımaktadır. Dolayısıyla, birbirine geçmiş bu yapıyı anlamak için, kentsel dinamiklerin karşılıklı ilişkilerinin, Madanipour'un da işaret ettiği gibi, bütünsel bir bakış açısıyla incelenmesi ve toplum ve mekân ilişkisi üzerindeki etkilerinin tartışılması gerekmektedir. Bu ilişkiler

yumağı, sistemin basit nedensellik ilişkilerinin ötesinde, karmaşık bir yapıda olduğunu göstermektedir. Kentsel sistemin modeli, çok boyutlu, sürekli değişime açık ve küçük etkilerin beklenmeyen büyük sonuçlar doğurabileceği bir modeldir. Bu model içinde kent, canlı bir organizmaya benzemektedir.

Bu kentsel sistem içinde toplum ve mekân ilişkileri, üç başlık altında incelenecektir: Kent kültürünün etkisi, kamusal alan ve mülkiyet ilişkileri, kentsel eşitsizlik.

4. GÜNÜMÜZ KENT DİNAMİKLERİ İÇİNDE TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİ

4.1. Kent Kültürünün Toplum ve Mekân İlişkisine Etkisi

Kent kültürü, tüm kent tarihi açısından bakıldığında, kentsel sistemin altyapısını oluşturan ve temellerini kuvvetlendiren bir rol üstlenmiştir. Bu kültürün karakteri, bazı dönemlerde sıkı, yoğun ve statik; bazı dönemlerde ise gevşek, dağınık ve dinamik olabilmektedir. Kent kültürünün karakteri içindeki bu geçiş ya da geçişlilik, toplumsal ve mekânsal yapıyı etkilemekte ve dönüştürmektedir. Toplum ve mekân ilişkisindeki bu değişimler, kent kültürü içinde gelişen farklılık ve hız kavramları üzerinden incelenecektir.

4.1.1. Farklılıklar

“Bir şehir farklı tür insanlardan oluşur; benzer insanlar bir şehir meydana getiremezler.”
Aristoteles, Politika (Sennett, 2002).

Kentteki farklılıkların tartışması, kentin tarihi kadar eskidir. Aristoteles’in Politika’da belirttiği “bir şehrin farklı tür insanlardan oluştuğu” düşüncesi, bu tartışmaya ışık tutmaktadır. Özellikle 19. yüzyıldan sonra, kentler önceden tahmin edilemeyecek ölçüde büyümüş; farklılık ve çeşitlilik kavramları kent yaşamının ve kent teorilerinin en temel özelliği olarak belirmiştir. Öyle ki, kentler yabancıların/farklılıkların dünyası olarak tanımlanmıştır (Madanipour, 1996).

Lefebvre’nin ütopyası olan farklılıkların mekânı, temsilin mekânlarının (somut mekânların), yukarıdan mekân temsillerince (soyut mekânlar tarafından) bastırılmadan veya yönlendirilmeden kendini gerçekleştirebildiği bir noktada bulunmaktadır (Doğan, 2007). Lefebvre’ye (2001) göre insanların, bireysel ve toplumsal olarak, farklılıkların yaratılmasına, vurgulanmasına ve yaşanmasına ihtiyacı vardır ve toplum bu yaklaşım içinde somut mekânını üretmektedir. Fakat mekânın temsili olan soyut mekân, somut mekânın tersine, farklılıkları yok etme ve

homojen bir mekân yaratma eğilimindedir. Lefebvre, farklılıkların mekânının, soyut mekânın kopardığı sosyal ve mekânsal ilişkileri yeniden kurma yeteneğine sahip olduğunu belirtmektedir.

Sandercock'a (2006) göre, günümüzün sosyo-kültürel aktörleri göçmenler, yerliler ve azınlıklardır (kadınlar, eşcinseller gibi farklı cinsel kimlikler, etnik kimlikler, vb.). Şimdiye kadar bastırılmış olan bu aktörler, kültürel çeşitliliği sağlamakta ve kentlerin toplumsal ve mekânsal pratiklerini değiştirmektedirler. Artık, daha basit, durağan ve homojen bir kent kültürüne/yaşamına ve kent politikasına dönüş sözkonusu değildir. Kadınlar evin dışına çıkmakta ve haklarını aramakta; yerliler, göçmenler, etnik kimlikler, farklı cinsel kimlikler kendi yaşamları/mekânları için taleplerde bulunmaktadır. Çoğulculuk –çok-uluslu, çok-ırklı, çok-etnik– kentin başat karakteri haline gelmekte; kentsel normlar ve değerler bu değişimden etkilenmektedir.

Ne varki, farklılıklar ve çeşitlilik insanların etkileşime girmesine yetmemekte; kentteki çoğulculuk ve çok kültürlülük, çoğu zaman bir şans sayılmak yerine tehlike olarak algılanmaktadır. Tehlike; ekonomik, kültürel, dinsel, fiziksel, psikolojik, birçok katmana sahiptir ve temelinde “öteki”nden korkmak bulunmaktadır. Korkular, farklı olana ve yabancıya karşı şiddetin artmasına neden olmakta ve istikrarsız bir dünya yaratmaktadır. Farklılıklar, kolaylıkla toplumsal ve mekânsal ayrışmaya kayabilmektedir. Benzer yaşam biçimlerine sahip insanların oluşturdukları topluluklar, kendi çevrelerini ötekilerden ayıracak önlemler almakta gecikmemektedirler. Üst sınıfa ait, etrafı duvarlarla çevrili ve korunaklı özel alanlar yaratmak ve kamusal alanları özelleştirmeye çalışmak bu yaklaşımın sonucudur. Aynı zamanda, kent içinde alt gelir grubuna ait, gettolaşma eğilimi gösteren bölgeler de oluşmaktadır. Bu gelişmeler, kentlilerin bir arada yaşaması, birbirinin farkında olması ve kent için beraberce çalışması gibi olguları tehlikeye sokmaktadır. Kent, toplumsal ve mekânsal anlamda uyumlu bir bütünlük yerine, parçalı bir yapıya dönüşmektedir (Patsy ve diğ., 1992a; Sennet, 2002; Madanipour, 2007).

Farklı sosyo-kültürel grupların, toplumsal ve mekânsal anlamda ayrılmış kent içinde, birbirleri ve kent ile aralarında yeterince kuvvetli bağlar oluşamamaktadır. Çağdaş kentin sunduğu, dolaşım, ulaşım, erişim, iletişim olanaklarından yararlanamamakta, ortak bir platformda buluşamamaktadırlar ve neredeyse ortak hiçbir dile sahip

değillerdir. Bu durumda, farklı kültürlerin kendilerini geliştirme ortamlarından da söz edilemez. Şentürer (2008), bu iletişimsiz ve etkileşimsiz kentsel alanları “sınır-boyları” olarak tanımlamaktadır. Mekânsal ayrışmalar, sınırları kuvvetlendirmekte; kent ile iletişim kuramayan, üretemeyen, kendini ifade edemeyen, kente karşı yabancılaşan insanlar/toplumlar oluşturmaktadır. Kendi içine ve kente karşı kapanan insanlar ise, mekânsal ayrışmaların sınırlarını daha da yükseltmekte ve bu durum, oluşum faktörlerini sürekli büyüten bir süreç olarak devam etmektedir.

Şentürer’e (2008) göre, farklı yoğunluk ve dokuya sahip olma veya farklılaşmanın, toplumsal ve mekânsal anlamda ayrışmaya yol açtığı noktada, sınırın iki tarafı farklı kimlikler tarafından örülmektedir. Bu nokta, geçiş hattından çok bir ayırma görevi üstlenmekte ve iletişimi kesme yönelimli olmaktadır. Bu noktaların, yakın çevrelerinin yaşam şartlarını keskin bir dille ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Ayrışma noktalarının bir tarafından diğer tarafa geçme talebi ve her tarafın bunu kendi bildiği gibi yapma isteği ise, kentsel krizi doğurmakta; farklılıkların karşılaştıkları yerde çatışma başlamaktadır. Şentürer, bu karşılaşma ve çatışma ortamının, farklı tarafların nasıl bir arada olabileceği ve etkileşime geçebileceği üzerine düşünme fırsatı doğurduğunu belirtmektedir. Çatışma ve kriz ortamı, eleştirel düşünciyi harekete geçirecek ve taraflar bu durumla yüzleşmek zorunda kalacaklardır.

Erdoğan (2007) “Yoksulluk Halleri” kitabında, kentin yoksul kesimlerinde yaşayan kişilerle yapılan yüzyüze görüşmelere yer vermiştir. Bu görüşmeler, farklılıkların toplumsal ve mekânsal ayrışmaya dönüştüğü alanlarda, farklı insanların “öteki”ler hakkında neler düşündüğünü ortaya koymaktadır. Erdoğan’a (2007) göre, öteki ile ilişki, karşılıklı “görmek istememe” ilişkisidir. Yoksul-madunların görüşmelerde anlattıkları, toplumsal ilişkilerin bakış ilişkisi haline geldiğini ve göz merkezli bir özellik kazandığını göstermektedir. Bu durum, toplumsal ayrışmaların sembolik şiddetinin görsel olarak yaşandığını ortaya çıkarmaktadır. Katılımcıların, zenginleri görmek istemedikleri; zenginlerin hayatının televizyonda gösterilmesine kızdıkları; göz görmeyince gönülün yoksulluğa katlanacağını; zenginlerin yoksullara ters ters baktıkları ve hiç yaklaşmadıkları; zenginlerin yoksulları etraflarında görmek istemediklerini düşündükleri, belirtilmektedir. 12 yaşındaki bir katılımcı, insanların zengin olduğunu gözlerinden ve bakışlarından anladığını ve zenginlerin havalı baktığını söylemektedir. Erdoğan’a göre, zenginler açısından görmek istememe ve

aşağılayıcı şekilde bakma; yoksullar açısından görünmek istememe ve görününce utanma gibi şekillerde ortaya çıkan bakış ilişkisi; toplumsal hiyerarşiyi, bakışın öznesi (bakan) ve nesnesi (bakılan) yapmaktadır. Böylece gözmerkezlilik, mekânsal ayrışmanın keskinleşmesine ve sembolik mesafenin hissedilir olmasına hizmet etmektedir.

Erdoğan (2007), kişinin toplum ile ilişkisini, kişinin bedeni ile kurduğu ilişki üzerinden de yorumlamaktadır. Bedenin hareketleri, başkalarına sunulması, kendine yer açması gibi davranışlar, kişinin toplumla ilişkisini ele vermektedir. Yoksul-madunların bedeni, ezik, kısıtlanmış ve kendisini inkâr etmek isteyen bir beden görünümündedir. Katılımcıların, konuşurken sürekli ellerini ovuşturmaları, dudaklarını ısırmaları, kendi evlerinde divanın kenarına ilişmeleri, mekânda yer işgal etmekten ve yayılmaktan çekinen, kendini aşağıda tutan bir bedenin/ruh halinin göstergeleridir. Erdoğan'a göre, bu görünüm kişilerin toplumla ve mekânla kurdukları ilişkiler hakkında fikir vermektedir. Kişinin toplumla kurduğu ilişki önce bedeninde cisimleşmekte, oradan da tüm mekâna yayılmaktadır. Bedenin dili, toplumsal ve mekânsal dil ile özdeşleşmektedir.

İnsanoğlunun en temel özelliklerinden biri, farklı olma ve diğerlerinden farklı yaşama gereksinimidir. Bu en insani gereksinimin hayat bulduğu oluşumlar, kentlerdir. Özgürlük ve çoğulculuğun yaşam alanları olan kentler, özgür olma ihtiyacı ile sayısız özgürlük talebinin nasıl bir arada barınabileceğinin arayışı içinde olmuşlardır. Bu anlamda kent, sayısız faktörün hergün değişen dinamik hareketini ortak bir paydada buluşturan organik bir kimliğe sahiptir. Bu yaklaşım, kenti insanların kurlsız birlikteliği değil, yaşayan bir organizma yapmaktadır. Kent olgusu ve kent kültürünün gerçek anlamda yaşanması; özgürlüğü, çoğulculuğu, farklılıklar arasındaki uzlaşmayı sağlamayı mümkün kılan toleransı anlamaktan geçmektedir (Demirkan, 1996).

4.1.2. Hız

Çağımız, “hız ve haz” çağı olarak tanımlanmakta ve bu çağın kentleri, geleneksel anlamda mekân deneyimine izin vermemektedir. Aydınli'ya (2008) göre, zaman ve mekân yaşamı sıkıştırmakta, her ikisini de algılamak güçleşmekte ve toplum geçici hazlarla yetinmek zorunda kalmaktadır. Harvey'in (2006b), “mekân zamanı deforme

eder; zaman da mekânı bozar” diye tanımladığı mekân-zaman sıkışması, günümüz kent deneyimini açıklamaktadır. Metropol kendi dinamiklerini yaratmakta; mimarlık ve kent planlamanın durağan zaman ve mekân kavramlarına karşın, mekân ve zaman ilişkilerini farklı boyutlara çekerek, tüm dengeleri bozmaktadır. Bu deneyimde “hız”, ulaşım ve iletişim sistemleri ile, zamansal ve mekânsal değişkenleri belirleyen öncelikli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Sennet (2002) kentteki hızın, insanların birbirleriyle ve kent ile temasını azalttığını belirtmektedir. Kent, içinden kolayca/hızlıca geçip gidilebilecek bir mekân olarak algılanmaktadır. Hız ve bununla birlikte gelişen otomobil hareketi sonucu, yaya hareketi azalmaktadır. Kent mekânındaki –sokak, kafe, mağazalar, otobüsler, metro vb.– ilişkiler ise, deneyim ve etkileşim ilişkilerinden çok bakış ilişkisine dönüşmektedir. Bu saptama, Erdoğan'ın (2007) yoksullar ve zenginler arasında oluştuğunu belirttiği bakış ilişkisi ile paralellikler taşımakta ve bu ilişkinin toplumun geneline yayıldığını göstermektedir. Etkileşimin ve temasın olmadığı yerde, bakış ilişkisi başlamaktadır.

Roland Barthes, insanların yabancı insanlarla kaşılaştıklarında, “imge repertuarı”na başvurduklarını ve yabancıları toplumsal normlara dayalı imgeler halinde düzenlemeye çalıştıklarını belirtmektedir. Sorgulama çok kısa sürmekte; ani ve şaşırtıcı tepkilere yol açmaktadır. Barthes’e göre, farklılıklar karşısındaki bu sorgulama çoğunlukla tehdit algısına ulaşmaktadır. Sennet’e (2002) göre, kentte yaşanan hızlı hareket, imge repertuarına başvurmayı ve hızla sorgulayıp yargıya varmayı teşvik etmektedir. Parçalanmış kentsel mekânlar ise imge repertuarını güçlendirmektedir; çünkü bir kişi bir parçaya ait değilse, bunun algısı hızla gerçekleşmektedir. İlk önce bu sınıflayıcı bakışla birbirine bakan insanlar, verdikleri yargılar sonucunda en az fiziksel temasa geçecek şekilde kent mekânını kullanmaktadırlar. Bu temassız ilişkiler içinde, farklı/öteki ile karşılaşma, hızla oradan/ötekinden uzaklaşmayı öğretmektedir. Kent, parçalı ve hızlanmaya elverişli yapısı ile kaçışı kolaylaştırmakta ve kişi ötekinden uzaklaşıp kendine uyan kent parçasına/mekânına ulaşabilmektedir. Dolayısıyla hız, bireyler/farklılıklar arasındaki uzaklığı arttıran bir nesneye dönüşmektedir (Madanipour, 1996).

Günümüz kentinde hız kazandırılmış mekân ve zamanın, her türlü kimlik duygusunu da erittiği yaklaşımı genel kabul görmektedir. Bu görüşün merkezinde televizyon

seyretme eylemi bulunmaktadır. Televizyon kültürü, toplumsal yaşamın zamansal ve mekânsal örgütlenmesini değiştirmektedir. Birey, gösteri toplumunun tüketicisi konumuna gelmekte; aşırı imaj bombardımanına maruz bırakılmaktadır. Bu durumun, kişi üzerinde bir etki zayıflaması yarattığı, kişinin benliğinin derinlikten yoksun hale geldiği ileri sürülmektedir. Karmaşık ve çok sayıda uyararı ile kent, bu postmodern bireyi daha kolay etkileyebilmekte ve yönlendirebilmektedir. Kanaldan kanala atlama, uzun ve karmaşık bir programı tümüyle izleyememe, bir konuya yoğunlaşamama, tahammül gösterememe gibi davranışların ortaya çıkması, toplumsal ve mekânsal parçalanma ile pekişmektedir. Çoğu program ve özellikle de reklamlar, bu tür kısa parçalar örüntüsü ile paralellik taşımaktadır. Her biri çok hızlı geçen ve kısa süren, kendilerinden önceki ve sonraki ile hiçbir ilişkisi olmayan bu bağlantısız görsel ve işitsel kolaj, fragmenter yapıyı insan beyninde kuvvetlendirmektedir. Medyanın bu hızlı ve parçalı yapısı, hız kapitalizmini beslemekte ve ayrılmış yapıları birleştirip bütünsel bakış açısı geliştirmeyi de unutturmaktadır (Urry, 1999; Parker, 2004).

Kent yaşamında “hızlı” olmayı destekleyecek şekilde toplum, kentin uyararı zenginliği dolayısıyla, kayıtsızlık tavrı geliştirmek zorunda kalmaktadır. Bu tavır, yüksek nüfus yoğunluğunun yarattığı deneyimlerle ve toplumsal mesafe yaratan mekânsal büyüklüklerle baş etmeyi kolaylaştırmaktadır. Kent insanı çekingen, mesafeli ve bıkkındır. Kırsal alanlardaki yüz yüze, birincil ilişkilerin yerini modern/resmi ilişkiler almıştır. Aynı zamanda kent, kişilere farklı bir özgürlük alanı açmakta; geniş ilişkiler yayılımı içinde bireylerin gelişimlerini sağlamaktadır. Kent, insanlara farklı ve değişken statülere sahip olma, farklı toplumsal çevrelere katılma imkânını veren, kentsel bir heterojenlik sunmaktadır. Böylece kent mekânı, büyüklük, yoğunluk ve hıza dayanan mekân örgütlenmesine uygun toplumsal yapıyı da kendisi üretmektedir (Urry, 1999; Doğan, 2007).

Kırsal yaşamda hayatın ritmi, duysal zihin ve hayalgücü daha yavaş, daha alışılmış ve daha düzgün akmaktadır. Kent yaşamı ise, kırsal yaşamın beklediğinden daha fazla bir bilinçlilik gerektirmektedir. Kent insanı, yüzlerce uyararı olan kentin etkilerinden kendini koruyabilmek için, yüreği yerine beyni ile tepki vermek zorunda kalmaktadır. Bu durum, yükseltilmiş bir kavrayış ve aklın üstünlüğünü ön plana çıkarmak demektir. Diğer taraftan kent, para ekonomisine dayanmakta ve bu durum, kentin rasyonalitesi ile entelektüelizminin kaynağını ve ifade biçimini

oluşturmaktadır. Hem para hem de akıl, insanlara ve şeylere yönelik pratik bir tutum geliştirebilmektedir. Para ekonomisi hız, kesinlik ve dakiklık yaratmakta; modern zihin, daha çok hesap yapar hale gelmektedir. Simmel'e göre para ekonomisinin yarattığı hesaplama kesinliği, dünyayı bir aritmetik problemine dönüştürmek ve dünyanın her parçasını matematik formüllerle sabitlemek idealini yaratmaktadır. Kent, bu durumun hem yaratıcısı hem de sonucudur; çünkü tüm ilişkilerinin karmaşıklığı ve değişkenliği içinde kent, hesaplamalarda ve hizmetlerde bu kesinliği aramasa, bütün yapı içinden çıkılmaz bir kaosa sürüklenebilecektir. İlişkilerini ve etkinliklerini çok karmaşık bir organizma/kent içinde bütünlemek zorunda olan, çok farklı ilgi alanları bulunan, çok sayıda insanın kente yığılması, bu yapının kaçınılmaz nedeni ve sonucu olmaktadır (Simmel, 1996; Urry, 1999).

Kent kültürünün, farklılıkları kabullenme/kabullenmeme ve hız kapitalizmine uyma/uymama üzerine kurulmuş sisteminde; toplum mekânını, mekân da toplumunu yaratmakta, toplumsal mekân şekillenmektedir. Kentin bu ilişkiler içindeki görünümü, uyumlu bir birliktelikten ziyade, toplumsal ve mekânsal parçalanmaların sık rastlandığı fragmenter bir yapıdır. Bu yapının ayrışma noktaları, çatışmaları ortaya çıkardığı ve üzerinde düşünülebilir hale getirdiği için, kent adına olumlu bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Böylece, gerçeklik ile yüzleşmek, bir bilinç durumu oluşturmak ve yeni öneriler ortaya çıkarmak mümkün olabilecektir. Bu durum, yeni becerileri, yeni bir dili, yeni bilgi ve yaratıları, yeni zamansallıklar ve mekânsallıkları, yeni bir hızda ortaya çıkarmayı gerektirmekte ve insanlara geleceğin yaratılması için önemli bir fırsat sunmaktadır (Keyder, 2006; Şentürer, 2008).

4.2. Kamusal Alan ve Mülkiyet İlişkilerinin Toplum ve Mekân İlişisine Etkisi

Kamusal alan kavramı, mekânsal bir kavram olarak kamusal mekânları ifade etmektedir. Kamusal mekânlar, toplumsal yaşantı içinde fikirlerin ve deneyimin üretildiği, sunulduğu, paylaşıldığı, tartışıldığı mekânlardır. Bu süreçte kamuoyu, kamusal kültür ve deneyim ortaya çıkmakta; ulusal ve uluslararası kamular oluşmaktadır. Bu yaklaşım, kamusal mekânı oluşturan süreçler, yapılar, kurumlar, ilişkiler, pratikler, kurallar, etkileşimler, bunların tarihsel bağlamları ve dönüşümlerini de içermektedir. Diğer taraftan kamusal alan kavramı, anlam üretim süreçleri açısından da bir ilkeyi işaret etmektedir: ortak, aleni, umumi, açık, çoğul,

eleştirel olma durumu (Özbek, 2004b). Bu yaklaşım, kamusal alanın toplumsal ve mekânsal anlamda çok katmanlı yapısını göstermektedir.

Kamusal alanın, bu çok katmanlı yapı içinde incelenmesi, mülkiyet kavramını da dikkate almayı gerektirmektedir. Çünkü kamusal olan ile mülk edinilebilen arasındaki ilişki ve bu ilişkinin dönüşümü, toplumsal ve mekânsal yapıyı etkilemektedir. Bu bölümde, kamusal alan ve mülkiyet ilişkilerindeki değişimin, toplum ve mekân ilişkisine etkileri incelenecektir.

4.2.1. Mülkiyet İlişkilerinin Gelişimi

Kent, nüfus ve zenginliğin artmasıyla mülkiyet olgusunu ortaya çıkarmış ve kavram, bütün tarihi boyunca insanlar arasındaki ayrışmanın temelini oluşturmuştur. İlkel topluluklarda mülkiyet bulunmamakta; toprağın insana ait olması değil, insanın toprağa ait olması söz konusu olmaktadır. Bu topluluklara göre, toprak kutsaldır ve Tanrı tarafından insanlara kullanılmak üzere verilmiştir. Mumford'a göre, ürün fazlasının zenginin şölenini garantilemesi için işçiyi görevine zincirlemek, uygarlığa özgü bir davranıştır (Challaye, 1969; Mumford, 2007).

Kentin oluşum süreci içinde, toprak ve toprağın verdiği ürünler önce Tanrı'nın ve tapınağın, daha sonra ise kraliyetin mülkiyetine geçmiştir. Ortak mülkiyetin tamamının, hayatı ve refahı toplumunkiyle özdeşleşen kralın kişisel mülkiyeti sayılması ile özel mülkiyet olgusu başlamıştır. Mumford'a (2007) göre, toprağın egemen güçle özdeşleşmesi öylesine güçlü bir olgudur ki, modern devletlerde bile devlet, el koyma ve vergi alma gücü ile –sahip olma ve yok etme gücü– mülkün mutlak sahibi konumundadır.

Feodal olarak nitelenen Ortaçağ toplumsal yapısı, kırsal alana ve toprağa bağlı bir yapıdadır ve kentler ikinci derece bir öneme sahiptir. Bu kırsal alanların ortasında, birkaç devlet binası ve soylu evinden oluşan küçük taşra kentleri bulunmaktadır. Bu kentler, toplumsal ve mekânsal olarak kır-kent ayrımına sahip olsalar dahi, kırsal ekonomiye bağlıdırlar. Feodal yapının, 18. yüzyıla kadar uzanan süreç içinde çözülmesi ile, toplumsal ve mekânsal yapısı da değişmiştir. Devlet otoritelerinin oluşması, ülke içi piyasanın ortaya çıkması ve topluluklar arası iletişimin kolaylaşması ile üretim, kapalı ekonominin dışına çıkmıştır. Toplulukların

ihtiyaçlarını karşılamak ve mübadele etmek için yapılan üretim, ticari üretime dönüşmüş ve toplum bu yeni üretim biçimi etrafında yeniden örgütlenmiştir. Burjuva sınıfı bu aşamada ortaya çıkmış ve geleneksel kurallarla ne soylu ne de köylü olarak tarif edilebilen, yeni bir sınıf meydana getirmiştir. Toprağa dayalı ekonominin ticari ekonomiye dönüşmesi, toprağa olan bağlılık anlamını yitirmiş ve toprak alınıp satılabilen, değişim değeri olan bir metaya dönüşmüştür (Yırtıcı, 2005; Gallino, 2007; Mumford, 2007).

Feodal yapıda toprak ile toprağın üstünde yaşayanlar bir bütün olarak algılandığı için, kapitalizm öncesi toplumlarda toprak ile emek arasında bir bağ bulunmaktadır. Toprak beyi, toprak ile beraber üstünde çalışanlara da sahip olmaktadır. Toprağın, kapitalist dönem içinde değişim değeri olan bir metaya dönüşmesiyle, toprak ile üstünde yaşayanlar arasındaki bağ ortadan kalkmıştır. Toprak ile bağın kopması, toplumsal ve mekânsal bir hareketlilik getirmiş ve ortaya herhangi bir yere bağlı olmayan bir işgücü çıkmıştır. Bu işgücü, kırsal alanlardan kentlere gn ve fabrika işlerinin temelini oluşturmaktadır (Yırtıcı, 2005).

Keyder (1999), kapitalizm öncesi toplumlardaki toprak hukukunun, halkın toprak kullanımı konusundaki yargıları ile uyumlu geliştiğini belirtmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki toprak mülkiyeti sürecine bakıldığında, tüm toprakların, vakfa veya şahsa ait olarak tanımlanmadıka, devlete ait sayıldığı görülmektedir. Devlet mülkiyetindeki bu topraklar, köylüler tarafından tarıma aılmakta ve vergileri ödendiği sürece üzerinde intifa hakkı kullanılabilmektedir. Devletin üstünlüğüne dayalı toprak mülkiyeti anlayışının bir ürünü olan bu sistemden, bireysel mülkiyet sahipliğine geçiş Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanından sonra yapılmış olup, sistemin karışıklığı nedeniyle zorlu bir süreç yaşanmıştır. Bağımsızlıktan sonra, Osmanlı’nın toprakları ve ülkeyi terkeden yabancı uyruklu vatandaşların toprakları kamu arazisi olarak tanımlanmış ve kamulaştırılmaya çalışılmıştır. Osmanlı’nın tapu sistemindeki tanımların muğlaklığı nedeniyle, devletin kendi topraklarının (rneğin orman arazilerinin) ve özel mülkiyetteki toprakların sınırlarının çizilmesi uzun ve zahmetli bir süreç yaşanmasına neden olmuştur. Aşağıdaki rnek, tapu tanımları hakkında fikir vermektedir (Oğuz ve Pınarcıoğlu, 2005):

“Mevki: Samandıra, Palamut Deresi’nde tarla, 600 dönüm. Hudut: şarken Ali Bey, Ahmet Bey tarlası, şimalen Timurculu iftliği tarlaları hudut ve yol; garben Tahir Bey tarlası ve bazen Palamur deresi; cenuben Nalbant Bey tarlası.

Mevki: Sultan iftliği, Büyük koru altında ve üstünde ve ortasında tarla, 685 dönüm. Hudut: arken sahibi senedin büyük korusu ve be hat mesafede büyük meşe ağacı ve çiftlik tariki; imalen sahibi senedin büyük korusu ve çiftliğine giden yol ve İnce Dere; garben İnce Dere ve sahibi senedin korusu.”

Oğuz ve Pınarcıoğlu’nun Sultanbeyli hakkında yaptıkları çalışmadan edinilen bilgilere göre, Cumhuriyet’in ilk dönemlerindeki toprak mülkiyeti sorunu, büyük bir probleme kaynaklık etmiştir. Toprakların sınırlarının çizilememesi nedeniyle, tapu mahkemeleri çeyrek yüzyıllara varan yargı süreçlerine sahne olmuş ve bu süre içinde sınırları belirlenemeyen topraklar, kırsal kesimden gelen ge ev sahipliği yapmaya başlamışlardır. Araziyi işgal ederek bu topraklara yerleşen göçmenler, noter veya muhtarlık senetleri gibi belgeler düzenleyerek, gayri resmi yollardan sahip olmadıkları toprakları satın almış ve satmışlardır. Nüfusun hızla artması, tapu davalarının uzun yıllar sonulanamaması ve devletin sürece göz yumması nedeniyle, bu tür arsa satışları yağmaya dönüşmüş ve hızla yayılmıştır (Oğuz ve Pınarcıoğlu, 2005). Gecekondu alanlarındaki mülkiyet sorunu, günümüzde hala güncelliğini koruyan bir konudur.

17. yüzyıl filozoflarından John Locke, toprağın kendi doğal durumunda sahipsiz olduğunu ve Tanrı tarafından bütün insanlara ortaklaşa verildiğini söylemiştir. Toprağın mülkiyetin nesnesi haline gelmesi, toprağa insan emeğinin eklenmesiyle gündeme gelmektedir (Challaye, 1969). Yukarıda değinilen gecekondu olgusu da, “toprağa verilen emek” düşüncesinin devamı niteliğindedir. Osmanlı toprak hukukundaki, atıl toprakları işlenir hale getirme ve bunun karşılığında “intifa hakkı” kazanma ya da İslam hukukundaki “ihya” anlayışı, toprağın Tanrı’ya ait olduğu ve emek verenin kullanma hakkının doğduğu düşüncesine dayanmaktadır (Wedel, 2001). Keleş’e (2005) göre, toprağın Tanrı’ya ait olduğu düşüncesinin terk edilmesi oldukça uzun bir zaman gerektirmiştir. Toprak mülkiyeti hakkı, insanlara verilmiş sosyal ve ekonomik haklardan biridir. Günümüzde, topraktaki mülkiyet hakkının kamusal yarar ile sınırlandırılabilceği ve toplumun çıkarlarını bozacak şekilde kullanılmaması gerektiği kabul görmektedir.

Toprak, kıt bir doğal kaynaktır (Harvey, 2006a) ve üretim faktörlerinin en değerlilerinden birisidir. Toprağın, yeniden üretilemez oluşu nedeniyle, “toprak mülkiyeti hakkı” tarih boyunca rant ve spekülasyon kaynağı olmuştur. Mülkiyet hakkı, mülkün hiçbir sınırlama olmaksızın kullanılabilmesi olarak yorumlanmıştır; ancak, ağdaş kentlerde bu hakkın toplumun ve devletin gereksinimleri ve çıkarları

doğrultusunda yeniden yorumlanması ve sınırlarının belirlenmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu yaklaşım, 1942’de Birleşik Krallık’ta yayımlanan Tazminat ve Şerefiye Hakkında Kraliyet Komisyonu Raporu’nda “Toprak mülkiyeti, toplumun tümüne karşı görev ve yükümlülükler içerir” ifadesiyle yer almıştır (Keleş, 2005, 2006).

Arazi spekülasyonu, toprak üzerindeki mülkiyet hakkının yanlış ya da kötüye kullanılması anlamına gelmektedir. Spekülasyon, kuralsız ve denetimsiz kent yapılanmasını teşvik etmekte, spekülâtörlerin çıkarları için imar planlarında sık sık yapılan değişiklikler sonucunda, planlar uygulanamamakta ve denetimsiz büyüme yaşanmaktadır. Spekülâtörlerin kazancını arttıracak kentsel gelişme biçimi, çoğu zaman kamusal yararı arttıracak gelişme biçimi ile uyuşmamaktadır. Toprak ve konut mülkiyeti, ticari metaya dönüşerek, yüksek gelir grubunun değişim değeri üzerinden kar sağladığı bir araç haline gelmekte ve bu durum, düşük gelirli için ezici bir hal alabilmektedir. Düzensiz, ölçeksiz ve üretken olmayan günümüz kent oluşumları, bu yapılanmanın kaçınılmaz sonucu olmaktadır (Keleş, 2005, 2006).

Keleş’e (2005) göre, ne toprak ne de kent, bireysel mülkiyet hakkının konusu değildir ve olmamalıdır. Bunlar, mevcut kuşağın mülkiyetinde değil sahipliğinde olup, gelecek kuşaklara aktarılacak miras olarak görülmelidir.

4.2.2. Kamunun ve Kamusal Alanın Gelişimi

“Sözcükler çoğu kez belgelerden daha canlı tanıklardır.” Eric Hobsbawm, Devrim Çağı (Özbek, 2004b).

Türkçe’de kamusal alan kavramı; “kamu”, “kamuoyu”, “umum”, “aleni”, “amme” gibi terimlerle ilişkilidir. Günlük dilde “umumi” terimi, resmi organlar tarafından herkese açık olan mekânları ifade etmek ve herkesin içinde yapılması uygun olmayan davranışları belirtmek için kullanılmaktadır. Bu terim, “ayıp” ve “yasak” gibi terimlerle yanyana getirilerek pekiştirilmiştir. Bu yaklaşım içinde “kamu” terimi, devleti çağrıştırmakta, devlet idaresi, organları, kuruluşları, görevleri gibi devlete ait ya da devlet kontrolünde yürütülen resmi alan için kullanılmaktadır. Bu noktada Habermas (2007), kamusal alanın toplumsal yaşamdan ve kamuoyundan oluştuğunu, kamuoyunun topluma ait bir fikir-oy olduğunu, kamu hizmetinin devlete değil topluma hizmet olduğunu ve kamu yararının toplumun yararı olduğunu hatırlatmaktadır. Kamu teriminin devletle özdeşleştirilmesi, mutlakiyet rejiminin bir

uzantısı olmakta; aksine, kamu, geleneksel yüzyüze insan ilişkileri aracılığıyla kurulan topluluktan farklı olarak, yüzyüze ilişki zorunluluğu taşımayan, birbirleriyle mesafe içinde yaşayan insanların aynı sorun, fikir, olay etrafında iradi, gönüllü biraraya gelmesiyle oluşan topluluk olarak tanımlanmaktadır (Özbek, 2004b).

Habermas (2004, 2007) “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” kitabında, kamu sözcüğünün etimolojisinden yola çıkarak, toplumsal ve tarihsel tahliller yapmaktadır. Almanca’da “kamusal” sözcüğü, devletle özdeşleştirilerek ve özelin karşıtı olarak çok eskilerden beri kullanılmaktadır. Fakat “kamu” sözcüğü ancak 18. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Kamu sözcüğünün daha geç ortaya çıkması, kamunun bu dönemde oluştuğunu ve kavramsallaşma gereği duyduğunu göstermektedir. Kamu, 18. yüzyılda mal mübadelesinin ve toplumsal emeğin alanı olarak kendi yasalarına göre kurumlaşan “burjuva toplumuna” ait bir terim olarak ortaya çıkmaktadır.

İlkel toplumlarda kamusal ve özel ayrımı yaşanmamakta; toplumsal yarar, toplumu birleştirici unsur olmaktadır (Challaye, 1969). Habermas’ın (2007) yaptığı tarihsel tahlillere göre ise, kentlerin kurulmasıyla beraber kamusal ve özel ayrımı yapılmaya başlanmıştır. Yunan şehirlerinde kamusal mekânlar özel mekânlardan (şahıslara ait mekânlar) ayrılmıştır ve kamusal hayat, pazar meydanı ile agorada yaşanmaktadır. Kamusal hayata katılabilmenin yolu, özel hayat alanında aile reisi olarak egemen olmaktan geçmektedir. Dolaşım halindeki bir servete veya emek gücüne sahip olmak yeterli olmamakta; ya da tam tersi yoksul ve köleden yoksun olmak, kamusal mekâna kabul edilmeme sebebi sayılmaktadır. Habermas’ın deyiimiyle, “polis’te bir şahsın konumu, oikos’taki (özel mekân) despotluğuna bağlıdır”. Hayatın yeniden üretimi, kölelerin çalışması, kadınların hizmeti, doğum, ölüm, hayat kavgası özel mekânda yaşanırken; kamusal mekân, özgürlük ve onur kazanılan, serbest bir alan sunmaktadır. Burada dikkat çekici olan, kamusal mekânda edinilen yerin, özel mekân sahipliğine bağlı olmasıdır. Toplumun mekânla ilişkisi özel mekânda başlamakta ve buradaki başarısından, ya da Habermas’ın değimiyle despotluğundan, sonra kamusal mekâna taşınmaktadır. Günümüz kentlerinde, kamusal mekân temsiliyetine sahip olmanın özel mülkiyetten/sahiplikten/ zenginlikten geçmesi ile paralellik taşıyan bu durum, toplumların yüzyıllarca aynı güdüden beslendiğini ortaya çıkarmaktadır.

Avrupa, Ortaçağ boyunca antik dönem hukukundaki gibi, kamusal ve özel karşıtlığını kullanmış, fakat bu çok bağlayıcı olmamıştır. Bu dönemdeki feodal yapı,

toprak egemenliğine dayanmaktadır. Toprak egemenliği, kamusal ile özel arasındaki karşıtlığa dayanmamakta; yargı erki olarak algılanmaktadır. Daha yüksek ve alçak üst makamlar ile daha fazla ve az hakkaniyetler bulunmaktadır; fakat özel olanın üzerinden kamusal olana çıkmak gibi bir statü söz konusu değildir. Habermas'ın belirttiğine göre, Almanya'da köylülerin özgürleşmesi ve toprağa bağlılığın terkedilmesi, 18. yüzyıldaki özel toprak mülkiyeti sayesinde olmuştur (Habermas, 2007).

Habermas (2007), Ortaçağ fermanlarında, kamusalın hükmetmek ibaresi ile aynı anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Kamusal, hükmeden adına el koymak demektir. Prenslerin mühürleri kamusal olarak tanımlanmakta; egemenlik, kamusal bir nitelikte temsil edilmekte ve daha önce belirtildiği gibi, bir yargı erki gibi algılanmaktadır. Özel ile kamusalın üst üste düştüğü bu nokta, toprağın sahibinin aslında herşeyin (özel-kamusal) sahibi olduğunu ve herkesten daha yüksek olan statüsünü kamu önünde temsil etmektedir. Bu dönemde, özel ya da kamusal ayrımı bilmeyen iktidarın, kamusal temsiliyeti söz konusudur. Örneğin, Ortaçağ şöenleri, Rönesans şöenlerinin kamusalılığından oldukça uzak olup, sarayların içine çekilmiştir. Fakat halk tamamen dışlanmamış ve seyirci olarak davet edilmiştir. Bu detay, temsiliyetin daima önünde cereyan edeceği bir kamuya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bu dönemde halk, kendi özel mülkiyetini toprak beyine vererek korunmayı talep etmekte ve beyin egemenliğine girmektedir. Diğer bir deyişle halk, özelini ve kamusalını toprak beyine teslim etmiş olmaktadır ve halkın mekânla ilişkisi “korunmak” üzerinden gelişmektedir.

Burjuva kamusuna gelindiğinde, erken kapitalist mübadele iktisadı temelinde ulusal ve bölgesel devletlerin oluşması, feodal egemenliği yok etmiş ve yeni bir dönem başlatmıştır. Temsili kamu, kralların saraylarına sıkıştığı yerden çıkmış, devletten ayrılmakta olan toplumun içinde istisnai bir hukuk haline gelmiştir. Habermas'a (2007) göre, gerçek anlamda özel ve kamusal mekânların ayrışması, ancak o zaman başlamıştır. 18. yüzyılın sonunda, temsili kamunun bağlı olduğu feodal erkler, kilise, prenslik ve beyler zümresi, özel ve kamusal unsurlar ayrılacak şekilde parçalanmışlardır. Reform ile kilisenin temsil ettiği din, kişisel bir meseleye dönüşmüş; din özgürlüğü, tarihsel olarak ilk özel bağımsızlık alanını güvence altına almıştır. Kamu bütçesinin toprak beyinin özel mülkiyetinden çıkartılması, feodalitenin parçalanmasına önemli bir ivme katmıştır. Bürokrasi ve ordu ile birlikte

kamu erkinin kurumları, sarayın adım adım özelleştirilen alanı karşısında tarafsızlaşmışlardır. Egemenliğin unsurları parlamento ve yargıya; şehirlerdeki ve belirli kırsal alanlardaki topluluklar mesleki zümrelere dönüşmüştür. Bu zümreler de, özel olanın devlet karşısında durduğu burjuva toplumunu oluşturmuşlardır.

Sözcüklerin tarihi; kamusal ile özel olanın karşılıklı ilişkisinin dönüşümüne tanıklık etmektedir. Bu süreç, kamusal ile özel ayrımının olmadığı ilkel topluluklardan başlamış, kamusal ile özeli karşıt kutuplarda yer aldığına, özeli kamusala dâhil olmanın zeminini oluşturduğuna, özel ve kamusalın üst üste düşüp ve tüm gücü kendinde toplayıp statü haline geldiğine ve son olarak kamusal ile özeli bağımsızlaşarak ayrıştığına sahne olmuştur. Tüm bunlar yaşanırken, kamusal kavramının dönüşümü içinde “kamu” sözcüğü de türetilmiştir. Habermas (2007), kamu sözcüğünün 18. yüzyılda ortaya çıkmasının tesadüf olmadığını ve ardında tarihsel bir gelişim taşıdığını belirtmektedir.

4.2.3. Günümüz Kamusal Alanları

“Kamusal” kavramı, en genel şekliyle “özel”in karşıtı anlamına gelmektedir. Bu tanım, tüm insanları kapsama, tüm insanlara ait olma, tüm insanlara açık olma, tüm insanlar ile paylaşılabilmek ve yerel ya da merkezi yönetim tarafından oluşturulma, korunma ve yönetilme gibi anlamlar içermektedir (Madanipour, 1996, 2007). Dijkstra (2000), kamusal mekânların, kişilerin başka kişilerle/ötekilerle yüz yüze geldikleri yer olduğunu; Hannah Arendt ise, kültürlerin ve politikaların karşılaştığı fiziksel bir mekân olduğunu vurgulamaktadır. Arendt ayrıca, “İnsanlık Durumu” kitabında, kamusal mekânlar için üç ölçüt belirlemiştir: herkes tarafından ulaşılabilir olma, herkes tarafından kullanılır olma ve en az bir jenerasyon kalıcı olma. Susser’e (2002) göre ise, kamusal mekânların en belirleyici rolü, birey ve toplum arasında köprü vazifesi görmesidir. Kamusal mekânların herkese açıklık ilkesinin ve doğal kullanımının desteklenmesi, bireylerin kentsel deneyimi yaşayabilmesi açısından oldukça önemlidir ve kamusal mekânların özelleştirilmesi, toplumsal ve mekânsal ayrıma yol açmaktadır.

Festivaller, kutlamalar, tanıtımlar, yürüyüşler ve protestolar hep kamusal mekânlarda gerçekleşmektedir. Bu belirli eylemlerin ve olayların yanında, insanların günlük hayatlarının da büyük bir bölümü kamusal mekânlarda geçmektedir. Dijkstra’ya

göre, mekânları kamusal yapan da, bu günlük aktivitelerdir. Kamusal mekânlar, sınıf, etnisite, yaş, cinsiyet ayırt edilmeden farklı grupları bir araya getirme özellikleri ile ayrıca, demokrasinin de bir gereğidir. İnsanların birbirleriyle temasını sağlayarak, barış içinde nasıl bir arada olunabileceğinin deneyimlendiği yerler olarak kamusal mekânlar, daha toleranslı bir toplum inşa etmeye yardımcı olmaktadır (Madanipour, 1996; Dijkstra, 2000; Otaner, 2003).

Madanipour'a (2007) göre kamusal, özelin nasıl tanımlandığı ile ilişkilidir. Kamusal ve özel mekânlar, toplumsal ya da tarihsel durağan olgular olmayıp, belli davranış alanları ve iletişim ilişkilerine bağlı olarak değişen, dinamik ayrımlardır. Madanipour, herkese açık olan kamusal mekân kavramının belirsizliğine dikkati çekmektedir. Toplum, özel mülkiyetin, ailelerin, bireylerin, pazarın oluşturduğu bir bütünlük olması sebebiyle, karmaşayı ve belirsizliği de içinde taşımaktadır. Her birinin farklı özellikleri ve talepleri olan bir çok topluluktan oluşan karmaşık bir toplumda, tek bir kamu anlayışı olamamakta; tek bir anlayışın hâkim kılınmaya çalışılması ise çatışmalara neden olmaktadır. Örneğin, erkek egemenliğine karşı başkaldıran feminist düşünce; kamusal mekânın eril, özel mekânın dişil görülmesi ve kadının özel mekâna itilmesi yaklaşımı gibi, kamuya ait bazı tarihsel ve geleneksel tanımlamalara karşı çıkmaktadır (Wedel, 2001). Bu durum, mekânsal temsillerin baskıcı yapısının, mekânsal pratiklerde yarattığı çatışmayı göstermektedir.

Habermas'ın, burjuva kamusal mekânının herkese açık ve erişilebilir olma iddiasının, pratik hayatta gerçekleşemediği bilinmektedir. Burjuva kamusal mekân anlayışı, eşitsizliklerin “paranteze” alınarak, toplumsal, mekânsal ve ekonomik olarak eşitmiş gibi, kamusal mekândaki temsiliyeti idealize etmiştir. Fraser'in (2004) dikkat çektiği gibi, bu yaklaşım eşitsizlikleri kaldırmak yerine, sadece pranteze almayı ve “gibi” davranmayı hedeflemiştir. Buna rağmen, toplumsal, sınıfsal ve etnik farklılıklar, mekânsal ve ekonomik farklılıklar nedeniyle birçok topluluk, kamusal mekândan dışlanmışlardır. Bu gerçek, toplumsal eşitsizliklerin pazanteze alınmasının yeterli olmadığını; tam tersine, toplumsal eşitsizliklerin kaldırılmasının, kamusal mekândaki eşitliğin ön koşulu olduğunu göstermektedir. Bu herkesin eşit toplumsal ve mekânsal koşullarda olacağı anlamına gelmemekte; fakat sistemin yarattığı baskı ve ezilme ilişkilerinin uzlaşma rejimine dönüştüğü genel bir eşitliği gerektirmektedir. Bu uzlaşma noktasında, Alexander Kluge'nin kamusal mekân tanımı anlamlı

görülmektedir: “Kamusal mekân, mücadelelerin savaş dışı yollarla karara bağlandığı/sonuçlandırıldığı yerdir” (Hansen, 2004).

Negt ve Kluge (1991), kamusal mekânın toplumsal bir deneyim ufku olduğuna işaret etmektedir. Bu ufuk, toplumun tüm bireyleri için gerçek veya sözde önemli olan herşeyi kapsamaktadır. Günümüz toplumunun çıkar gruplaşmaları da düşünülünce kamusal mekân, hem çok yönlü kullanılabilir meşrulaştırma görüntüsü, hem de toplumsal olaylar için kontrol mekânizması görüntüsü vermektedir. Negt ve Kluge’e göre, kamusal mekân toplumsal gereksinimin gerçek ifadesidir. Kamusal mekân, içinde toplumsal deneyim örgütlenebildiği takdirde kullanım değerine sahiptir ve üretim süreçleri ile birarada tutulan toplum üyelerini, toplumsal özelliklerinin gelişmesi ile bir arada tutacak tek şey kamusal mekân olacaktır.

Kentleşme süreci, toplumsal hayatı kamusal ile özel arasında kutuplaştırmaktadır. Koruyucu ve güç verici özel mekân eksikliğinde, kişi kendini kamusal mekâna bırakmakta; kişilerin kamusal mekânda temasa geçmeleri ile kişiler topluluğu, kamuya dönüşmektedir. Hans Paul Bahrdt’a göre, büyük kentlerin toplumsal sorunları, hayatın kentleşmesinden değil; kentlerin temel özelliklerinin yitirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Kentliler, karmaşık kent hayatını kendileri için kamusal kılacak şekilde bir bütün olarak algılayamamakta ve dolayısıyla, kamusal mekân ile özel mekân arasındaki ilişkiyi bozmaktadırlar. Kent, kavranması zor olan bir kavrama dönüştüğü oranda birey, kendi özel mekânına çekilmekte ve bu özel mekânı gittikçe büyütmektedir (Helle, 1996; Habermas, 2007).

Kentsel kamusal mekânların sınıf farkı gözetmeden herkese açık ve herkes için ulaşılabilir olma özelliği, özel mekânını büyütme çalışan kişiler ve topluluklar tarafından bozulmaktadır. Kişiler, egemenlikleri altına alabildikleri mekânların kamusal özelliklerini değiştirmekte ve özel ya da yarı-özel hale getirmeye çalışmaktadırlar. Bu durum, diğer kişileri ya da toplulukları kendi mekânlarından uzaklaştırma/dışlama yoluyla yapılmaktadır. Günümüz küresel ekonomik ve politik gelişmeleri de, toplumsal ve mekânsal ayrışmayı destekleyen bir konumdur. Büyük ölçekli yatırımcılar, kendi ürünlerinin yatırım ve korunma açısından güvende olmalarını sağlamak; bütün belirsizlik ve riskleri azaltmak istemektedirler. Bu durum, mekânın nesneleştirilmesi sürecini başlatmaktadır. Bu yaklaşım içinde korku ve rekabet artmakta, tüketicinin beklentileri yükselmekte ve tümüyle büyük firmalar

tarafından kontrol edilen fragmenter mekânlar yaratılmaktadır. Dışa kapalı yaşam alanları, alışveriş merkezleri, şehir merkezlerindeki özelleşen yapılanmalar, kamusal alanın geçişliliği ve sınırsızlığı ile değil, özel olanın gözetimi altında yaşanan mekânları oluşturmaktadırlar. Bu gerçekliğin oluşmasında, sokak suçlarının da rolü büyüktür. Suç, bu kentsel eğilimin hem nedeni hem de sonucu sayılmakta; kamusal mekânları daha fazla dışa kapalı olması yönünde tetiklemektedir. Özel güvenlik şirketlerinin sayılarının son yıllarda hızla artması, bu konuda genel bir fikir vermektedir. Toplu taşıma yerine otomobil ulaşımının yaygınlaşması ve kentteki hız-değmeden transit geçişler de, kentsel kamusal mekânları dönüştüren diğer bir etken olarak sayılmaktadır. Ulaşım gibi iletişim de, kente ve insanlara değmeden yapılmakta; yüksek konumdaki insanlar ve mekânlar arasındaki hızlı iletişim ağları zamanla yarışmaktadır. Bu ağ yapılanmaları, bazı mekânları geliştirirken, bazı mekânları da görmezden gelerek sınırları dışında tutmaktadır. Bu kutuplaşma içinde toplumsal ve mekânsal yapı keskin bir şekilde dönüşmektedir. 18. yüzyıldan beri, toplum ile birey arasındaki ilişkiyi güçlendirmeyi hedefleyen kamusal mekân anlayışı, özel olanın kamusal olanı denetlediği ve yönlendirdiği bir anlayışla yer değiştirmiştir. Bu durum, yeni yerleşmekte olan küresel kent kültürünün toplumsal ürünü olarak değerlendirilmektedir (Madanipour, 1996; Castells, 2002; Susser, 2002; Jacobs ve Appleyard, 2007).

Madanipour'a (2007) göre, küresel kent kültürü, kamusal mekânların tarihsel önemi ve fiziksel yapısı üzerinde de büyük etkiler bırakmıştır. Kentin büyümesi ve yayılması ile kent merkezlerinin ve kamusal mekânların insanları bir araya getirme kapasitesi azalmıştır. Ekonomik, politik ve kültürel eylemleri tek bir mekânda, aynı seviyede gerçekleştirmek imkânsız hale gelmiştir. Kamusal mekânların insanları karşılaştırma, etkileşim içine girmelerini sağlama, tarihi olaylara tanıklık etme gibi görevleri, yerini; politikadan uzak, boş vakitlerin değerlendirildiği ve küresel tüketim kültürünün egemen olduğu alanlara bırakmıştır. Madanipour'a göre, kamusal mekânların en büyük kayıplarından biri politik rollerinin yitirilmesi ve kamusal mekânlarda kamusal olaylara rastlanamaz olmasıdır. Günümüz kentlerindeki bu değişimi etkileyen önemli bir gelişme de, medya organlarının yaygınlaşması ve kitle iletişim araçlarının gelişmesidir. Basılı ve elektronik medyanın ortaya çıkması ile kamusal mekânların politik karakteri yerini, tüketim merkezlerinin politikaya izin vermeyen yapısına bırakmak zorunda kalmıştır. Kamusal mekânların, bir dönemki

politik önemi kalmamış olsa da; Madanipour, cadde, sokak ve meydanların, hala yürüyüş ve protestolar için önemli olduğunu ve kamusal mekânlardaki eylemlerin özgürleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Tüm bu gelişmeler içinde, kamusal mekânların toplumsal içeriğinin yitirildiğini ifade eden Trancik, yapı dışı mekânlar ile parçaların birbirine bağlanmasını sağlayan kuralların bozulduğunu belirtmektedir. Geleneksel kentlerdeki kural, herşeyden önemli olan toplumsal yarar ilkesidir; zira geçmişe duyulan özlemin altında yatan şey de bu ilkenin zarar görmesidir. Otaner ve Keskin (2005), geleneksel kentlerdeki, özel ile kamusal mekânlar arasındaki geçiş kalıplarına dikkat çekmektedirler. Hayat, avlu, ara sokak, sundurma altı, kapalı çarşı, pasaj gibi kalıplar, bireysel ile toplumsal hayatın birbirine geçişini düzenleyen unsurlardır. Günümüz kentlerindeki sınırlar ve ulaşılmaz mekânlar oluşturan yapılaşma kalıplarının değiştirilmesi ve geçişliliği düzenleyici yeni unsurların yaratılması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Günümüz kentlerinin toplumsal ve mekânsal yapısı, toplumsal deneyimin örgütlendiği, etkileşim ve diyalogun geliştiği, daha toleranslı ve demokratik bir toplumun olduğu bir kamusal mekân deneyimini gerçekleştirememektedir. Toplumsal ve mekânsal kutuplaşma eğilimi, özel mülkiyeti devreye sokarak, kamusal mekânların temel özelliklerinin yitirilmesine neden olmaktadır. Hans Paul Bahrtdt'ın (Habermas, 2007) dikkat çektiği gibi kentliler, karmaşık kent hayatını kendileri için kamusal kılacak şekilde bir bütün olarak algılayamadığında, kamusal ile özel arasındaki ilişkiyi bozmaktadırlar. Kamusal mekândaki ortak yaşamı paylaşmayan toplumsal gruplar arasında, kamusal alan çatışmalarının çıkması da kaçınılmaz olmaktadır.

4.2.4. Kamusal Alan ve Mülkiyet Çatışmaları

Lefebvre (2001), gündelik hayatın kullanım ve değişim değeri arasındaki çelişki anlaşılmadan değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir. Kent mekânı, hem bir yaşama mekânı olarak algılanmakta ve kullanım değeri oluşmakta; hem de sermaye birikiminin ve rant sağlamanın aracı olarak görülmekte ve değişim değeri oluşmaktadır. Mekânı kullanım değeri olarak görenler, kentte mülk sahibi olan veya olmayan kentlilerdir; değişim değeri olarak görenler ise, gayrimenkul yatırımcıları, spekülâtörler, yerel ve merkezi yönetimde iktidar sahibi olanlardır. Bir mekân, hem

kullanım hem de değişim açısından değerli olabilmekte; bu durum, bu iki değer arasında her zaman potansiyel bir gerilimin var olmasına neden olmaktadır. Bu gerilim ve çelişki, kentin yapısını, insanların kent içindeki dağılımını ve kamusal ve özel mekânlardaki yaşam biçimlerini belirlemektedir (Madanipour, 1996; Otaner, 2003).

Kente, farklı bakış açılarından bakan grupların mekânsal pratiklerinde çatışmalar görölmesi kaçınılmazdır. Bu durum, mekânın temsilleri ve temsilin mekânlarının karşı karşıya gelmesi olarak da değerlendirilebilir. Toplumsal ve mekânsal değerlerdeki farklılıklar, grupların uzlaşmacı bir müzakere içine girmelerini zorlaştırmaktadır. Gruplar, oyunun kuralları, olası seçenekler ve sonuçlar üzerinde anlaşamadıklarında, çatışma çıkmaktadır. Harvey'e (2006a) göre, farklı değerlere ve bundan doğan çelişkilere sahip grupların oluşturduğu toplumlarda, kentsel sistem problemsiz bir şekilde işleyememekte ve gruplar arasındaki çatışmaların çözölmesi kolay olmamaktadır.

Kullanım ve değişim değeri arasındaki çatışmanın yanında, sosyal ve ekonomik farklılıklara sahip kentlilerin de, kentteki kullanım değeri ve mülkiyet açısından ayrıştığı görölmemektedir. Bu ayrışan grupların, özelleştirilemeyen kamusal mekânlarda karşılaşmaları ve etkileşim içine girmeleri çatışmalara yol açabilmektedir. Keyder'e (2006) göre, kamusal mekânlar etkileşimin ve çatışmanın merkezi konumuna gelmekte; son dönemlerin bütün ideolojik savaşları kamusal mekânların kontrolü üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Türkiye'de yaşanan gelişmelere bakıldığında, su havzalarının ve orman arazilerinin kaçak ya da onaylı yerleşime açılması, yeşil alanların golf sahaları için tahrip edilmesi, Boğaz kenarlarının, sahil ve plajların özel mülkiyete tahsis edilmesi, Boğaz sırtlarının yerleşime açılması, Haydarpaşa garı, İMÇ blokları gibi kente ait yapıların özel mülkiyet için yeniden projelendirilmek istenmesi, kentsel dönüşüm projelerinin kentsel rant aracı olarak kullanılması gibi büyük ölçekli kararlar; diğer taraftan gündelik yaşantımızı etkileyen, kamusal mekânlardaki kıyafet, reklam panolarındaki çıplaklık, camiler için yer seçimi, meyhane ve kafelerin sokağa masa koyması tartışmaları ve Ramazan aylarında kamusal alanlarda yeme-içme sorunları, son dönemlerde yaşanan kamusal alan çatışmalarına çarpıcı örneklerdir.

4.3. Kentsel Eşitsizliğin Toplum ve Mekân İlişkisine Etkisi

Tarihsel açıdan bakıldığında tüm toplumlarda, başlıca kaynaklar –maddi veya simgesel– üyeler arasında eşit biçimde dağılmamıştır. Eğitim, gelir dağılımı, doğal kaynaklar, yapıli çevreler, toprak mülkiyeti, siyasal iktidar, bireysel ayrıcalıklar ya da düşünsel etkiler olsun, toplumdan topluma farklı olsa da, toplumun bir bölümü bu kaynaklara diğeri bölümlere göre daha az ya da fazla sahip olmaktadır. Bu durum, toplumsal ve mekânsal eşitsizliğin göstergesidir (Gallino, 2007).

Gallino (2007), eşitsizliklerin nesnel olarak dikey bir doğrultuda sıralanma eğilimi olduğunu belirtmektedir. Yukarı çıkmak ya da aşağı inmek, yükselmek ya da düşmek gibi sayısız tabir, toplum bilincine eşitsizliklerin dikeylik anlamını yerleştirmektedir. Bu bilinç içinde, daha çok kaynağına sahip birinin daha yüksekte olduğu düşünölmekte; şirket yöneticilerine üst katlarda yer ayrılmakta, yüksek burjuvazi kentin yüksek kesimlerinde ikamet etmekte, gezi gemilerinin birinci sınıf odaları üst katlarda bulunmaktadır.

Gallino'ya (2007) göre, bu toplumsal katmanlaşma içinde, alt katmanlara ait bireylerin üst katmanlara çıkma şansı çoğı zaman olmamakta veya orta katmanlardakiler acımasızca alt katmanlara itilmektedir. Bu olgu, marjinallik ve dışlanma kavramları ile açıklanmaktadır. Marjinal birey, en düşük katmana aittir ve görünüşte sosyal hakları olsa da, bunları kullanacak güçleri ve ortamları bulunmamaktadır. Gallino, okuma yazması olmayan sokak çocuklarını, gettolarda yaşayan fakir halkı bu gruba koymaktadır. Dışlanmış birey ise, daha önce yaşadığı katmandan daha aşağıya itilmiş bireydir. Siyasal, hukuksal, ahlaksal, dinsel, etnik ya da klinik nedenlerle dışlananlar, herhangi bir sebepten dolayı mülklerini kaybedenler, bu gruba dâhil olmaktadır. Dini, etnik veya siyasi sebeplerden dolayı soykırıma uğrayanlar, siyasal muhalifler, eski tutuklular, eşcinseller, akli dengesi bozuk olanlar, AIDS'liler vb., toplumsal olarak –en azından bazı dönemler içinde– dışlanmış topluluklardır.

Küresel dünyada kentlerin gelişmesi ve yayılması ile kentsel sistemdeki eşitsizlikler ve katmanlar hızla artmaktadır. Bu durum, toplumları ve bireyleri daha fazla birbirinden ayırmakta, kutuplaştırmakta ve kentlerin toplumsal ve mekânsal yapısını

değiştirmektedir. Kentsel sistemdeki eşitsizliğin toplum ve mekân ilişkisine etkisi, kentsel eşitsizlik, göç, kent yoksulları ve informel yaşam üzerinden incelenecektir.

4.3.1. Kentsel Eşitsizlik

1980 sonrasında ulusal kalkınma döneminin bitmesi ile beraber yaşanan küreselleşme süreci içinde, gelir dağılımında, tüketim kalıplarında ve yaşam biçimlerinde aşırı derecede eşitsizlikler meydana gelmiştir. Toplumun küçük bir bölümü, küresel ekonominin dinamikleri ile hızla bütünleşirken, çoğunluk ise bu imkânlardan yararlanamadan gelişmelere tanık olmakta ve tepki vermektedir. Kentin bir bölümünde, küresel maddi akışlar ve ekonomik düzendeki değişim doğrultusunda istihdam yaratılmakta, toplumsal sınıfların en üstünde yer alan yüksek gelirli, profesyonel ve yönetsel işlerin sahibi olan bir sınıf oluşmaktadır. Kentin diğer bölümünde ise, bu akışlardan kopuk olarak informel sektörde çalışan, düşük ve düzensiz gelirli yoksullar oluşmaktadır. Bu grup, kent içindeki çöküntü alanlarında veya kentin çeperlerinde yaşamakta; kent ile ilişkisini kendi aralarında kurdukları informel ağlar üzerinden sağlamaktadır. Her yıl, binlerce eğitimi sınırlı kişinin kente göç ettiği düşünüldüğünde, küresel kent dinamiklerinin bu oranda iş sahası açamayacağı ve farklı kesimlerin küresel akışkanlıklardan farklı oranlarda yararlanacağı ortadadır. Keyder, ekonomik yapı ve istihdam koşulları değerlendirildiğinde, kente ikili kent olarak değil, bölünmüş kent olarak bakılması gerektiğini belirtmektedir. Bu bölünme, toplumsal ve mekânsal anlamda kendini çok açık bir şekilde göstermektedir. Diğer bir deyişle, küresel dünyanın parçalanmış kentlerinde, toplumun bir bölümü küresel düzene ayak uydururken, çoğunluğun ise dışlandığı görülmektedir (Özus, 2005; Keyder, 2006).

Tarihsel olarak üretim süreçlerine bakıldığında, sınıf farklılıkları ve sömürü zihniyeti her dönemde farklı biçimlerde görülmektedir. 18. yüzyılda, sömürü dolaysız yoldan kas gücüyle, mesai saatleriyle veya ücret sistemiyle ilgiliyken; bugünkü kapitalist dünyada ise “toplumdan/ kentten koparılmak” şeklinde gerçekleşmektedir. Bektaş ve Yankaya’ya (2002) göre, günümüzde küresel boyutta yaşanan eşitsizlik ve yoksulluk, kapitalist üretim tarzının bir sonucudur. Kapitalist sistem, bir yandan toplumun büyük bir çoğunluğunu sömürerek, zenginliklerin küçük bir azınlık elinde toplanmasını sağlamakta, diğer yandan da bu sömürü karşısında yoksul daha da yoksullaşmaktadır. Toplumsal Darwinizm, gündelik yaşamda etkili olmaktadır.

Ünsal (2002), küreselleşmenin geldiği boyutu ve yarattığı çelişkiyi verdiği örnekte şöyle anlatmaktadır:

“Pakistan’ın Punjab eyaletinde, ISO kalite standartlarına sahip firmalar, Amerikan Borsasında 165 milyon dolar hacmi olan tıp aletleri üretiminin büyük bir kısmını gerçekleştirmektedirler. Public Services International’ın raporu, emek yoğun bu sektörde ortaya çıkan çalışma koşullarında, çalışanların derilerini kaplayacak düzeyde metal parçacıklarının havayı doldurduğunu ve çalışanlar için risk düzeyi yüksek bir solunum ortamı oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bir bakıma; gelişmiş bir toplum üyesinin yaşamını uzatmak için, gelişmemiş bir ülke çalışanın sağlığı riske atılmaktadır. Bu örneğin, küreselleşmenin içsel çelişkilerine dair çarpıcı bir örnek olduğu kabul edilmektedir.”

Kentsel eşitsizlik, kentte yaşayan bazı kesimlerin, temel tüketim mallarına erişim, konut ve beslenme güvencesi, eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı hizmetlerinden yararlanma gibi temel ihtiyaçlarının yeterince karşılanamamasına neden olmakta ve kent yoksulluğunu yaratmaktadır. Bu durum, yalnızca belli ihtiyaçların eksikliğinden değil, belli kurumların hizmetlerinin pahalı olması sebebiyle yoksulların yararlanamaması, belli kurumlara güven duyulmaması nedeniyle iletişime geçilememesi ve işini kendi başına halletme çabası gibi başka sebeplerle de kuvvetlenmektedir (Wedel, 2001). Kent yoksulları toplumsal tüketim mallarına ulaşmakta güçlükler yaşamakta ve gereksinimlerini karşılamak için muhtarlıklara ve yardım kurumlarına başvurumaktadırlar. Yoksulluktan çıkış umudu olan eğitim (Ünsal, 2002), kent yoksullarının mahrum kaldıkları önemli bir unsurdur. Eğitimsiz ve mesleksiz kent yoksulları, kentsel rekabet ortamına girememekte, düzenli/formel işlerde çalışamamakta, devletin sağladığı sosyal güvencelerden yararlanamamakta ve kente tutunabilmek için informel sektörlere eklenmektedirler. Böylece yoksulluk, nesilden nesile aktarılmış olmaktadır. Sağlık sisteminin özelleştirilmeye çalışılması, kentsel eşitsizliği arttıran bir diğer etkidir. Sosyal güvencesi olmayan kent yoksulları, sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorluk çekmekte, muayene ve ilaç ücreti gibi maliyetleri karşılayamamakta ve bu grup içinde yeşil kart sahipliği artmaktadır. Yakın akrabalarının sosyal güvencelerinden yararlanma gibi informel yollara da başvurarak, sorunlarının üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar. Bunların dışında, doğal çevre, konut, ulaşım, altyapı –elektrik, su, kanalizasyon– gibi konularda da kentsel/kamusal hizmetlerden mahrum kalmaktadırlar (Bektaş ve Yankaya, 2002). 1980’li yıllardan itibaren Türkiye, gelir dağılımının ve eşitsizliğin farklı kesimler arasında uçurumlar yarattığı, insanların toplumsal ve mekânsal anlamda kutuplaştığı bir ülkeye dönüşmüştür. Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi, yoksulluk sadece tüketim

kapasitesinin yetersizliği değil; bütün yaşamı kaplayan ilişkiler bütünüdür (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005).

Kaynakların eşitsiz dağılımı ve uygulanan zelleştirme politikaları karşısında kent yoksulları, yerel ve merkezi yönetime karşı kitlesel protesto eylemleri düzenlemektedirler (Bektaş ve Yankaya, 2002). Bu eylemler, yerleşme aşamasında başlamakta, yerleştikten sonra kamu hizmetlerinden yararlanmak için ve yerleşim alanlarını savunmak için sık sık tekrarlanmaktadır. Erder'e (2001) göre bu tip kitlesel eylemler, belli bir bölge için toplumsal yarar adına yapılan sosyal hareketlerdir ve kent yoksullarının yaşamlarının önemli bir parçası haline gelmiştir.

şenses (2006), ekonomik ve toplumsal yapıdaki eşitsizliğin artmasının, bazı sosyo-kültürel farklılıklara sahip grupların olumsuzluklardan daha çok etkilenmesine neden olduğuna dikkati çekmektedir. Özellikle etnik köken, milliyet ve toplumsal cinsiyet unsurlarına karşı olan eşitsizlik aşırı derecede byyebilmekte ve önemli bir yoksulluk sebebi haline gelmektedir. Buradaki eşitsizlik de, kentsel ve kamusal hizmetlere, eğitim olanaklarına ve istihdam kaynaklarına erişim problemi üzerinden gelişmektedir. Sermayenin ve kentsel hizmetlerin belirli bölgelerde ve topluluklar arasında eşitsiz dağılmasında, kent yöneticilerinin değerleri ve bakış açılarının da payı bulunmaktadır. Yöneticilerin, etnik kökeni, dini, milliyeti ve politik bakışı bu durumu yönlendirmektedir. Diğer bir deyişle farklılıklar, hem karar vericileri hem de bu karara maruz kalanları etkilemektedir (Bektaş ve Yankaya, 2002).

Castells (1997) kent sorununun, toplumsal sınıfların gündelik yaşamlarının temelinde yer alan tüketim araçlarının örgütlenmesi –konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaşım– ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu rgtlenme, tüketimin toplumsallaşması ile tüketim araçlarının üretimi ve dağıtımındaki eşitsizlik arasındaki temel çelişkiyi ifade etmektedir. Bu durumda kentsel kriz, faaliyetlerin ve bölgelerin eşitsiz gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Castells'e göre, kentlerin sorunları ancak, yeni ekonomik gelişme ve yeni toplumsal ve mekânsal örgütlenme biçimleri ile tartışılabilir. Kentsel çelişkiler savunulamayacak temeller üzerinde oturmaktadır ve kentleşme sürecinin yapısal kaynakları dönüştürülmeden bu çelişkilerden kurtulmak mümkün olmayacaktır. nsal'a (2002) göre ise, kentlerdeki eşitsizlik ve devamındaki toplumsal ve mekânsal kutuplaşma, toplumsal barışın korunması açısından tehdit unsuru olmaktadır. Küresel süreçlerden kent

yoksulları ve toplumun geneli adına kazanımlar elde edilmesi için, çağdaş kentsel dinamikler ve kent yoksulluğunun etkileşiminin yeniden sorgulanması gerekmektedir.

4.3.2. Göç

1950’li yıllarda, Türkiye kitlesel göç ile tanışmıştır. 1927 yılında toplam nüfus 13,6 milyonken, 1950 yılında 20,9 milyon olmuştur. 1950’lere kadar nüfus artış hızı %10,6 – 21,1 arasında değişirken, 1950’den sonra %21,7 – 28,5 arasında değişmiş ve 2000 yılında 67,8 milyona ulaşmıştır. 1945 yılında kentlerde 4,7 milyon, kırsal alanlarda 14 milyon insan yaşarken; 2000 yılında kentlerde 44,1 milyon, kırsal alanlarda ise 23,7 milyon insan yaşamaktadır (D.İ.E.). Bu istatistikler, oldukça büyük çaplı bir dönüşüme işaret etmektedir. Kır kökenli ve tarım ağırlıklı bir ülke olan Türkiye, yaklaşık elli yıl içinde kent kökenli bir ülkeye dönüşmüştür. Kentleşme süreci, sadece nüfusun mekânda yer değiştirmesi anlamına gelmemektedir. Bu süreç, toplumsal, mekânsal, ekonomik, politik, kültürel ve teknolojik anlamda, sayısız değişimi de beraberinde getirmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005).

Tablo 4.1: Genel Nüfus Sayımlarına Göre Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu (D.İ.E., 2000)

Sayım Tarihi	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı %	Nüfus Yoğunluğu
1927	13.648.270	-	18
1935	16.158.018	21.10	21
1940	17.820.950	19.59	23
1945	18.790.174	10.59	24
1950	20.947.188	21.73	27
1955	24.064.763	27.75	31
1960	27.754.820	28.53	36
1965	31.391.421	24.62	41
1970	35.605.176	25.19	46
1975	40.347.719	25.00	52
1980	44.736.957	20.65	58
1985	50.664.458	24.88	65
1990	56.473.035	21.71	73
2000	67.803.927	18.28	88

Kentler, Türkiye’nin farklı bölgelerinden, farklı sosyo-kültürel yapıda birçok insanın göçüne şahit olmuştur. Erder’e (2001) göre, bu göç süreci içinde kentlileri en çok

yadırgatan “köylü” göçü olmuştur ki; köylülerin kente gelişleri, yerleşmeleri, konut edinmeleri, gelenekleri, alışkanlıkları, aile yapıları, kentliler için önemli bir problem kaynağı olarak algılanmıştır. 1980’lere kadar, göç ve gecekondu konuları, kentli ve köylü ikilemi üzerinden “kentlerin köyleşmesi” ve “köylülerin kentlileşmesi” bağlamında tartışılmıştır. Bu yaklaşım içinde köylüler, homojen bir grup olarak değerlendirilmiş ve kentteki her sorun köylülerin kentle uyumsuzluklarına bağlanmıştır.

Kent çeperlerindeki kırsal alanlara, kendi gayretleri ve hemşerilik ilişkileri yardımıyla yerleşen göçmen köylüler; uzun bir süre, kentliler için ucuz işçi, ucuz hizmetçi ve oy deposu olarak algılanmışlardır. Bu süre içinde, köylülerin yerleştikleri kırsal alanlarla kent ilişkisi, “jandarma bölgesi-kent” ilişkisi içinde gelişmiştir. 1980’lere doğru gelindiğinde, hem köylüler hem de kent ve bununla beraber konut, iş piyasası, siyasi ve kentsel kurumlar değişmiştir. Jandarma bölgesi olarak tanımlanan yerler kent içi sayılmaya başlamış; kentler büyümüş, gecekondu bölgeleri gelişmiş ve kent merkezlerini etkiler hale gelmiştir. Burada yaşayan topluluklar, artık ne köylü ne de kent merkezindeki kentli gibidir; politik liderleri, talepleri ve ilişkileri bakımından değişmişlerdir (Keyder, 1999; Erder, 2001).

Erder (1995), büyük kentlere göçle gelen insanların sahip oldukları farklı köken ve sosyo-ekonomik yapıların, kente uyum sağlama sürecine ne kadar yardımcı olduklarını belirlemenin güç olduğunu belirtmektedir. Yalnız, göçmenlerin bir kısmının iş piyasası için gerekli olan yeteneklerle veya mesleklerle, bir kısmının kırsal alandan gelen sermayeyle, bir kısmının ise sadece umut ve beklentiyle göç ettikleri söylenebilmektedir. Erder’e göre, yetenek, meslek ve sermaye ile gelenler, sadece umutları ile gelenlerden daha avantajlı konumda olmaktadır. Eğitimli ve meslek sahibi göçmenler –öğretmen, doktor, polis– ile sermaye sahibi olup belli iş alanlarına yatırım yapma imkânına sahip olanlar da, kökene dayalı hemşerilik ilişkilerinden faydalanarak daha da avantajlı konuma gelmektedirler.

1990’lı yıllarda Güneydoğu’dan gelen kitlesel göç, daha önceki göçlerden farklı yaşanmıştır. Daha önceki deneyimlerin tersine göçmenler, kent ile önceden bağ kurmalarını sağlayacak ilişki ağlarından yoksun olarak, kente hazırlıksız gelmişlerdir. Zorunlu ve travmatik olarak tanımlanan bu göçle, sınırlı derecede eğitimi olan ve kentte ne yapacağını bilemeyen büyük bir kitle, kent yoksulları olarak

kentteki yerlerini almış ve daha önceki göçmenlerin tersine, sistemin kaybedenleri yaratılmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005).

Şen (2007), zorunlu göçle Güneydoğu'dan gelen insanlar arasında, kökene bağlı dayanışma ağlarının daha önceki göç deneyimlerinde olduğu kadar kuvvetli olmadığını belirtmektedir. Göçmen halk mülksüzleşmiş ve üretkenliğini kaybetmiştir. Dolayısıyla, dayanışma ve yardımlaşma ilişkilerini oluşturan kaynaklardan mahrum kalmaktadır. Diğer bir deyişle, kaynaklarını paylaşabilmeleri için önce o kaynaklara sahip olmaları gerekmektedir. Bunun yanında, önceki göç süreci içinde kente gelmiş topluluklar ile sonradan zorunlu olarak göç eden topluluklar arasındaki bağlar sanıldığı kadar kuvvetli değildir. Önceden gelen aileler, zorunlu göçün politik sebepleri dolayısıyla, kendilerini sonradan gelen göç hareketinden ayrı tutmak istemektedirler.

Zorunlu göç, göçmenler üzerinde travmatik etkiler bırakmıştır. Bu etkiler, göçe zorlanma, köy boşaltma, mülklerini kaybetme, çatışmaya tanık olma ve taraf olmaya zorlanma gibi deneyimler sonucu oluşmuştur. Bu sürecin devamında kente gelen insanların, sevmedikleri bir kentte yaşamak zorunda olmaları ve kentte karşılaştıkları dışlanma da ayrı bir travma nedenidir. Kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık ile geçinen halk, kentte yaşayabilmelerini sağlayacak sosyal, kültürel ve ekonomik olanaklardan yoksun olmaktadır. Birçok göçmen ailenin, kent koşulları içinde bulduğu çözüm, küçük yaştaki çocuklarını sokakta ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştırmaktır (Şen, 2007).

Şen'in (2007), "Yoksulluk Halleri" kitabında yer alan, kent yoksulları ile yaptığı görüşmelerde katılımcılar, eskiden yaşadıkları ve şimdi yaşamak zorunda oldukları yerlerle ilişkili duygularını anlatmaktadırlar:

"Çok iyiydik, biz çok zengindik... tarlamız vardı... nohut şapıyoduk... bir sürü çok şeylerimiz vardı yani orda... koyun var... inek vardı yani... biraz evimizi... biraz eşyalarımızı... yani hepsini yandırdılar."

"Köy güzeldi... İstanbul'u sevmiyorum... köyde çiftçiydik toprak vardı, küçükbaş hayvanlarımız vardı... köyde maddiyat çok önemli değildi... tarlamız, bahçemiz vardı."

"Bizi köyden kovdular... biz de mecbur çıktık buraya geldik... benim babamın durumu çok eyiydi... tonla arazi... her şeyi vardı köyde... ondan sora her şeyi yaktılar... ordan buraya geldik."

4.3.3. Kentsel Eşitsizliğin Mekânsal Yansımaları ve Informel Mekânizmalar

“Konut deneyimi, büyük şehirde yaşamının başlangıç ve tanımlayıcı ögesi idi.”
Çağlar Keyder (1999).

Devlet, 1980'lere kadar konut deneyiminde uzlaşmacı bir tavır sergilemiş ve toplumu birleştirici bir görev üstlenmiştir. Işık ve Pınarcıoğlu'na (2005) göre, bu sınıflararası geniş tabanlı uzlaşma orta sınıflara yönelik yapsatçılık, alt sınıflara yönelik ise gecekondu oluşumları üzerinden gerçekleşmiştir. Her iki oluşum da, kentleşmenin nasıl finanse edileceği ve kentsel rantların toplumun bütününe nasıl dağıtılacağı konusunda genel bir uzlaşma içermektedir. Devletin kontrolünde gelişen bu yapıya göre; burjuvazi, devletin korumacı politikalarının yarattığı rantlar ile sanayide oluşan kazançları almakta ve kentsel rantlarla ilgilenmemektedir. Devlet de kentleşmeye neredeyse hiçbir kaynak ayırmamaktadır ve devlet ile burjuvazinin girmediği kent alanı küçük sermayenin işleyişine bırakılmaktadır. Küçük sermaye ise, kentsel rantları maksimize edecek inşa yolları bularak –yapsatçılık ve gecekondu– kentsel gelişmeyi yönlendirmektedir.

1980 sonrasında, kentsel rantların dağıtılma kanalları ve kentleşmenin finanse edilme yolları üzerindeki toplumsal ve mekânsal uzlaşma yıkılmıştır. Yüksek burjuvazinin kentsel rantlardan pay almak üzere harekete geçmesi ile piyasaya çok sayıda yeni aktör girmiştir. Rantların paylaşılması üzerinde dönen hesaplar çoğalmış, dağıtım mekânizmalarının yerini daha saldırgan ve dışlayıcı mekânizmalar almıştır. Bu dönüşümle beraber, 1980'li yılların kentleşme süreci, farklılaşma ve kutuplaşma eğilimleri içine girmiştir. Işık ve Pınarcıoğlu'na (2005) göre, 1980'lerin tüm aktörleri, kendi menfaatleri uğruna formel ile informel –kendisi için ve ötekine karşı– kullanmaktan çekinmeyen aktörlerdir.

Günümüz kentlerinde, sınıflar arası uzlaşma dönemi sona ermiştir ve farklı toplumsal gruplar arasındaki mekânsal ayrışmalar kaçınılmaz olmaktadır. Mekânsal ayrışmaların en çok hissedildiği yerler ise konut alanlarıdır (Özus, 2005). Bir tarafta, kent çeperlerinde ve kent içi çöküntü alanlarında, altyapıları yetersiz ve düşük kaliteli konutlarda yaşayarak kente tutunmaya çalışan kent yoksulları; arada, kooperatifler aracılığıyla kentteki rantlardan faydalanan ve kent dışındaki arazilere sahip olmaya çalışan orta sınıflar; diğer tarafta ise, kentlerin küresel anlamda etkili bir konuma gelmesi için yapılan planlamaların mekânsal yansıması olan, etrafı

çevrili ve korunaklı özel mahallelerin içinde, yüksek duvarların ardında yaşayan üst sınıflar yer almaktadır (Ünsal, 2002; Işık ve Pınarcıoğlu, 2005; Madanipour, 2007).

Lefebvre'nin (2001) toplumsal mekân anlayışına göre, toplum mekânını yaratmakta ve yaratılan mekân da toplumunu dönüştürmektedir. Kentlerde yaşanan bu gelişmeler, Lefebvre'yi haklı çıkartacak niteliktedir. Küreselleşme süreci içinde, toplumsal ayrışma mekânsal ayrışmaya dönüşmekte ve mekânsal ayrışma ile farklı toplulukların birbirleriyle ilişkisi kesilmektedir. Bu sebeple, kentlilerin bir arada yaşama ve kentin sorunlarına karşı beraber hareket etme yetisi kaybolmakta; toplumsal düzen bozulmaktadır (Madanipour, 2007).

Kent yoksulluğunun mekânsal uzantısı, birbiriyle çelişkili iki yaklaşım içinde değerlendirilmektedir. Birinci yaklaşım mutlak mekân yaklaşımıdır ve yoksulluğun mekânlar aracılığıyla oluştuğunu ileri sürmektedir. Çöküntü mahalleleri veya varoşların yoksulluğu yarattığı ve bu mahallelerin ortadan kaldırılması durumunda yoksulluğun da ortadan kalkacağını iddia edilmektedir. İkinci yaklaşım ise göreceli mekân yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, kent mekânındaki yoksulluk toplumun bir yansımasıdır ve toplumsal eşitsizlikler mekâna yansımakta ya da mekân aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısı içinde gecekondular, işgücü piyasasından dışlanan kesimin konut sorununa devletin cevap verememesi dolayısıyla ortaya çıkan bir olgudur (Şengül, 2002).

Şengül'e (2002) göre kent yoksulluğu, toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır; dolayısıyla salt mekânsal olandan yola çıkarak yoksulluğu çözümlemeye çalışmak nafile bir çaba olacaktır. Bunun yanı sıra, yoksulluk olgusu bir kez ortaya çıktığında, onu sadece toplumsal ilişkilere indirgemek ve mekândan ayrı düşünmek de yanlış olacaktır. Bu durumda, mutlak ya da göreceli değil, ilişkisel bir yaklaşım geliştirmek gereklidir. İlişkisel yaklaşıma göre, belli toplumsal ilişkiler sonucunda mekânsal yapılar ortaya çıkmakta ve bir kez ortaya çıktıktan sonra toplumsal ilişkiler üzerinde etkiler bırakmaktadır. Şengül'e göre, kent yoksulluğunun belli mekânlarda yoğunlaşması, bu mekânlarda yoksulluk kültürünün ve yoksulluğa bağlı ilişkilerin yeniden ve yeniden üretilmesini doğurmaktadır. Bu bakış açısı, Lefebvre'nin "toplumsal mekânı" ile örtüşen bir bakış açısı olup, kent yoksulluğu olgusuna karşı bütünsel bir yaklaşımın gerekliliğine dikkati çekmektedir.

Gecekondu olgusu, modernist planlamanın yukarıdan aşağıya planlama yaklaşımının tersine, aşağıdan yukarı bir karar verme ve uygulama sürecidir. Genellikle yerleşime uygun olmayan araziler üzerinde, herhangi bir plana uyulmadan anlık uygulamalar yapılmakta, kent düzensizliğe sürüklenmekte, altyapı sorunları ve sosyal sorunlar yaratılmaktadır. Şengül (2007) bu süreci, sivil toplum merkezli kentleşme süreci olarak değerlendirmektedir.

Tekeli (2005), gecekondu yerleşmelerinin “baraka” ismiyle 1930’larda ortaya çıktığını belirtmektedir. Dönemin tek parti rejimi dönemi olmasına dikkat çekerek, gecekondulara göz yumulduğunu ifade etmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye’deki politik, sosyal ve ekonomik değişimler sonucunda kırdan kente yoğun bir göç yaşanmıştır. Özel mülkiyete dayalı sınıf ilişkileri ve göç olgusu, yoksullar açısından kentte olumsuz şartlar yaratmıştır. Devlet bu kesimin ihtiyaçlarına cevap verememiş, konut ihtiyacını karşılamak yerine, göçmen halkın sorunlarını kendi kendilerine çözme yöntemini sessizce desteklemiştir (Ocak, 2007; Şengül, 2007). Gecekondulaşma, konut sorununa insanların kendi başlarına çözüm bulması sürecinde başlamaktadır. Göçmenler, kentin çevresinde yer alan hazine arazilerine yerleşmekte, kendi emekleri ve hemşerilik ilişkileri içinde, kendi kullanacakları konutları inşa etmektedirler. Bu durum yapımcı ve kullanıcı birliği anlamına gelmekte ve konutlar kullanım değeri için üretilmektedir. Gecekonduların bu ilk dönemi, toprağa ve konuta para ödemeyecek şekilde parasal ekonominin dışında kalarak, sadece kentte barınmak ve kentte tutunmak amaçlı gelişmektedir (Erder, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu, 2005). Bu süreçte, devlet ve planlama kurumu sürecin dışında tutulmakta ve daha sonra affetme, yasallaştırma ve altyapı götürme şeklinde sürece dâhil olmaktadır (Şengül, 2007). Tekeli’nin çok partili rejim dönemi olarak vurguladığı bu dönemde, çıkartılan af yasaları ile bir kısım gecekondu –belli zaman ve alan kısıtlamaları içinde– yasal hale getirilmişlerdir. Keleş’in (2006) dile getirdiği rakamlara göre, Türkiye’de kent nüfusunun %35’i gecekondu bölgelerinde yaşamakta; bu oran 15,4 milyon insana tekabül etmektedir. Ankara’da gecekondu oranı %62,5; İstanbul ve İzmir’de ise kentsel nüfusun yarısından fazladır.

Türkiye’de devlet, en büyük toprak sahibidir. Bunun yanında, kentsel toprak mülkiyeti parçalı bir yapıdadır. Kırdan kente göçler ile toprak mülkiyeti iyice ufalanmış ve çok sayıda arsa sahibinin bulunduğu bir arsa piyasası ortaya çıkmıştır. Devletin kent içinde ve çevresinde büyük topraklara sahip olması, arsa piyasasının

devletin topraklarını işgal edecek şekilde büyümesine kaynak yaratmıştır. Devlet, kentleşmenin ilk dönemlerinde göçmenlerin hazine arazilerine yerleşmelerine göz yummuş ve bu araziler –devlete mali yük getirmeden– kentsel gelişmeye açılmıştır. Bu durum, göçmen kitleler ile politik kurumlar arasındaki ilişkide de etkili bir rol oynamıştır. Devletin sahip olduğu büyük araziler, politikacıların siyasi gelişmeler için kullandıkları bir araç haline gelmiştir. Af yasaları, tapu dağıtılması ve altyapı sağlanması gibi olgular, önemli siyasi seçim malzemeleri olarak kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, kensel toprak mülkiyetinin yapısı, patronaj ilişkilerinin ve politik çıkarların oy karşılığında verilmesi şeklinde gelişen bir kent politikasının kaynağını oluşturmuştur (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005).

Erder (2001), informel sistem içinde üretilen gecekondu bölgeleri için formel sisteme geçmenin çok önemli olduğunu belirtmektedir. Belediye olma ve belediye sınırları içine girme, yaşanan yeri kanunlar önünde meşrulaştırmakta ve kentsel oluşumun süreklilik kazanmasını sağlamaktadır. Bu gelişme, bir kırılma noktası olarak da değerlendirilebilir. Süreç içinde, gecekondu konutları kullanım değerinden çok değişim değeri için üretilmeye başlamakta ve ticarileşmektedir. Bu durum gecekondu piyasasının yanında inşaat piyasasını da oluşturmakta ve piyasa kuralları içinde toplumsal katmanlaşma –işgalci, yapımcı, kullanıcı, kiraci, satıcı– oluşmaktadır. Piyasanın olduğu yerde, gecekonducular da katmanlaşmakta ve homojen bir yapıdan uzaklaşmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005).

Şengül (2007), gecekondu olgusunun başlangıçta kapitalist düzenin yarattığı bir olgu olduğunu ve sonuçta yine kapitalist ilişkilerin bir parçası haline dönüştüğünü belirtmektedir. Gecekondu özel mülkiyet anlayışı içinde bir arazinin çitle çevrilerek mülk ilan edilmesi ile başlamaktadır. Daha sonraki dönemlerde, yasallaşma ile beraber değişim değeri kazanmakta ve toplumsal dönüşümün değil, değişim değeri merkezli kapitalist toplumsal ilişkilerin bir parçası haline gelmektedir. İnsanların sınıfsal ilişkilere tepki olarak kendi başlarına yarattıkları sistem, zamanla kendi içinde, kendi sınıflarını oluşturmaktadır. Bu anlamda kapitalist sistem, gecekonduyun hem sebebi hem de sonucu olmaktadır

Turner, gecekondulaşma sürecini olumlamakta ve devlet tarafından da desteklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Buna göre, gecekondu az gelişmiş ülkelerin konut problemine yanıt oluşturması bakımından önemli bir olgudur ve yaratıcılığı ile

övgüyü hak etmektedir (Şengül, 2007). Wedel (2001) de benzer bir yaklaşım içinde, Üçüncü Dünya ülkelerindeki kentlerin çoğunun yoksullarca inşa edildiğini; fakat bilgi, yerel karar mekânizmalarına katılım ve finansal kaynaklar açısından mahrum bırakıldıklarını belirtmektedir. Ne varki, aşağıdan yukarı kentsel gelişme, daha demokratik ve iyi yapılanmış mekânlar yaratamamaktadır. Herkesin kendi çıkarlarının peşine düşmesi de, toplumsal anlamda bir yarar getirmemektedir (Keleş, 2005; Şengül, 2007).

Kent araştırmalarının çoğunda kent yoksulluğu, göçle gelip kentin çevresine yerleşen ve gecekonduları oluşturan nüfus ile sınırlandırılmıştır. Halbuki, kent çeperlerinde oluşan kent yoksulluğunun yanında, formel ya da informal tüm ilişki ağlarının dışında kalan, kent içindeki çöküntü alanlarına sıkışan ve bu alanların daha da çökmesine sebep olan bir kitle bulunmaktadır (Dinçer ve Enlil, 2002). Güvenç ve Işık (1996), 1990 yılı nüfus sayımı verilerine dayanarak İstanbul'un kent içi mekânsal ayrışmalarını inceledikleri çalışmasında, kent yoksullarının en fakir ve çaresiz olanlarının kent merkezlerinde veya yakın çevresindeki çöküntü alanlarında yaşamakta olduklarını göstermektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005). Bu durumda, kentsel eşitsizliğin ve kent yoksulluğunun en çok hissedildiği yerler kent içi çöküntü alanları olmakta ve burada yaşayan insanlar en çaresiz ve zor durumda olanları oluşturmaktadır.

Işık ve Pınarcıoğlu'na (2005) göre, Türkiye'nin kentleşme sorunları, formel sistemin yetmediği yerde, farklı toplumsal kesimlerin geliştirdikleri informal mekânizmalar, bu mekânizmaların örgütlenme gücü ve dinamizmi sayesinde aşılmaktadır. Informel mekânizmalar, toplam pastayı büyütmede ve sürekli büyüyen bir nüfusa pay sağlamaktadır. Aynı zamanda, farklı toplumsal kesimlerin kent içinde umutsuzluğa düşecekleri anda, kente tutunma enerjilerini olumlu sonuçlara çevirebilmektedir. Bu anlamda informal mekânizmalar, dönüştürücü güce sahiptirler (Ünsal, 2002).

Formel olanın krize girdiği yerde, informal kendine çıkış noktası bulmaktadır. Günümüzde formel ile informal arasında geçirimsiz değil, geçişken bir ilişki bulunmaktadır. Devletin kontrolünün gevşek olması, küresel yasal düzenlemelerin yetersizliği ve sürekliliği arttırmak için girişimcilere verilen geniş hareket alanları, toplumsal yaşamda informal ile formelin zaman zaman birbirine karışmasına neden olmaktadır. Informel formelleşirken, formel de informelleşmekte; formel ile informal

arasındaki geçişlilik artmaktadır. Diğer bir deyişle, sınırlı hareket imkânına sahip keskin formel-informel ilişkisi yerini, akışkan hareket imkânına sahip geçişken bir ilişkiye bırakmaktadır. Geçişken ilişkilerde gücün nasıl kullanılacağı belli olmamakta ve küreselleşmenin hareket alanı belirsiz kalmaktadır. Formel ile informal arasında tanımlı yapılamayan alanlar, yasadışı faaliyetlerin yürütüldüğü alanlara dönüşmektedir. Suç ve yolsuzluk, bu alanlarda büyüme fırsatı bulmakta ve bu durum toplumsal sistemi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda, formelin en üst düzey temsilcisi olan Cumhurbaşkanı ruhsatı olmayan tesislerin açılışını yapmakta, politikacılar kaçak yerleşimlerde okul açılışına katılmakta, işadamları çek-senet mafyasıyla ilişkiye geçebilmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005). Diğer taraftan, Erder'in (2001) dikkati çektiği gibi, informal alanlarda, küresel dünyanın uluslararası sermayesinin üretim yaptırmak için aradığı işgücü yaratılmakta ve informal sektörde dış bağlantılı fason üretim yapan, çocuk emeğinden yararlanan birçok firma bulunmaktadır.

Informel mekânizmalar, toplumsal ağ ilişkileri üzerinden kurulmaktadır. Bu dayanışma ağları, gönüllü birliktelik ile oluşturulmakta ve savunma ağı işlevi görmektedir. Yasal olmayan koşullarda yaşamak ve aynı kaderi paylaşmak bu ağın kurulma nedeni olmakta; kentte yaşanan problemleri çözmek, gerekli bilgi akışını sağlamak ve yoksullukla baş edebilmek için yardımlaşmayı sağlamaktadır. Gecekondu alanlarında yer seçim kararları; daha sonra gelenlerin, kendileriyle aynı köyden gelenlerin ya da aynı etnik gruba dâhil olanların yoğun olduğu yerlere taşınmaları, hemşeriler vasıtasıyla iş kurmaları ve işgücüne katılmaları, bu dayanışma ağları içinde gelişen olgulardır. Bu ağlar içinde, dil eksikliği ve kültürel uyum gibi konuların üstesinden de gelmektedirler. Yoksul göçmenler, formel alana girmekte zorlandıkları için, mücadelelerini informal alanda vermektedirler (Wedel, 2001; Şengül, 2002; Ünsal, 2002; Işık ve Pınarcıoğlu, 2005; Eraydın, 2006).

İnformel sistem içinde, bireysel olarak yapılabilecekler dayanışma ağları içinde aşılmakta ve ortaklaşa bir verimlilik oluşturulmaktadır. Işık ve Pınarcıoğlu (2005), bu süreci “dönüştürme kapasitesi” olarak tanımlamaktadır. Dönüştürme kapasitesi ile toplumsal ağlar içinde yaratılan verimlilik, bireysel girişimleri arttırmakta ve fırsatlara ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Ne varki, dayanışma ağları herkesi aynı derecede etkilememekte ve seçici davranmaktadır. Kent içindeki bazı gruplar bu ağların olanaklarından fazlasıyla yararlanırken, bazı gruplar ise yararlanamamakta ve

yalnızlığa itilmektedirler. Bu eşitsiz durum, bazı grupların yükselmesini sağlarken, bazı grupların yoksulluğunu kalıcı hale getirmektedir (Erder, 2001). Kentin çeperlerinde kendi kurdukları gecekondu alanlarında yaşayanlar, dayanışma ağlarından, kent içindeki çöküntü alanlarında yaşayanlara göre, daha çok faydalanmaktadırlar. Bu grup, mevcut seçenekleri reddederek yeni seçenekler yaratmaya çalışmakta, yükselebilmek için umudunu yitirmeden gayret gösterebilmekte ve dinamik bir yapı sergilemektedir. Kentiçi yoksulları ise, daha umutsuz ve pasiftir. Dayanışma ağları gecekondu alanlarında olduğu kadar gelişmemekte ve yoksullukları kalıcı hale gelmektedir. Diğer taraftan, son dönemlerde yaşanan ulusal ve uluslararası krizler, yoksulların dayanışma ağlarını ve ulaşabilecekleri kaynakları hızla eritmektedir.

Neo-liberal politikalar sonucunda, sorunların üstesinden gelme sorumluluğu devlet yerine topluma yüklenmektedir. Bu durum toplumsal dayanışmaya yönelik önemi arttırmakta ve yoksulluğun informal dayanışma ağları yoluyla çözülebilecek bir olgu olduğu yanılsamasına neden olmaktadır. Toplumsalın bu anlamda çökmesi ile siyasal düşüncenin merkezine “birey” ve “cemaat” geçmektedir (Şen, 2007). Cemaatler, dayanışma ağları ile bir kısım insanları içine alırken, diğer insanları dışlayıcı bir tavır takınmaktadırlar. Işık ve Pınarcıoğlu (2005), bu durumun kentin birleştirici unsurlarını tehdit ettiğini belirtmektedir. Toplumun hızla cemaatleşmesi ile, her cemaat kendi dönüştürme kapasitesini kendi kendine ve kendi topluluğunun yararı için yaratmaya başlamıştır. Toplumsal değişimi sağlayacak ortak aktörlerin azalması, toplumun genelini kapsayacak değişim ve gelişim ihtimallerini tüketmektedir. Vatandaşların oluşturduğu kentsel bir anonimlik yerine, cemaat ilişkilerinin yoğunlaştığı fragmenter yapıda bir kentsel mekân ve toplum oluşmaktadır.

4.4. Bölüm Sonucu

Kentsel dinamikler içinde toplum ve mekân ilişkisine bakıldığında karşılaşılan tablo, ayrışmaya ve kutuplaşmaya meyilli bir toplumsal ve mekânsal yapıdır. Farklılıklar, tehlike ve korku nesnesi olarak algılanma, iletişimsizlik ve toplumsal ayrışma meydana gelmektedir. Toplumsal ayrışma, mülkiyet ilişkilerindeki kapitalist anlayış, orantısızlık ve kontrolsüzlük ile birleşerek kentsel eşitsizliği oluşturmaktadır. Kentsel eşitsizlik, kentsel/kamusal alan temsiliyetini bozmakta ve kamusal alan çatışmalarına

yol açmaktadır. Bu durum, toplumsal birliktelik yerine bireyselleşme ve cemaatleşmenin yolunu açmakta; informal mekânizmaları devreye sokarak, kentsel sorunların üstesinden gelme eğilimini yaratmaktadır. Tüm bu dinamiklerin farklı zaman ve mekânlardaki etkileşimleri ve dönüşümleri sonucunda, günümüz kentinde toplumsal ve mekânsal anlamda parçalanma yaşanmaktadır.

Şekil 4.1: Kent Dinamiklerinin Dönüşüm Süreci

Kent dinamiklerinin dönüşümü süreci, sayısız bileşenin beklenmeyen yeni sonuçlara yol açtığı karmaşık bir yapı içinde gelişmektedir. Bugün, bu yapı içinde açıkça görülen şey, “birliktelik” olgusunun yitirilmekte olduğudur. Işık ve Pınarcıoğlu’nun (2005) çok net ifade ettiği gibi Türkiye, toplumsal ve mekânsal ilişkileri bağlamında, iç sesini kaybetmektedir.

5. TARLABAŞI ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN GÜNÜMÜZ KENT DİNAMİKLERİ İÇİNDE TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİNİ OKUMAK

5.1. İstanbul'un Tarihsel Kimliği İçinde Toplum ve Mekân İlişkisi

“Şehrin nüfusu, farklı ırklardan, çeşitli milliyetlerden, değişik dillerden, birbirlerinden kolayca ayrılabilen kılıklardan ve çatışma içindeki inançlardan oluşan şaşırtıcı bir mozaik görünümü sunuyor. Bu, hiç kuşkusuz şehrin insan manzarası denebilecek yanını benzersiz bir biçimde ilginç kılıyor, ama katıksız bir toplumsal kaynaşmayı, ortak bir toplumsal hayatın gelişmesini de olanaksız kılıyor.” Alexander van Millingen, Britanika Ansiklopedisi, 1910 (Keyder, 2006).

İstanbul, her tür faaliyetin hemen her yerde gözlemlenebileceği, karmaşık bir kent olarak algılanmaktadır. Bu yapı, bir tür çok katmanlı süperpozisyon olarak ifade edilebilir. Bu kaotik yapı içinde, gözlemciler ve kentte yaşayanlar kenti bütünüyle algılamakta ve değerlendirmekte zorlanmaktadırlar. Güvenç ve Işık (1996) İstanbul'un, Batı kenti modelleriyle açıklanabilecek bir kent olmadığını belirtmektedir. Bu modeller, değişimin istisna olduğu, istikrarlı toplumlar için hazırlanmış modellerdir. Oysa Türk toplumu sürekli hareket halinde olan bir toplum ve İstanbul ise sürekli değişim içinde olan bir kenttir. Bütün kentsel dinamikler değişmekte ve her değişimde yeniden tanımlanmaktadır. Güvenç ve Işık'a göre İstanbul, dönüşerek kurulmakta, kurulurken dönüşmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında İstanbul kenti, hiçbir zaman toplu halde bulunamayan, dağınık bir kent görünümünde olmuştur. Farklı kültürler ve gelenekler bir arada fakat birbirine karışmadan yaşamış; kent, dinler ve diller mozaiği haline gelmiştir. Müslümanlar, Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler yanyana yaşamış; camiler, sinagoglar, kiliseler yanyana inşa edilmiş; fakat gelenekler birbirine hiç karışmamıştır. Örneğin, farklı kültürler hemen hemen hiçbir zaman birbirlerinden kız alıp vermemişlerdir. Van Millingen'in 1910 Britanika Ansiklopedisi'ndeki İstanbul tanımı bu mozağin, toplumsal kaynaşmayı ve ortak toplumsal yaşamın gelişmesini engellediğine dikkati çekmektedir (Keyder, 2006). İstanbul'un dağılmaya hazır

mozaiklerden oluşan yapısı, günümüzde de toplumsal ve mekânsal anlamda kendini göstermektedir.

19. yüzyılın sonunda İstanbul nüfusu, gayrimüslim ağırlıklıdır. Bu dönemde, hem imparatorluk dışından gelenler hem de ekonomik cazibesi nedeniyle taşradan gelenlerle, İstanbul nüfusu artmaktadır. 1914’de ise, Balkan Savaşı mültecilerinin kente gelmesiyle Müslümanlar nüfusun %55’ine ulaşmışlardır. Cumhuriyet’in ilanından sonra gayrimüslimler, önce nüfus mübadelesi ile daha sonra da çeşitli politik sebeplerle kenti terketmek zorunda kalmışlardır (Keyder, 2006). Rumlar Yunanistan’a, Museviler İsrail’e taşınmış ve 1950’lere gelindiğinde İstanbul, geleneksel Doğu Akdeniz metropolü kozmopolit özelliğini yitirmiştir. Geleneksel kültürel çeşitliliği kaybolmuştur. Diğer taraftan, 1950 sonrasında yaşanan göçe paralel olarak, kitlesel göç hareketinin en önemli varış noktalarından biri İstanbul olmuştur. Erder’e (2001) göre, bu dönemde İstanbul nüfusu Müslümanlaşmış ve homojenleşmiştir fakat kozmopolit niteliği yitirmekten ziyade dönüştürülmüştür. Balkanlardan ve Türkiye’nin farklı bölgelerinden göç eden topluluklar, farklı sosyo-kültürel özellikleri ile İstanbul’a yeni bir kozmopolit çehre kazandırmışlardır. Geleneksel metropolün kültürel çeşitliliği yerini, modern metropolün kültürel çeşitliliği ve kozmopolitizmine bırakmıştır (Tanyeli, 2004).

1950 sonrası dönemde istanbul nüfusu, yıllık %4-5 oranında artmış ve 1950’de 1 milyon olan nüfus yarım yüzyılda 10 milyona ulaşmıştır. Bu büyüme büyük oranda göçten ve göçmenlerin yüksek doğum oranlarından kaynaklanmaktadır. Göçmenler önce kent içindeki boş arazilere, daha sonra da kent dışındaki –özellikle kamuya ait– arazilere yerleşmişlerdir. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, kentin parçalı mülkiyet yapısı dolayısıyla, tescilli özel mülkiyet arazileri, terk edilmiş gayrimüslim arazileri, vakıf arazileri, eski tarım arazileri ve hazine arazileri üzerinde yerleşmiş olan göçmenler, formel ve informel yapılaşmanın yan yana ve iç içe gelişmesine neden olmuşlardır. Kentin en zengin mahallelerinde bile villalarla gecekondular yan yana konumlanabilmişlerdir. İstanbul kent morfolojisi oldukça dağınık bir yerleşim örüntüsü oluşturmuştur (Keyder, 1999). Kuban’a (2002) göre, kentin 500 yıl içinde yapamadığı büyümeyi, göçmenler yarım yüzyılda 20 katına çıkarmışlardır. Bu yarım yüzyıllık dönem, bir yarı-kent ile bir yarı-kentli yaratmıştır. Bunun sonucunda da, kent ve kasaba karışımı bir dev ile 10 milyonluk bir yarı-kentli ortaya çıkmıştır.

İnce (1993), 18. ve 19. yüzyıllarda metropollerin, politik, kültürel ve yerleşim yeri anlamında, kapitalist örgütlenmelerini tamamladıklarını belirtmektedir. Bu dönemde, büyük caddeler ve sokaklar, kamusal binalar, metrolar, opera ve tiyatro binaları, banka binaları vb. yapılmıştır. İstanbul ise bunların hiçbirini yaşayamamıştır. Caddeler genişlemeden, altyapı hazırlanmadan, ulaşım sistemi oturtulmadan, konut politikaları hazırlanmadan göçle gelen kalabalıkları karşılamak durumunda kalmıştır. İnce'ye göre, İstanbul gerçek bir kent değildir; ne caddesi cadde, ne sokağı sokaktır; ne bankası banka, ne de operası operadır. İstanbul gerçek bir kent olmadığı için, gerçek bir İstanbullu da bulunmamaktadır. Kent, bütün halinde değil gruplar halinde yaşamakta; bu grupların birleşip uyumlu bir bütünlük oluşturması ise çok olumlu koşullara ve zamana ihtiyaç duymaktadır. Ne varki, zaman geçmekte fakat olumlu koşullar yaratılmamaktadır. Oldukça karamsar bir tablo çizen İnce, bugünkü ilişkiler düzeyinin devam ettirilebilmesinin bile başarı sayılabileceğini belirtmektedir.

Enlil (2002) de benzer bir tahlil ile günümüz İstanbul'unu yamalı bir bohça olarak tanımlamaktadır. Hem kent içinde, hem de kent çevresindeki yerleşimler çelişkiler ve çatışmalar mekânına dönüşmüştür. Lefebvre'nin (Urry, 1999) ifade ettiği gibi, mekân yansız ve edilgen bir geometri değil, bir mücadele alanını temsil etmektedir. Kent çeperlerinde, üst sınıfların korunaklı siteleri, orta sınıfların kooperatif siteleri ve eski masum gecekonular üzerinde yükselen çok katlı gecekondular alanları yan yana durmakta ve kenti her yönden kuşatmaktadır. Kent merkezlerinde ise, yeni dünya düzeni ile bütünleşen yeni orta sınıflar, eski kent mekânlarını sahiplenmekte ve dönüştürmektedir. Soylulaşan kent mekânları ise, eski sahiplerini dışlamakta veya en marjinal kent yoksulları ile komşu olmaktadır. Toplumsal yapının en çaresizleri olarak nitelenen kentiçi yoksulları, giderek daha fazla kente kapalı ve içe dönük gruplar halinde yaşamlarına devam etmektedirler. İstanbul'un mozaikleri yine yan yana ama sırt sırta yaşamaktadırlar.

Güvenç ve Işık (1996), İstanbul'un nüfus verilerinden yola çıkarak mekânsal bir haritalama yapmışlardır. Bu çalışmaya göre, İstanbul oldukça yoğun bir kenttir ve kaotik yapısının altında çok katmanlı bir süperpozisyon yatmaktadır. Mekânsal anlamda gelir gruplarına ve etnik kökenlere göre dağılım rastlantısal değildir ve farklı grupların ayrışması toplumsal coğrafyayı şekillendirmektedir. Varlıklı kesimlerin yaşadığı bölgelerde, gelişmiş yörelerde doğmuş olanlar İstanbul ortalamasını aşan oranlarda temsil edilmektedir. Yoksul kesimlerde ise, bazı

mahallelerde, belirli yörelerde doğmuş olanlar İstanbul ortalamasını çok aşan yoğunlukta temsil edilmektedir. Farklı gruplar kendi aralarında dayanışma ağları kurabilmekte ve beraber yaşayabilmektedirler; dolayısıyla hangi etnik grupların hangileri ile birlikte yer seçimi yaptıklarını kesin olarak belirtmek zor olmaktadır; Etnik kökenin kentteki dağılımda örtük ama önemli bir etkisi olduğu kabul edilmektedir. Buna rağmen Güvenç ve Işık, Türkiye’deki etnik köken tanımının belirsiz olması ve kültürlerin zaman içinde kaynaşması nedeniyle, kökene dayalı mekânsal ayrımların Batı kentlerindeki kadar –China Town, Little Italy, Jewish Quarter gibi– belirgin olmadığını vurgulamaktadırlar. Bu anlamda etnik köken, araştırmalarda kullanımı zor bir kavramdır.

Mekânsal dağılıma bakıldığında dikkat çeken bir diğer nokta, varlıklı kesimlerin yoksulların uzağında, genellikle deniz kenarında yaşama eğiliminde olmasıdır. İstanbul’da deniz, manzaranın ötesinde tampon görevi görmektedir. Londra’nın çevresindeki yapılaşma yasağı bulunan yeşil kuşak gibi, İstanbul’da da deniz mavi kuşağı oluşturmakta ve mekânsal gelişmeyi kontrol altına almaktadır. Bu sayede, sahil kesimindeki kullanım ve değişim değeri korunmaktadır. Varlıklı kesimlerin aksine kentin en yoksulları ise, kent çeperlerinde değil kent merkezlerindeki eski yerleşim alanlarında yaşamaktadırlar. Mekânsal anlamda en varlıklı ile en yoksulun yoğunlaştığı bölgelerde, toplumsal yapının da birbirinin zıttı olması şaşırtıcı değildir (Güvenç ve Işık, 1996).

Tarlabaşı, toplumsal ve mekânsal ayrışmanın kent içinde en belirgin olarak yaşandığı semtlerden birisidir. Bu bağlamda Tarlabaşı örneği, toplum ve mekân ilişkileri bağlamında değerlendirilecektir.

5.2. Tarlabaşı’nın Tarihsel Gelişimi

Tarlabaşı; Taksim Meydanı ile Cumhuriyet Caddesinin kesiştiği yerden başlayarak, Tarlabaşı Bulvarı’nın iki yanında ve Dolapdere’ye doğru inen yamaçlar üzerinde yer almakta ve İngiliz Elçiliği binası yakınındaki Refik Saydam Caddesi’nin başladığı yerde sona ermektedir (Üsdiken, 1994). Tarlabaşı, resmi olarak 6 mahalleyi kapsamaktadır: Bostan, Bülbül, Çukur, Kamer Hatun, Kalyoncu Kulluğu ve Şehit Muhtar (Yılmaz, 2006).

Tarlabası'nın gelişim süreci, Pera'nın gelişim süreci ile doğrudan ilişkilidir. 16. yüzyıla kadar Pera, Matrakçı Nasuh'un minyatürlerinden görüldüğü gibi, tek tük evlerin, meyve bahçelerinin, bağlar ve koruların yer aldığı bir bölgedir. 16. yüzyıldan itibaren bu bölgede, elçilik binaları yapılmış ve Avrupalı zengin sefirlerin ve Osmanlı uyruklu Hristiyanların bahçeler içinde gösterişli konakları inşa edilmiştir (Kotas, 2000; Ünlü ve diğ., 2003a). 19. yüzyıla gelindiğinde, Boğaz'a bakan güney yamaçlarda yer alan Pera, batılı tüccar, bürokrat ve Osmanlı'nın batı ile bütünleşmiş kesimlerinin konut, ticaret ve eğlence mekânı haline gelmiştir. Haliç'e bakan kuzey yamaçlar ise, dar ve orta gelirli ailelerin konut alanı olarak gelişecektir (Dinçer ve Enlil, 2002; Yılmaz, 2006).

Şekil 5.1: İstanbul, 16.yy, Matrakçı Nasuh

Tarlabaşı semti, 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşmaya başlamıştır. Bu tarihten önce, 16. yüzyıl sonunda İngiliz Elçilik binası inşa edilmiş olup, binanın arkası ve şimdi Tarlabası'nın olduğu yer tümüyle Müslüman mezarlığıdır. Üsdiken'in (1994) belirttiği üzere, elçiliğin büyük ve görkemli binasının buraya inşa edilmiş olması, Pera'da bahçeli evlerin artması, bu evlerde çalışan Ermeni personellerin Tarlabası'na oldukça yakın Dudu Odaları Sokağı'nda bulunması, uzun bir süre Tarlabası'nın oluşumuna katkı sağlamamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Tarlabası'nda bahçeli ahşap evler görülmeye başlanmıştır. 1870'li yıllara gelindiğinde, 17 ev, bir apartman ve muayenehaneler, eczaneler, müzik stüdyoları, demirci dükkânı, saatçi ve kuyumcu mağazası, gümüş atölyesi, tuhafıye, fotoğraf atölyesi bulunmaktadır. En fazla üç katlı olan ahşap evler, 1870 Pera yangını sonrasında yerlerini apartmanlara bırakmışlardır.

Şekil 5.2: Beyoğlu, 19.yy

Tarlabaşı yerleşiminin fiziksel özelliklerine bakıldığında, ilk şehircilik uygulamalarının burada yapıldığı görülmektedir. 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra kabul edilen "Ebniye Nizamnameleri", sistemli bir kentleşmenin yönetmelikleridir. Bu yönetmelikler, ahşap yerine kâgir sistemi teşvik etmektedir. 1870 Pera yangını sonrasında, Tarlabası'nda ahşap binalar yerine kâgir binalar yapılmaya başlanmıştır. Bu büyük yangından sonra oluşturulan komisyon, kentin yeniden inşası için bir plan hazırlamıştır. Bu plana göre, caddeler genişletilecek, meydanlar oluşturulacak, tiyatrolar ve oteller inşa edilecektir. Ne varki, komisyon Tarlabası'nın engebeli arazilerini dikkate almamış ve düz bir arazi üzerinde planlama yapmıştır. Mülk sahipleri ise, genişletilen caddelerin arsalarını daraltacağını ve uzun sürecek bir projenin gündelik hayatlarını zorlaştıracığını iddia ederek, projeyi

desteklememişlerdir. Bu durumda, büyük yatırımlar gerektirecek “Yeni Şehir (Nouvelle Ville)” projesi değiştirilerek, hükümetin isteği doğrultusunda ikinci bir proje hazırlanıp uygulanmıştır. Bu projeye göre, anıtlar ve meydanlardan vazgeçilmiş ve cadde genişlikleri azaltılmıştır (Kotas, 2000).

Şekil 5.3: Beyoğlu, 1925-26 (Pervititch, 2000)

1910’lu yıllarda, büyük yangından sonra yapılan ve semte özelliğini kazandıran kâgir apartmanlar görülmektedir. Apartmanların sahip olduğu süsleme zenginliği ve estetik değerler, hem orta sınıf gayrimüslim burjuvazisinin kültürü ve yaşam düzeyi, hem de 19. yüzyıl Osmanlı modern kentleşmesinin örnekleri olarak kabul edilmektedir. Petraki Efendi, Necip Bey, Hacı Hüseyin Paşa, Şahbaz, Yodnidis, Harbi ve Aurore, bu apartmanlardan sadece bir kaçıdır. Tarlabası Caddesi üzerinde bulunan iki işyeri dışında, bütün dükkânlar, evler ve apartmanlar Ermeni ve Rumlar’a aittir ve semtte yabancılar ile azınlıklar oturmaktadır. Ermeni ve Rumlar’ın yoğunluğuna rağmen, semtte az sayıda kilise bulunmaktadır: Eski bir Ermeni okulunun içindeki Anarot Haygutyun Kilisesi, Hodegetria Rum Katolik Kilisesi ve bir Rum Ortodoks Kilisesi. Tarlabası sınırları içinde bulunan Kamer Hatun Cami (Mimar Kemalettin, 1911) ve

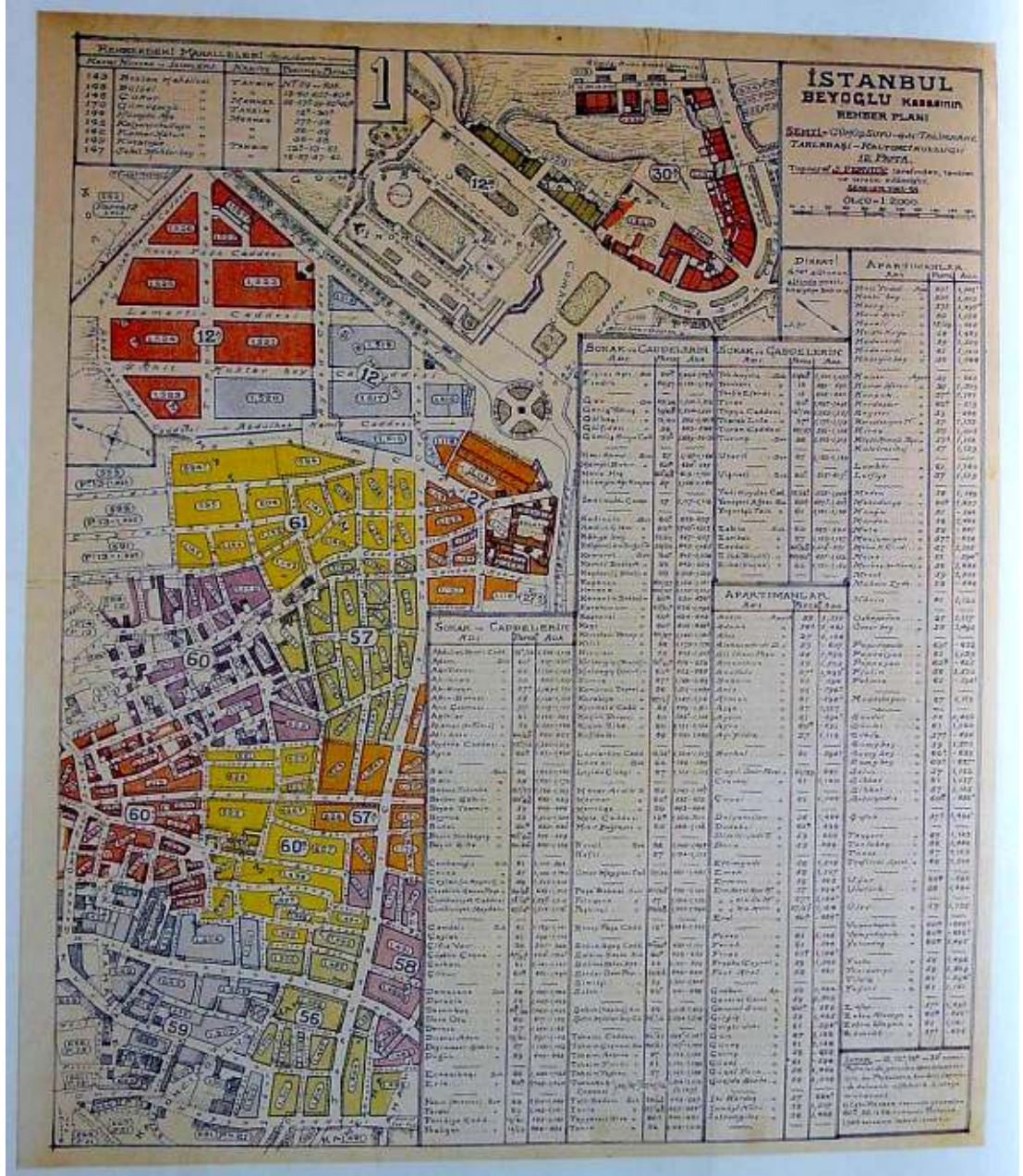
Emin Cami'nin (Mimar Sinan) yapılış tarihi eskilere dayansa da, 1930'lara kadar bu semtte Müslüman ailelere rastlanmamaktadır (Akbulut, 1994; Üsdiken, 1994).

Şekil 5.4: Tarlabaşı, 1925-26 (Pervitich, 2000)

Tarlabaşı, fiziksel yapılaşma olarak Pera'nın devamı niteliğindedir; fakat yan yana olmalarına rağmen, tarihsel olarak her dönemde farklı toplumsal yapılara ev sahipliği

yapmışlardır. Bu oluşumda topoğrafyanın büyük etkisi bulunmaktadır. Üst sınıflar, caddenin üst kısmındaki, Boğaza bakan ve güneş gören güney yamaçlara yerleşmiş; alt sınıflar ise güneş görmeyen kuzey yamaçlara yerleşmişlerdir. Tarlabası'na yerleşen aileler, Pera'daki elçiliklerde ve evlerde çalışan işçi sınıfından oluşmaktadırlar. Tarlabası Caddesi her zaman, bu iki farklı toplumsal yapının mekânsal sınırı olmuştur (Yılmaz, 2006).

Şekil 5.5: Tarlabası, 1943-44 (Pervititch, 2000)

1923'e gelindiğinde, Lozan Antlaşması ile ekonomik imtiyazlarını kaybeden yabancı firmalar ve tüccarlar, Beyoğlu'nu terketmeye başlamışlardır. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise, elçiliklerin Ankara'ya taşınması ile Tarlabası'nda oturanlar için iş imkânları azalmıştır (Kotas, 2000). Varlık vergisi (1942), bölgede yaşayan azınlıkların mallarını kaybetmesine neden olmuş ve birçok işyeri Müslümanlar'ın eline geçmiştir. 1955 yılında çıkan 6-7 Eylül olayları, Rumlar'ın mallarının yağmalanması ile sonuçlanmış ve 1964'de Yunanistan vatandaşı olan Rumlar sınır dışı edilmişlerdir. Bu dönemde, büyük bir gayrimüslim nüfus ülkeyi terketmek zorunda kalmıştır. Ülkeden ayrılan azınlıklar gayrimenkullerini satmışlardır; fakat 1964'den sonra göç edenler satamamış ya da satsalar dahi paralarını alamamışlardır. Bu dönemlerde yaşanan karışıklıklar, birçok binanın sahipsiz kalmasına neden olmuştur (Üsdiken, 1994; Yılmaz, 2006).

Şekil 5.6: Tarlabası'nda Yoğun Kent Dokusu, 1944 (Pervititch, 2000)

1970’li yıllarda, toplumsal ve mekânsal anlamda yıpranmış olan Beyoğlu, İstiklal Caddesi’nin yayalaştırılması ve Tarlabası Bulvarı’nın açılması projeleriyle, eski cazibesine kavuşturulmaya çalışılmıştır. İstiklal Caddesi üzerindeki binalar restore edilmiş ve cadde yeniden kültür ve eğlencenin merkezi olmuştur. Beyoğlu’nun Tarlabası Bulvarı’na bakan yüzünde, bulvarı açmak için yarısı kesilen binalar ve cepheleri ise, restorasyon için on yıl kadar beklemişlerdir. Bu sağır cepheler, reklam panosu olarak kullanılmaktadır (Dinçer ve Enlil, 2002).

Şekil 5.7: Tarlabası’nda Yıkılan Binalar

Tarlabası Caddesi’nin genişletilmesi, 1930’larda Prost’un planında önerilmiştir. Otomobil ulaşımını ön plana çıkartan planında Prost, Şişhane – Taksim arasında şimdikine göre daha düz hatlı geniş bir cadde önermiştir. Lütfi Kırdar’ın belediye başkanlığı sırasında, Prost’un planları uygulanmasa da, cadde asfalt ve mozaik parke olarak yeniden yapılmıştır. 1950 Menderes operasyonları sırasında Tarlabası Caddesi’nin genişletilmesi yeniden gündeme gelmiştir ama uygulanmamıştır. 1980’lere gelindiğinde, Beyoğlu’nun canlandırılması ve İstanbul için yeni bir ulaşım planı yapılması gereği düşünülerek, caddenin genişletilmesine karar verilmiş ve cadde eni 36 metre olan, 8 şeritli bir bulvara dönüştürülmüştür. Böylece, Levent plazalarını Yeşilköy’e bağlayacak aks da oluşturulmuş olacaktır. Essen Üniversitesi’ndeki bir grup uzman tarafından hazırlanan plana göre, 1986’da 167’si tescilli 368 yapı yıkılmış ve bulvar 1988’de hizmete girmiştir. Projede bütün hukuk

kanalları zorlanmış ve zengin estetik değerler taşıyan binaların yıkımları kamuoyunda büyük tepkilere yol açmıştır. Ayrıca bulvarın açılmasıyla, Beyoğlu'nun Tarlabası ile olan tarihsel ilişkisi bozulmuştur (Akbulut, 1994; Dinçer ve Enlil, 2002; Ünlü ve diğ., 2003a).

Şekil 5.8: Tarlabası Caddesi'nin Tarlabası Bulvarı'na Dönüşümü

Tarlabası Bulvarı projesinin dayandığı noktalar, kent içi ulaşım ağının düzenlenmesi ve bunun yanında Tarlabası'nın temizlenmesi düşüncesidir. Ne varki, Tarlabası Bulvarı'nın açılması, Beyoğlu ile Tarlabası'nın arasındaki farklılaşmayı derinleştirmiş ve Beyoğlu eski cazibesine kavuşurken, Tarlabası'ndaki fiziksel çöküntü artarak devam etmiştir. Tarlabası'nda 19. yüzyıldan kalan binaların mekânsal çürüme tehlikesinin yanında, toplumsal anlamda da çöküntü yaşanmaktadır. Adi suçların artması, uyuşturucu satıcılığı ve fuhuş gibi marjinal sektörlerin varlığı ve yasadışı eğlence sektörünün istihdam edilmesi, sosyal yapıda bozulmalara sebep olmaktadır. Toplumdan dışlanmış kişiler, Romanlar, travestiler, hayat kadınları, uluslararası göçmenler, şehre yeni gelen bekârlar, zorunlu göçle gelen Güneydoğu'lu göçmenler, Tarlabası'nda yaşamaya devam etmektedirler. 19. yüzyıl kent dokusu içinde yaşayan Tarlabası'lılar ne bu dokuyu ne de kendilerini koruyacak güce sahip olmamaktadır ve toplumsal ve mekânsal çöküntü kalıcı hale gelmektedir (Yılmaz, 2006; Ünlü ve diğ., 2003a).

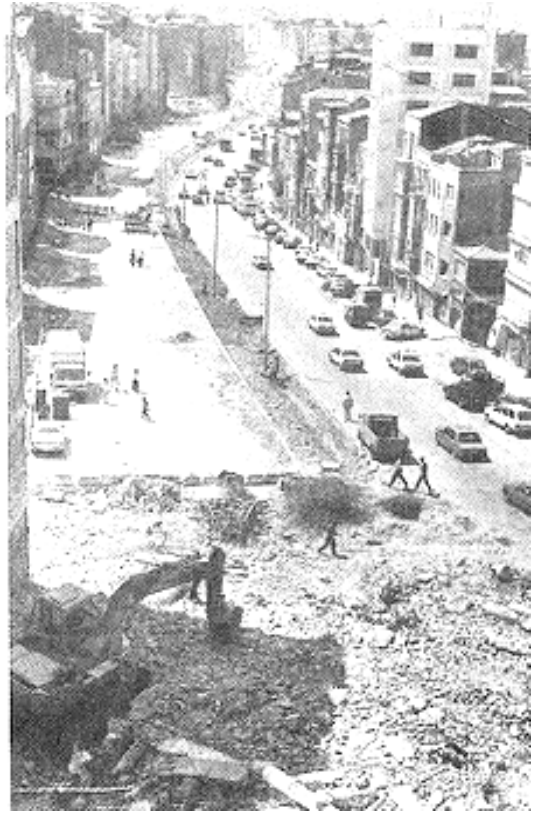
Şekil 5.9: İstanbul Hava Fotoğrafi, 1960 (İ.B.B., 2008)

Şekil 5.10: Tarlabası Bulvarı'nın Geçtiği Hat (İ.B.B., 2008)

Şekil 5.11: Tarlabası Caddesi, Yıkımdan Önce (Ünlü ve diğ., 2003a)

Şekil 5.12: Tarlabası Caddesi, Yıkımdan Sonra (Ünlü ve diğ., 2003a)

Şekil 5.13: İstanbul Hava Fotoğrafı, 2005 (İ.B.B., 2008)

5.3. Kent İçi Çöküntü Alanı Olarak Tarlabası

Yoksulun mekânı, ya kent çeperlerinde ya da kent içinde belli yerlerde bulunmaktadır. İki alternatifin de ortak yanı, yoksulun yerleşilmesi zor alanları seçmesidir. Buradaki “yer seçimi”, sağlıklı ve kaliteli yaşam alanları kurabilmek için gerekli koşulların sağlandığı fiziksel alanlar arasındaki bir tercih değil; yerleşime uygun olmayan yüksek yerler ve sert topoğrafyalar, yerleşime açılmamış hazine arazileri, kentsel rantın uzanmadığı kent içi mekânlardır. Bu durum, “yer seçmekten” ziyade “yer bulmak” zorunluluğu ile açıklanmaktadır (Ocak, 2007).

Ocak’a (2007) göre, bu yerleşimler beraberinde bir “uzaklık” tarif etmektedirler. Birinci uzaklık, fiziksel bir uzaklıktır ve yoksul aileler kentle aralarına ciddi bir mesafe koyarak, kentten uzak alanlara yerleşmektedirler. Böylece yoksulluk, “görünmez” olmaktadır. İkinci uzaklık, önceleri kentin dışında iken zamanla kentin içinde kalan, çevresinden dolaşılan, üstünden atlanılarak geçilen mahallelerin kentle kurdukları uzaklıktır. Bu yerleşimler, önce apartmanlarla çevrilmekte, daha sonra da dönüşüm projeleri kapsamına alınarak o alandan sökülerek kaldırılmaktadırlar. Bu

durumda yoksullar, kendilerine birinci uzaklığa uyan yeni yerleşim alanları bulmak zorundadırlar; ta ki, yeni yerleşimlerindeki birinci uzaklık ikinci uzaklığa dönüşene kadar.

Üçüncü uzaklık ise, fiziksel olmayan, toplumsal bir uzaklıktır. Kentin eski merkezlerindeki belli bölgelerin sahiplerinin, zaman içinde çeşitli nedenlerden dolayı çekilmesiyle, eskiden prestijli olan bu mekânların kalıntıları içine yoksullar yerleşmektedirler. Bakımsızlık ve zamansal eskime nedeniyle bu mekânlar, “çöküntü alanlarına” dönüşmektedirler. Bu mahalleler kentin merkezinde olmasına rağmen, yeni sahiplerinin kentle ilişkilerinde önemli bir “uzaklık” görülmektedir. Aralarında hiçbir ilişkinin olmadığı söylenemese de, kent ile kent içi yoksulları birbirlerine mesafeli ve temkinli yaklaşmaktadırlar. Bu tür çöküntü alanları, kentle sınır oluşturdıkları cephe üzerinde mistifiye edilmektedirler. Bu cephenin arkası ise, üzerinde hayali imgelerin oluşturulduğu, bilinmeyen tehlikelerle dolu “uzak” yerlere dönüşmektedir. Ocak’a (2007) göre, bu uzaklığa en uygun yer Tarlabası’dır.

Şekil 5.14: Tarlabası'nın Kent İçindeki Konumu

5.3.1. Tarlabası'nda Kentsel Doku

“taksim kasımpaşa arasında dolapdere ve istiklal caddesi'ne paralel dalan tarafından kanıtılarak genişletilen cadde ve civarındaki mahallelerin oluşturduğu semt. çöküntü alanı olarak bilinir, sosyolojik yapısı değme mozağe taş çıkartır. kayıtdışı ve oldukça serbest meslekler cennetidir. suç oranı gündüz gezintilerini bile engelleyecek boyuttadır. entel, mimar, şehirci, sanatçı taifesi arasında seveni çoktur. neredeyse iki günde bir ekipler halindeki öğrencilere proje bölgesi olarak ev sahipliği yapar.” 2003

“dünya bir üçüncü dünya savaşının ardından herhalde tarlabası'na benzer.. carpıklık, tarih, dünyanın her yanından insan, simetrisizlik.. istanbul'u simcity gibi oynasak suç tablosunda koyu kırmızı parlayacak bölge.. eski rum evleri hala ayakta, içindekileri rutubet ile yavaş yavaş çürütmekte.. istanbul azınlıklarının gariban olanlarının bölgesi. rum'u, ermenisi, afrikalı..” 2005

“çingeneler, kürtler, zenciler, mülteciler, travestiler, hayat kadınları gibi dünyanın hemen hemen bütün ezilmişlerinin yaşadığı yer.” 2008

Tarlabası üzerine yazılanlar [www.eksisozluk.com]

Toplumsal mekân kavramına göre mekân, toplumsal olarak üretilen bir ürün olarak tarif edilmektedir (Lefebvre, 2001). Bu anlamda mekân, üretilme süreci ve bu süreçte yaşanan çatışmalar itibariyle bir mücadele alanını da temsil etmektedir (Urry, 1999). Lefebvre'ye göre toplumsal mekân, mekânın temsilleri ile yukarıdan, temsili mekânlar ile aşağıdan üretilmekte, bu ikisinin diyalektik ilişkileri doğrultusunda mekânsal pratikler oluşmaktadır. Bu unsurların etkinlik dereceleri, hem kentin bütünündeki, hem de kentin bütünlük sunan parçalarındaki (semt, mahalle, cadde vb.), kamu ve yerel dinamiklerin güçler dengesine bağlı olarak, zaman içinde değişebilmektedir (Doğan, 2007).

Tarlabası'nın mekânsal pratiklerini değerlendirdiğimizde, toplumsal mekânın farklı zamanlarda hem yukarıdan hem de aşağıdan üretildiği görülmektedir. 1870 Beyoğlu yangınından sonra Tarlabası, “Yeni Şehir” projesi kapsamında yeniden yapılandırılmıştır. Bu proje kapsamında, yok olan ahşap binalar yerine kâğıt binalar inşa edilmiş, yollar ve caddeler düzenlenmiştir. Bu proje, ilk şehircilik uygulamalarından biridir. Mekânın temsillerini ifade eden bu yapı 1950'lere kadar gelmiş ve bu dönemde asıl sahiplerini kaybetmiştir. Kırsal alanlardan kente gelen göçmenler, bu tarihi yapıları sahiplenmiş ve temsili mekânlar ile aşağıdan üretim süreci bu dönemde başlamıştır (Kotas, 2000; Dinçer ve Enlil, 2002; Yılmaz, 2006). Mekânın temsillerince üretilen yapının, temsili mekânların üretimine geçmesi, bir mücadele alanının oluşumunu ve çatışmalı bir süreci kaçınılmaz kılmaktadır. Tarlabası'nın son 50 yıllık gelişimine bakıldığında, toplumsal ve mekânsal anlamda

atışmaların yaşandığı, çatışmaların kentsel patolojiye dönüştüğü bir süreç yaşanmaktadır (şen, 2007). Günümüzde ise Tarlabası, kentsel dönüşüm adı altında hazırlanan, mekânın temsili projelerinin odak noktalarından biri haline gelmiştir. Bu oluşum, yeni bir sürecinin habercisi niteliğindedir.

Ticaret ve kültürel faaliyetlerin merkezi Beyoğlu, İstiklal Caddesi'nin üzerinde geliştiğı dar bir yayla sırtına sahip olup, kuzeyde ve güneyde eğimli bir topoğrafyaya sahiptir. Bu topoğrafya nedeniyle Beyoğlu merkezi iş alanı, kuzeyde Tarlabası'na kadar tatlı bir eğimle gelmekte ve daha fazla genişleyememektedir. Beyoğlu'ndaki hemen her binanın zemin katı, merkezi iş faaliyetlerine ayrılmakta ve bu durum Tarlabası Bulvarı dâhil olacak şekilde, Tarlabası sınırına kadar gelmektedir. Tarlabası'ndaki dik eğimler, Dolapdere'ye doğru inmekte ve Tarlabası – Dolapdere arasındaki bölüm konut alanı olarak değerlendirilmektedir (Tümertekin, 2006).

Tarlabası'nın ön yüzü Tarlabası Bulvarı, arka yüzü ise Dolapdere Caddesi'dir. Bu yüzler, aynı zamanda Tarlabası'nın sınırlarını ve kentle temas sağladıkları yüzeyleri oluşturmaktadır. Ön yüzdeki ticaret ve arka yüzdeki imalat fonksiyonları, arada yer alan konut alanı ile birbirine bağlanmaktadır. Tarlabası Bulvarı'nı ve Dolapdere Caddesi'ni dik kesen ana sokaklar –Kalyoncu Kulluğı, Sakız Ağıacı ve Turan– semtin ekonomik omurgalarıdır ve labirent kent dokusunun kamuya/kente açıldığı noktalar. Diğer bir deyişle, Tarlabası Bulvarı ve Dolapdere Caddesi, kentsel dokunun farklılaşmasına neden olurken; ana arterler, bu farklılaşmaya karşı dokunun sürekliliğini sağlamaktadırlar. Tarlabası'nın içlerinde ise, oldukça dar sokaklara rastlanmakta ve kentsel doku labirent biçimini almaktadır. Bu sokaklardan bazıları topoğrafyanın etkisiyle tarihi merdivenli bir yapıya sahiptir. İç sokakların oldukça dar ve bazılarının merdivenli olması nedeniyle birçok sokak araç trafiğine kapalıdır (Ünlü ve diğ., 2003a, 2003b).

Tarlabası, kentsel ulaşım ağı açısından bakıldığında merkezi bir konumda bulunmaktadır. Tarlabası Bulvarı ve Dolapdere Caddesi, yoğun bir trafiğe sahiptir. Bunun yanında semt, Taksim-4.Levent, Taksim-Kabataş ve Tünel-Karaköy metro hatlarına yürüme mesafesinde bulunmaktadır (Ünlü ve diğ., 2003a).

Şekil 5.15: Tarlabası'na Bakış (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Şekil 5.16: Tarlabası'nın Ulaşım Ağı

Şekil 5.17: Tarlabası'nın Ulaşım Ağı ve Ana Arterler

Tarlabaşı; eğimli topoğrafyası, bitişik parsellerdeki sık yapılaşması, çıkmaz ve dar sokakları ile Akdeniz kent dokusuna sahiptir. Bu sık doku ve çıkmaz sokaklar, labirent gibi semti sarmakta ve Tarlabaşı'nın içlerine girip ana caddeden uzaklaşırken mahremiyet duygusunu hakim kılmaktadır. Sokaklar oldukça dardır ve binaların birbirine yaklaşmasıyla, iç güvenlik ağı oluşturan bir kent dokusu oluşmaktadır. Bu güvenlik ağı, dışarıdan yapılan kurumsal ve yönetsel müdahaleyi zorlaştırmaktadır. Tarlabaşı, kuzey yamaçlardaki yerleşimi ile caddeye ve dolayısıyla kente sırtını dönmektedir. Semt, kent içi çöküntü alanı olarak tanımlanıp kent yoksullarının yoğunlaştığı bir yer haline gelse de, yaşayan bir mekân olarak canlılığını korumakta ve kendi içinde sosyal açıdan zengin ve sıkı bir iletişim ortamı yaratmaktadır. Kapı önlerindeki nişler, bu iletişim ortamını genişletmekte; evlerin cumbaları sokağa taşmaktadır. 19. yüzyıldan kalma zengin bir mimari ve kentsel yapıya sahip olan Tarlabaşı'nın güneş görmeyen yamaçlarda konumlanması ise, içe kapalı bu yerleşim dokusunun karanlık yüzünü oluşturmaktadır (Enlil, 2002; Ünlü ve diğ., 2003a).

Şekil 5.18: Tarlabaşı'nda Bir Sokak, 1975, Ara Güler

Tarlabaşı'nın sık dokusu içinde yeşil alanlar, arka bahçeler ve iç avlular ile sınırlı kalmıştır. Yeşil ve açık alanların oldukça az olduğu semtte, sokaklar kamusal mekânları oluşturmaktadır. Sokak dışında herhangi bir park, meydan, boş alan veya herhangi bir etkileşim mekânı bulunmamaktadır. Sokakların kesiştiği noktalar, sokaklar ve kapı önlerindeki nişler sosyal etkileşim mekânları olarak önem kazanmaktadır (Güngör, 2002; Ünlü ve diğ., 2003a).

Tarlabaşı'nın mekânsal ve toplumsal yapısı, Ünlü ve diğerlerinin (2000) Tarlabaşı'nda yaptıkları araştırmaya göre değerlendirilmektedir.

Tablo 5.1: Binaların Yaşı (Ünlü ve diğ., 2000)

<5yıl	6-10 yıl	11-20 yıl	21-30 yıl	31-50 yıl	>50 yıl	Veri Yok
%1	%4	%4	%8	%37	%42	%5

Tablo 5.2: Bina Yapım Sistemleri (Ünlü ve diğ., 2000)

Yığma	Beton.Az Katlı	Beton.Çok Katlı	Gecekond	Ahşap
%60	%25	%14	%1	%0

Tablo 5.3: Binaların Tarihi Kimliği (Ünlü ve diğ., 2000)

Önemli	Önemsiz
%35	%65

Tablo 5.4: Binaların Bakım Durumu (Ünlü ve diğ., 2000)

Bakımlı	Bakımsız	Harap
%27	%62	%11

Ünlü ve diğerlerinin (2000) araştırmasına göre, %42'si 50 yaşından, %79'u 30 yaşından büyük olan binaların %60'ı yığma, %25'i betonarme-az katlı ve %14'ü betonarme-çok katlıdır. %35'nin tarihi eser olarak önemli, %65'nin ise önemsiz olduğu vurgulanan çalışmaya göre, binaların %27'si bakımlı, %62'si bakımsız görünmektedir.

Tarlabaşı'ndaki binalar benzer doku ve düzen içinde olup, mahalleler arasında kat adetlerine göre farklılıklar bulunmamaktadır. Üç ve daha az katlı binalar, genellikle kâgir binalar olup, konut fonksiyonuna sahiptir. Bu binalar arasında, imalathaneler ve dini binalar da bulunmaktadır. 4 ve 5 katlı binalar da ağırlıklı olarak kâgir binalardır. 6 ve daha fazla katlı binalar ise, Tarlabaşı Bulvarı üzerinde yoğunlaşmış olup, betonarme yapım sistemi ile inşa edilmişlerdir. Bu binalar, otel ve iş merkezi gibi

ticari fonksiyonlara sahiptir. Tarlabası'nda, üzerine betonarme ve yığma ek katlar yapılmış kâgir binalar da bulunmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen binaların %24'ünün en az bir ek kata sahip olduğu Tarlabası'nda bu yapılaşma, binaların taşıyıcılık özelliklerini olumsuz yönde etkilemektedir (Ünlü ve diğ., 2003a, 2003b).

Şekil 5.19: Tarlabası'nda Bina Örnekleri (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Tarlabası Bulvarı üzerinde ve ana arterlerde, zemin kat fonksiyonu ticaret ağırlıklıdır. Bodrum katlar, depo ve imalat; 1. ve 2. katlar ofis ve ticaret; üst katlar ise konuttur. İç sokaklarda ise, konut kullanımı yaygın olmakta beraber, ticaretin zemin katlara sızdığı görülmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen verilere göre, zemin katların %55'i ticaret, %18'i konut; 1. katların %57'si konut, %13'ü ticaret; 2. katların ise %62'si konut, %8'i ticaret fonksiyonludur. Fiziksel olarak yıpranmış

birçok binanın bulunduğu Tarlabasında, metruk binalar da oldukça fazladır; zemin katların %16'sı; 1. katların %15'i; 2. katların ise %18'i metruktur (Ünlü ve diğ., 2000).

Tablo 5.5: Bina Fonksiyonları (Ünlü ve diğ., 2000)

	Konut	Ticaret	İmalat	Metruk	Diğer
Zemin kat	%18	%55	%7	%16	%4
1. kat	%57	%13	%6	%15	%9
2. kat	%62	%8	%5	%18	%7
3. kat	%80	%4	%0	%9	%7

Bina fonksiyonlarının kent dokusundaki dağılımına bakıldığında, Tarlabası Bulvarı'nda turizm, ticaret ve kültürel; Dolapdere Caddesi'nde ise imalat ağırlıklı binaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu iki ana aks arasında ise, konut fonksiyonu bulunmaktadır. Ünlü ve diğerlerinin (2000, 2003b) gözlemlerine göre, dokunun en önemli sorunu imalat işlevinin konut bölgelerinin içlerine sızmasıdır. Konut ağırlıklı olan mahallelerin iç güvenlik ağının ve sosyal kontrolünün daha kuvvetli olduğu bu yapılaşmada, imalat işlevinin Tarlabası'nın içlerine sızması ile güvenlik sorunları oluşmaktadır.

Şekil 5.20: Tarlabası'nda Sokak (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Şekil 5.21: Tarlabası’nda Yapılaşma

Parsel kullanımları açısından kentsel doku yoğunluğuna bakıldığında, Tarlabası Bulvarı’na doğru sık, dar cepheli ve dar parselli yoğun bir doku; Dolapdere Caddesi’ne doğru ise, daha geniş cepheli, daha geniş parselli ve daha az yoğun bir doku gözlenmektedir. Tarlabası’nın geneline bakıldığında ise, 19 hektarlık bölgenin 11 hektarının, dolayısıyla %57’sinin, yapılaşmış olduğu görülmektedir. Bu oran, Tarlabası Bulvarı ve iç kısımlarda %75-80; Dolapdere Caddesi yakınlarında %45-50 düzeyindedir (Ünlü ve diğ., 2003b).

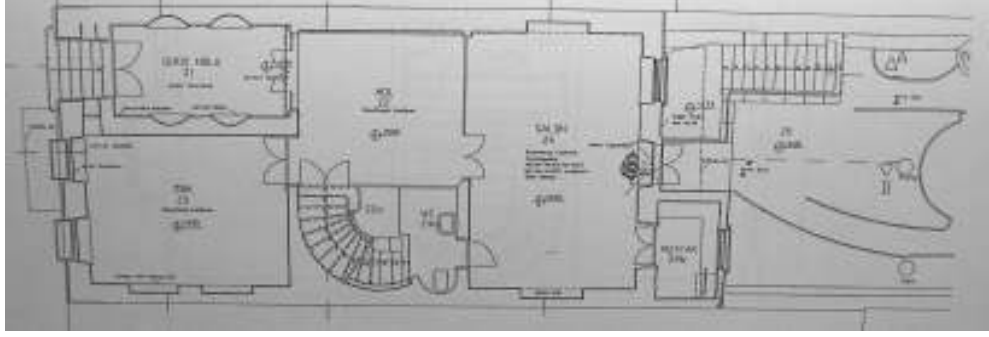
Tablo 5.6: Konut Büyüklükleri (Ünlü ve diğ., 2000)

12-35 m ²	36-75 m ²	76-100 m ²	>100 m ²	Veri Yok
%23	%45	%10	%6	%15

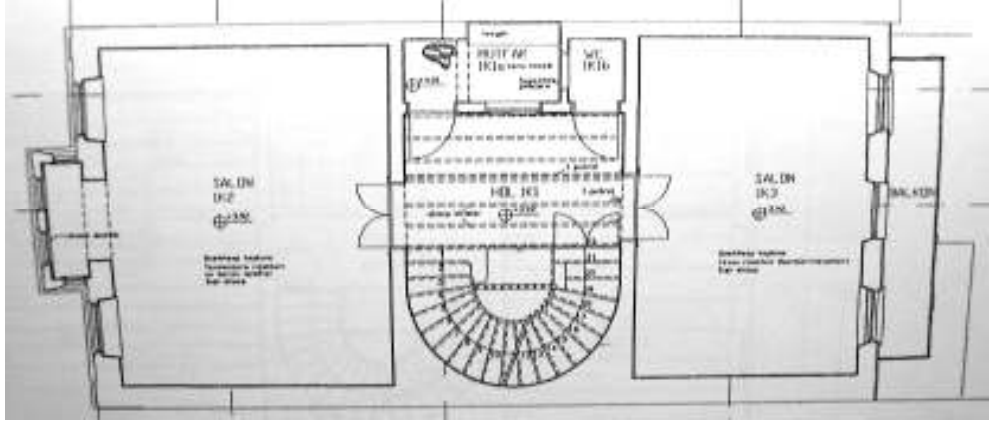
Tarlabası’ndaki konut büyüklüklerine bakıldığında, küçük konutların yoğun olduğu ve %45 ile konutların çoğunluğunun 36-75m² arasında yer aldığı görülmektedir (Ünlü ve diğ., 2000). Kotas’ın (2000) “Beyoğlu – Tarlabası Kalyoncu Kulluğu Caddesi ve Cadde Üzerinde Yer Alan 97 Nolu Yapı” adlı yüksek lisans tezinde konut kat planı örnekleri bulunmaktadır. Bu planlar incelendiğinde, bitişik nizam kâgir binaların dar ve uzun plan şemaları göze çarpmaktadır. Buna göre, merkezde bulunan holden, mekânlara dağılım yapılmaktadır. Ayrıca, zemin kattan arka bahçeye geçiş bulunmaktadır.

Eskiden tek bir ailenin yaşadığı bu binalarda, günümüzde her katında kalabalık bir aile yaşamakta ya da bekâr odaları olarak kiralanmaktadır. Merkezdeki holün ve merdivenin ortak kullanım alanı olduğu düşünüldüğünde, ailelerin iki küçük odaya

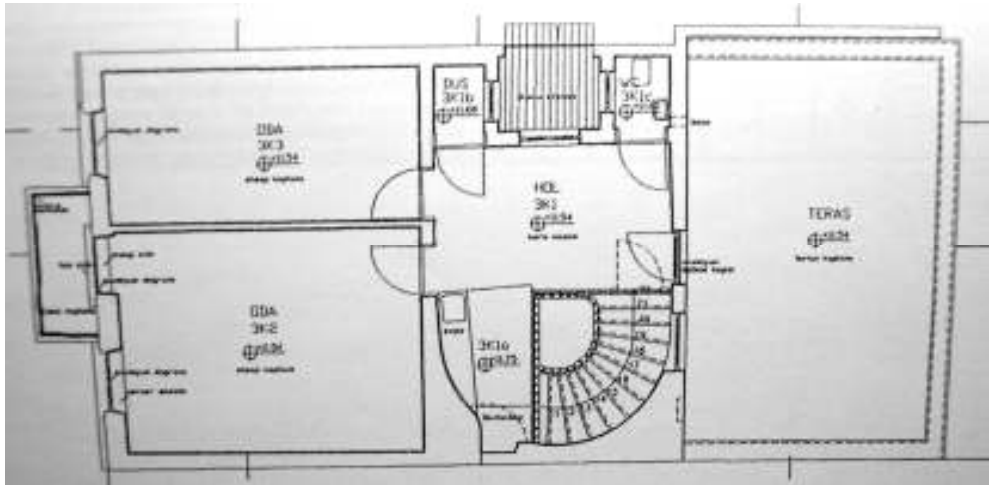
sıgmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, orta holün ortak kullanımı, konut sakinlerini ortak ve samimi bir hayat yaşamaya zorlamaktadır. Bu durum, Tarlabası sokaklarına taşan komşuluk ilişkilerinin, konutlarda başladığını göstermektedir.

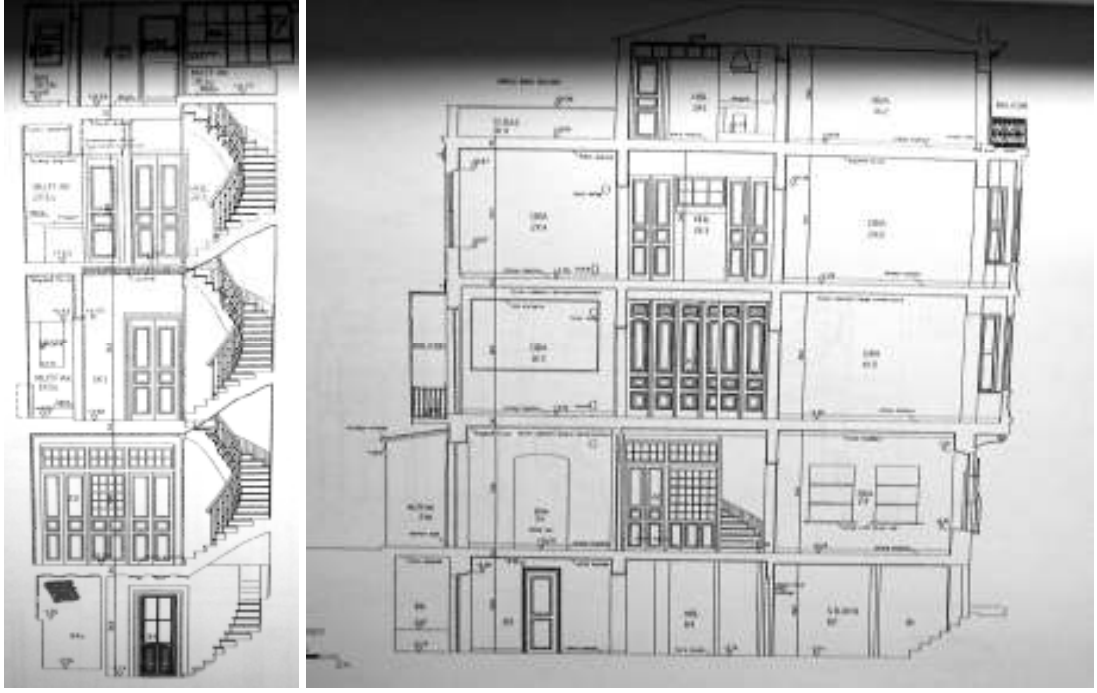
Şekil 5.22: Tarlabası'nda Konut Örneği, Zemin Kat Planı (Kotas, 2000)

Şekil 5.23: Tarlabası'nda Konut Örneği, Birinci Kat Planı (Kotas, 2000)

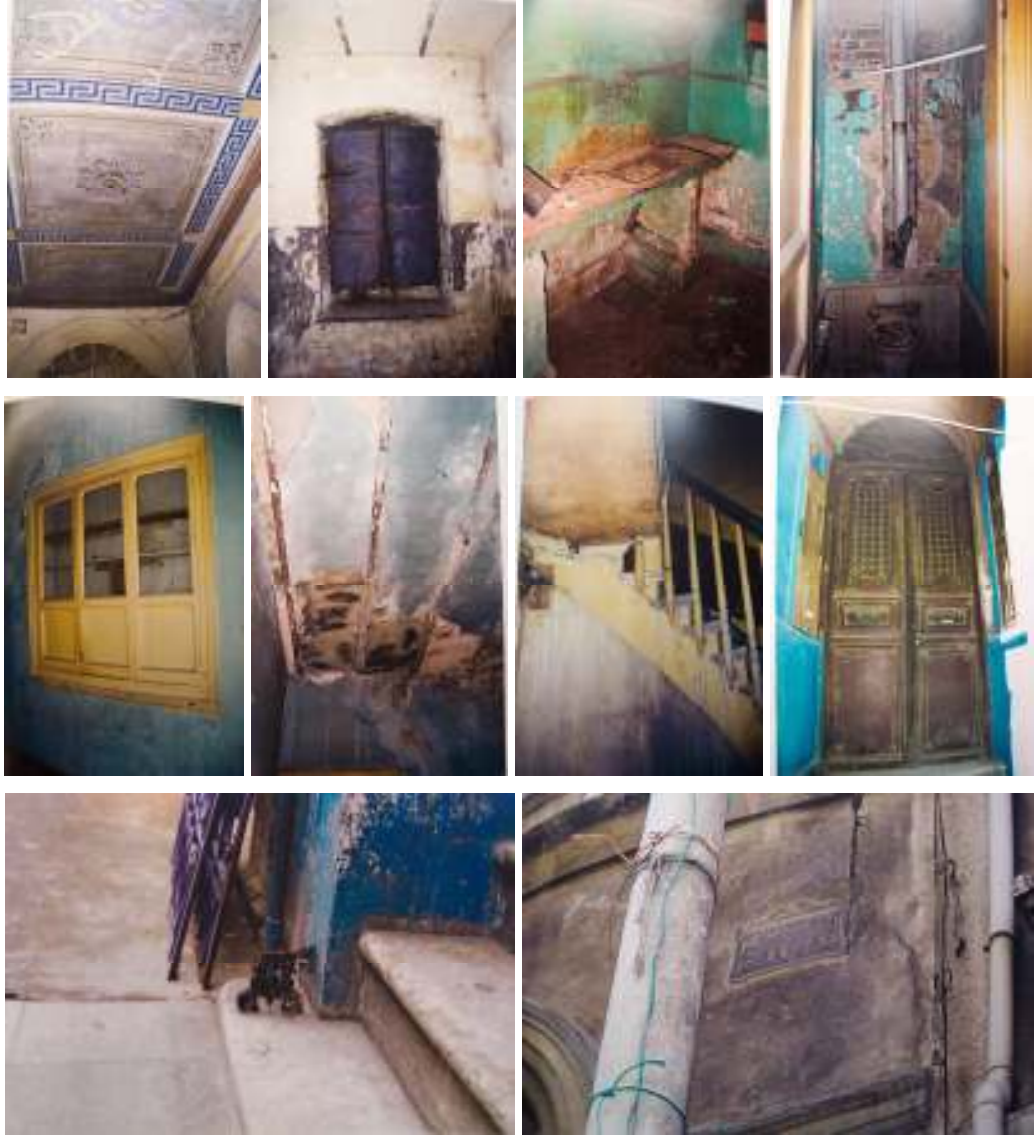

Şekil 5.24: Tarlabası'nda Konut Örneği, Üçüncü Kat Planı (Kotas, 2000)

Şekil 5.25: Tarlabası’nda Konut Örneği, Kesitler (Kotas, 2000)

Tarlabası, mekânsal olarak oldukça kötü fiziksel koşullara sahiptir. 19. yüzyıldan kalma binalar yıpranmıştır ve yalnızca küçük bir kısmı tadilat görmüştür. Tarlabası’nın 1993 yılında “koruma altındaki tarihi kentsel sit alanı” ilan edilmesinden sonra, kullanıcılar Koruma Kurulu’ndan izin almadan binaların dışında bir değişiklik yapamamakta, sadece iç mekânda küçük tadilatlar yapabilmektedirler. Diğer taraftan, Tarlabası sakinlerinin restorasyon projeleri yaptırmaya güçleri de yetmemektedir. Bu durumda, binalar daha da eskimekte ve bakımsızlıktan her yıl birkaç bina çökmektedir. Bakımsızlık nedeniyle kullanılmayan çok sayıda yıkık ve terkedilmiş bina bulunmaktadır. Eskiden tek bir ailenin yaşadığı bu binalarda, günümüzde her katında kalabalık bir aile yaşamaktadır. Bir binadaki kullanıcı sayısının çok olması ve sürekli değişen kullanıcı profilleri, binaların bakımsız kalmasına sebep olan diğer bir etkidir (Yılmaz, 2006; Ocak, 2007; Şen, 2007).

Şekil 5.26: Tarlabası'ndaki Binaların Fiziksel Özellikleri (Kotas, 2000)

5.3.2. Tarlabası'nda Kentsel Eşitsizlik ve Kent Yoksulluğu

Tarlabası, 1950'li yıllardan beri, her on yılda yeni bir göçmen grubuyla tanışan ve hiçbir zaman homojen bir nüfusa sahip olmayan bir semttir. 1960'lardan önce Karadeniz ve Marmara Bölgesi'nden; 1960-1980 arasında Orta ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden (Sivas, Erzincan, Konya, Kayseri); 1980 sonrasında Güneydoğu Anadolu ve daha az oranda Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelen göçmenler yerleşmişlerdir. 1990'lardan itibaren ise zorunlu göçle gelen Kürt kökenli göçmenler Tarlabası'na yerleşmişlerdir. 80'lerde gelen Kürt kökenli göçmenler, ekonomik

şartlar nedeniyle göç ederken; 90'larda gelen göçmenler daha çok politik sebeplerle zorunlu olarak göç eden grubu oluşturmaktadırlar (Yılmaz, 2006).

Tarlabaşı'nın bugünkü demografik yapısının ve toplumsal kimliğinin belirleyicisi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen göçmenlerdir. Ağırlıklı olarak Kürt kökenli insanların yaşadığı bölgede, Romanlar, Ermeniler, Rumlar, Süryaniler, eski İstanbullular ve mülteciler yaşamaktadırlar. Burada eskiden beri yaşayan azınlıklar görülsede, sayıları oldukça azalmıştır (Açıkgöz, 2007; Ocak, 2007).

Tablo 5.7: Cinsiyet (Ünlü ve diğ., 2000)

Kadın	Erkek	Veri Yok
%35	%64	%1

Tablo 5.8: Uyruk (Ünlü ve diğ., 2000)

TC	Yabancı	Veri Yok
%95	%4	%1

Tablo 5.9: Din (Ünlü ve diğ., 2000)

Müslüman	Hristiyan	Diğer
%92	%4	%4

Ünlü ve diğerlerinin (2000) araştırmasına göre, günümüzde Tarlabaşı sakinlerinin %35'i kadın, %64'ü erkektir. %95'i T.C. uyruklu olan Tarlabaşı sakinlerinin, %4'ü ise yabancı uyrukludur. Verilere göre, %92'si Müslüman, %4'ü Hristiyan, %4'ü ise diğer dinlere mensuptur. Türkçe'nin yanında Kürtçe, Süryanice, Arapça gibi diller kullanılmaktadır.

Tablo 5.10: Doğum Yeri (Ünlü ve diğ., 2000)

Marmara	G.D.Anadolu	D.Anadolu	Karadeniz	İ.Anadolu	Ege	Akdeniz	Diğer
%33	%22	%16	%16	%9	%1	%1	%2

Tablo 5.11: Yaş (Ünlü ve diğ., 2000)

19-35	36-42	53-69	69+	Veri Yok
%44	%34	%14	%6	%2

Doğum yerlerine bakıldığında, %33'ünün Marmara, %38'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağırlıklı olduğu görülmektedir. Marmara Bölgesi, doğum yeri ve nüfus kaydı İstanbul olanları, dolayısıyla 2. nesil göçmenleri de kapsamaktadır. Yaş ortalamalarına bakıldığında, %44'ünü 19-35 yaş arası, %34'ünü 36-52 yaş arası

insanlar oluşturmaktadır. Bu anlamda, Tarlabası'nın genç bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir (Ünlü ve diğ., 2000).

Tablo 5.12: Konutlarda Oturma Süresi (Ünlü ve diğ., 2000)

<1 yıl	1-5	6-10	11-15	>15
%16	%27	%21	%21	%15

Tarlabası sakinlerinin, semtte oturma sürelerine bakıldığında ise, 1 yıldan az oturanlar %16, 1-10 yıl arası oturanlar %48, 10 yıldan fazla oturanlar %46'dır. Bu veriler, Tarlabası'na gelen göçmenlerin, burası başlangıçta bir sıçrama noktası olarak görülse bile, uzun yıllar kaldıkları görülmektedir. Bu durum, yoksulların daha iyi semtlere taşınma gücüne sahip olamadığına ve yoksulluğun kalıcı hale geldiğine işaret etmektedir. Yerleşim tercihlerine bakıldığında ise, Tarlabası'nda bulvara yakın mahallelerde daha çok bekârların, içerde kalan mahallelerde ise daha çok ailelerin yaşadığı görülmektedir. Ticaret ve konut fonksiyonunun karıştığı caddeye yakın mahallelerde, bekâr odaları yoğunlaşmakta ve kullanıcılar iç mahallelere göre daha sık değişmektedir. Bu mahallelerdeki devingenliğin daha fazla, sosyal kontrolün ise daha az olduğu gözlenmektedir (Ünlü ve diğ., 2000, 2003a).

Tarlabası'nı etkileyen bir diğer önemli konu da kentsel eşitsizliktir. Küreselleşme süreci içinde, gelir dağılımında, tüketim kalıplarında, yaşam biçimlerinde ve küresel faaliyetlere katılımda aşırı derecede eşitsizlikler meydana gelmiştir (Keyder, 2006). Göçmen halk ise, göç dolayısıyla topraklarını geride bırakarak büyük şehirlere gelmiş, dolayısıyla mülksüzleşmiş ve üretkenliğini kaybetmiştir (Şen, 2007). Eğitim ve işgücüne katılım donanımları açısından yetersiz olan, üretkenliğini kaybetmiş Tarlabası sakinleri, küresel istihdam imkânlarından yararlanamayan, bu akışlardan kopuk olarak informal sektörde çalışan, düşük ve düzensiz gelirli kent yoksullarını oluşturmaktadır. Keyder, bu yapıyı bölünmüş kent yapısı olarak tanımlamaktadır.

Tablo 5.13: Meslek Dağılımı (Ünlü ve diğ., 2000)

Esnaflık	Ev	Zanaatkarlık	Informel	İşsiz	Emekli	Memur	İşçi	Öğrenci
%34	%25	%16	%12	%5	%4	%2	%2	%0

Ünlü ve diğerlerinin (2000) araştırmasına bakıldığında, Tarlabası'ndaki meslek dağılımı, %34'ü küçük ticaret yapan esnaf, %25'i ev hanımı, %16'sı zanaatkar olarak imalathanelerde (marangoz, sıhhi tesisat, torna, vb.), %12'si ise informal sektörde kayıtdışı çalışanlardan oluşmakta; %5'i ise işsiz olduğunu belirtmektedir.

Bu verilere göre, %17 oranındaki grup, kayıtdışı işgücünü temsil etmektedir. Kadınların ve ev hanımlarının oranı kıyaslandığında ise, kadınların %72'sinin ev hanımı olduğu ve işgücüne katılmadığı görülmektedir.

Şekil 5.27: Tarlabası'nda Kent Yoksulluğu

Tarlabası'nda yüksek işsizlik oranları ve düşük gelir seviyesi, gelir yoksulluğuna neden olmaktadır. 2000 yılı Genel Nüfus Sayım sonuçlarına göre, İstanbul genelinde %11 olan işsizlik oranı, Beyoğlu'nda %14, Tarlabası'nda ise %20'dir. İşsizlik konusu gelir yoksulluğunu tam olarak aydınlatamamaktadır; çünkü, Tarlabası'nda yaşayan halk, büyük oranda informal sektörden beslenmektedir. Mahallenin kent merkezinde olması ve Beyoğlu'na yakınlığı, informal sektörleri hayatta kalma stratejilerinde üst seviyelere çıkartmaktadır (Yılmaz, 2006).

Formel iş olanaklarına erişemeyen kent yoksulları, informal sektörlerdeki güvenli ve düzenli olmayan geçici işlerde, düşük ücretle ve sosyal güvenlikten yoksun olarak çalışmaktadırlar. Tarlabası'nın işgücüne bakıldığında, ticari işletme açanlar (bakkal, kahvehane, lokanta, tamirci vb.), imalathane kuranlar (küçük tekstil, torna, mobilya atölyeleri vb.), bu imalathane ve ticari işletmelerde çalışanlar ile yeme-içme ve eğlence sektöründe çalışanlar (garson, güvenlik görevlisi, bulaşıkçı, temizlikçi) bulunmaktadır. Romanlar, müzik sektöründe, gece klübü ve restoranlarda çalışmaktadırlar. Bunun yanında sokakta çalışanlar işportacılık yapmakta; şişe su, kaset-cd, oyuncak, otobüs bileti, midye ve tavuk-pilav vb. şeyler satmaktadırlar.

Ayakkabı boyama, tartıcılık gibi işlerin yanında; atık kâğıt, karton, teneke kutuları toplama, bunları ayrıştırma, depolama gibi işler de informel olarak yapılmaktadır (Dinçer ve Enlil, 2002; Yılmaz, 2006).

Şekil 5.28: Tarlabası'nda Marjinal Yaşam

Ünlü'ye (2005) göre Romanlar, işgücü anlamında daha derli toplu görünmektedirler. Kentin eski sakinleri olduklarından ve çoğu müzik sektöründe barınabildiklerinden, daha sakin ve sessiz iş geleneklerini sürdürmektedirler. Bununla beraber, Ünlü, Tarlabası sokaklarında yaşları 13-20 arasında değişen, köşe başlarında gruplanan gençlerin varlığından bahsetmektedir. Bu görüntü, işsizliğin, eğitimsizliğin ve mesleki anlamda donanımsızlığın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

İşgücü piyasasının yanında, yoksul ailelerin birçoğu çocuklarının çalıştırılmasından da gelir sağlamaktadırlar. Babanın işsiz ya da geçici işlerde çalıştığı, annenin ise çalışmadığı veya ev merkezli işler yapabildiği aileler, çocuklarının gelirlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Çoğunlukla zorunlu göçle gelen Kürt ailelerin çocukları, sokaklarda mendil veya su satmakta, atölyelerde işçi olarak çalışmaktadırlar. Kısa vadede gelir sağlayan bu durum, uzun vadede eğitim eksikliği nedeniyle formel sektöre girememe ve informel sektörde kalıcı olma durumu yaratmaktadır. Bu anlamda, yeni yetişen nesil için dikey sosyal hareketlilik de sağlanamamaktadır (Yılmaz, 2006).

Şekil 5.29: Tarlabası’nda Çocuklar ve Gençler

Kentsel eşitsizlik, temel tüketim mallarına erişim, konut ve beslenme güvencesi, eğitim, sağlık, ulaşım ve altpay hizmetlerinden yararlanma gibi temel ihtiyaçların yeterince karşılanamamasına neden olmakta ve bu anlamda kent yoksulluğunu daha da arttırmaktadır. Tarlabası sakinlerinin çoğunluğunun açlık sınırı ile yoksulluk sınırı arasındaki gelir dilimlerinde yoğunlaştıkları belirtilmektedir (Wedel, 2001; Dinçer ve Enlil, 2002). Mahallelerin yerel yönetimlerinin verdiği bilgilere göre; Yoksulluk Kağıdı, Tarlabası sakinlerinin çoğunluğu tarafından kullanılmaktadır. Yoksulluk Kağıdı, muhtar tarafından verilmekte, yoksul kişilerin yardım almasını ve Yeşil Kart başvurusu yapmasını sağlamaktadır. Bunun dışında çeşitli kuruluşlar tarafından yardımlar dağıtılmakta ve bu yardımlar –parasal, yiyecek, ilaç, yakacak, giysi, okul gereçleri– mahalle sakinlerinin akınına uğramaktadır. Başta Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu olmak üzere, Beyoğlu Belediyesi, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, sivil toplum kuruluşları ve siyasi partiler, Tarlabası’na yardım sağlamaktadırlar. Yılmaz’a (2006) göre, yardıma muhtaç insanların sayısı, bu yardımlara oranla oldukça fazladır ve bu anlamda Tarlabası sakinlerinin mal ve hizmetlere ulaşımının sınırlı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kamusal mal ve hizmetlere erişimin bir diğer boyutu, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım sorunudur. Informel sektörlerde çalışmak zorunda kalan kent yoksulları, sosyal güvencelerden yararlanamamaktadırlar. Bu durum, ciddi sağlık vakalarında Yeşil Kart sayesinde sağlık hizmetlerinden yararlanılsa bile, basit hastalıklarda sağlık hizmetlerine erişim zorluğunu ortaya çıkarmaktadır. Yoksullar, sağlık ocağında muayene ücreti vermekte ve ilaçlarını almakta zorluk çekmektedirler. Tarlabası

sakinlerinin, sağıksız yaşam ve iş koşulları sebebiyle hastalıklara açık olduğı ve Yeşil Kart sahipliğinin oldukça yüksek olduğı da bilinmektedir (Bektaş ve Yankaya, 2002; Yılmaz, 2006).

Tablo 5.14: Eğitim Durumu (Ünlü ve diğ., 2000)

Okur-Yazar Değil	Okur- Yazar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Yüksek Lisans	Veri Yok
%10	%8	%51	%14	%13	%3	%0	%1

Tarlabaşı'nda eğitim durumunun ve okur-yazarlık oranının oldukça düşük olduğı görölmektedir. Okuma-yazma bilmeyenler %10 olarak belirtilirken, bu yüzde içinde kadınların ağırlıklı olduğı bilinmektedir. Okuma-yazma bilenler %8, ilkokul mezunları ise %51'dir. Bu veriler değerlendirildiğinde, %69'unun en düşük seviyede eğitilmiş olduğı görölmektedir. Tarlabaşı'nda %3 oranında üniversite mezunu görölmüş; yüksek lisans seviyesinde eğitimi olana rastlanmamıştır (Ünlü ve diğ., 2000).

Eğitim hizmetlerine ulaşımında ise sorunlar, daha önce belirtildiğı gibi, çocukların küçük yaşta çalışmalarından dolayı okula devam edememeleri nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, devlet okullarının ücretsiz olduğı bilinse bile, okul masraflarının –kayıt, kırtasiye, önlük– karşılanmasında güçlük çekilmektedir (Yılmaz, 2006).

Kamusal mal ve hizmetler açısından bakıldığında, altyapı hizmetleri de sorun haline gelmektedir. Semtte, temiz su, kanalizasyon, elektrik gibi altyapı hizmetleri bulunsa bile, sistemler oldukça eski ve yıpranmıştır (Yılmaz, 2006). Ünlü ve diğerlerinin (2003b) araştırmasına göre, doğalgaz hattı sadece Kalyoncu Kulluğı Caddesi'nde bulunmakta; elektrik hatları ve direkleri ise tehlikeli bir görünümündedir. Kaçak elektrik kullanımının da yaygın olduğı bilinmektedir. Sokakların oldukça pis olduğı ve çöp toplama gibi temizlik hizmetlerinin yeterli olmadığı gözlenmektedir.

Güvenç ve Işık (1996), 1990 yılı nüfus sayımı verilerine dayanarak İstanbul'un kent içi mekânsal ayrışmalarını inceledikleri çalışmasında, kent yoksullarının en fakir ve çaresiz olanlarının kent merkezlerinde veya yakın çevresindeki çöküntü alanlarında yaşamakta olduklarını göstermektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005). Bunun nedeni, kent dışındaki gecekondu alanlarında yaşayan göçmenlerin, dayanışma ağlarını

kentsel rant yaratabilecek şekilde kurabilmeleri; fakat, kent merkezlerinde yaşayan yoksulların ise, yaşamak zorunda kaldıkları yerlerin tarihi kent merkezleri olması nedeniyle, kentsel rant yaratabilecek ilişki ağları geliştirememeleridir. Kent içi yoksulları, merkezde kalıp ilişki ağlarının dışında yaşamaktadırlar. Dayanışma ağlarına dâhil olmadıkları için, kentin içinde belli yerlere sıkışmakta ve kentin en yoksullarını oluşturmaktadırlar (Dinçer ve Enlil, 2002).

Yılmaz'a (2006) göre durum belirtildiği kadar umutsuz olmasa da, kent içi yoksulları kaynak sıkıntısı çekmektedirler. Bunlardan ilki yerleşim için gerekli arsa, ikincisi ise hemşerilik merkezli dayanışma ağlarının zayıflığıdır. Bu ağlar, yoksulluk nedeniyle bilgilendirme işlevinin ötesine geçememektedir. Tarlabası örneğinde hemşerilik ağları ile yoksullar, düşük ev kiralari, yardımlar, yardım için başvurular, ucuz tüketim mallarına erişim gibi belli başlı konularda bilgilenmektedirler. Yılmaz'a göre, kent dışındaki yerleşimlerde kurulan dayanışma ağlarına nazaran daha gevşek ve işlevi az olsa da, bu ağlar Tarlabası'ndaki hemşeriler için yaşamsal bir öneme sahip olmaktadır.

Türkiye'de kent yoksullarının kente tutunma stratejileri, informal ilişki ağlarından ve bunun sonucunda gelişen cemaatleşme olgusundan geçmektedir. Bu anlamda bir tarafta, kent merkezlerinde sıkışıp kalmış, formelin yanında yaşarken informal ağlara tutunmaya çalışan ama bu ağları kuvvetlendirecek kapasiteleri olmayan kent içi yoksulları bulunmakta; diğer tarafta ise, etnik kökene ve dine dayalı cemaatleşme yoluyla kente karşı güçlü dayanışma ağları kurabilen, kent çeperlerinde yaşayan yoksullar bulunmaktadır (Dinçer ve Enlil, 2002). Bu yaklaşım içinde bakıldığında, yoksulluğun çok katmanlı ve heterojen yapısı da görülmektedir.

Tablo 5.15: Akrabaların Varlığı (Ünlü ve diğ., 2000)

Akrabası Olanlar	Akrabası Olmayanlar
%45	%55

Tablo 5.16: Komşularla İlişkiler (Ünlü ve diğ., 2000)

Hergün	Haftada Bir-Birkaç	Ayda Bir-Birkaç	Bayramlarda	Görüşme Yok
%59	%19	%4	%5	%13

Ünlü ve diğerlerinin (2000) araştırmasına göre, Tarlabası'nda akrabası olanlar %45, olmayanlar ise %55 oranındadır. Komşular ile ilişkiler değerlendirildiğinde ise, %59'u her gün, %19'u haftada bir veya birkaç kez görüşüğünü belirtmektedir. Bu

veriler, Tarlabası sakinlerinin %78'inin her hafta görüştüğünü ve komşuluk ilişkilerinin sıkı olduğunu göstermektedir.

Tarlabası sakinleri, binaların fiziksel durumundan ve fuhuş, uyuşturucu satıcılığı, kavgalar gibi sosyal çöküntüden şikâyet ederken, komşuluk ilişkilerinden övünerek bahsetmektedirler. Bu ilişkilerin, yoksullukla mücadelede birincil öneminin olduğu bilinen bir gerçektir. Dinçer ve Enlil'in (2002) araştırmalarına göre, daha eski tarihlerde göç edenler ise, kendilerinden sonra gelen göçmenlerden şikâyet etmektedirler. Dinçer ve Enlil'in İstanbullular olarak tanımladığı bu grup, fiziki ve sosyal çöküş nedeniyle yeni göçmenleri suçlarken, yalnız kaldıklarını ve komşuluk ilişkilerinin kalmadığını belirtmektedirler. Bu durum, göçmenlerin birbirleriyle kurdukları ilişkilerin farklılığına işaret etmektedir. Bazı gruplar daha fazla içe kapanık yaşarken, bazı grupların ilişkilerinin daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Gelecekle ilgili beklentiler açısından da İstanbullu olarak tanımlanan grup, daha umutsuz ve çaresizdir. Bu anlamda, bu grup içinde yoksulluğun yerleşik hale geldiği ve yoksulların da bu durumu kabullendiği gözlenmektedir.

Tarlabası sakinlerinin bazıları, görüşmelerde Tarlabası hakkındaki memnuniyetlerini anlatırken, bazıları ise şikâyetlerini ön plana çıkarmaktadırlar. Açıkgoz'un (2007) görüşmelerinde Tarlabası'nda uzun yıllar yaşayan ve burada yaşamaktan çok mutlu olan kullanıcılar bulunmaktadır:

"İbrahim ve kardeşi Ali Şimşek, 25 yıldır Tarlabası'nda yaşıyorlar. Beşiktaş'tan Cihangir'e, Cihangir'den de 1980'lerde yani tam da oranın "soylulaştırıldığı" yıllarda, yaşam pahalılaşınca Tarlabası'na gelmişler. Şimdi beş katlı, 110 yaşında, ikinci sınıf tarihi eser olan cumbalı bir binaları var. Onlar da Tarlabası'nın sorunlarından yakınıyorlar, harabe evler, bozuk asayiş, eğitimsizlik... Yine de burada yaşamak istiyorlar. İbrahim Şimşek'in Ümraniye'de, bu evinin üç katı büyüklükte, 170 metrekairelik bir evi var. Orada yaşamayı denemişler, ancak bir ay dayanabilmişler. "Burası bir alışkanlık, bir yaşam biçimi" diyor. "Tarlabası'nda iyi insanlar da var, kötü insanlar da. Ancak biz buranın havasına alıştık, başka yerde nefes alamıyoruz. Sokağa çıktığımda değişik mimari tarzlar görmek istiyorum, onlarda kendimi buluyorum. Sitede yaşayamam. Çocuklarımın da betonarmede yaşamasını istemiyorum". Ali Şimşek, burayı cazip kılan diğer bir noktayı hatırlatıyor; İstanbul'un her yerinden ulaşımın olduğu Taksim Meydanı'na sadece 100 metre mesafede olduklarını. "Bu kadar merkezi bir yerde yaşarken başka yerde yaşamayı istemeyiz" diyor, "Buradaki yaşama zevkini hiçbir paraya alamayız. İstanbul'un başka yerinde burada yaşarken aldığımız zevki alamayız. Hastaneden, karakola, tiyatroya kadar her şey ayağımızın altında. Terastan Haliç'i, İstiklal'i seyredebiliyoruz. Biz burayı, evimizi seviyoruz".

Şen'in (2007) "Yoksulluk Halleri" kitabında yer alan ve Tarlabası'ndaki yoksullarla yaptığı görüşmelerde ise şikâyetler ön plana çıkmaktadır:

“Valla, çok zor. Geceleri insan yatamıyo, çok pislik var... Ne bileyim, gürültü (...) Yani, ne biliyim, kavga var, gürültü var, ondan sonra, bağarmalar var, çağarmalar var... Çocuğu yatırıyorum, çocuk uykuda sıcıyor, kalkıyor. Burda her bi şeysi var, ben her bi şeysinı gördüm. Hiç olmazsa benim çocuğum görmesin, diyorum, istiyorum. Ben istiyorum, temiz yere gideyim, benim çocuklarım temiz yetişsinler... Yani, ne bileyim, bi her şeyi... Yani, böyle güzel konuşmayı öğrensinler istiyorum kısacası. Biz öğrenmedik, bari onlar öğrensin. Ha, onlar da öğrenemese, onların çocukları öğrensin. Ben onu çok istiyorum.”

Tarlabası'nın toplumsal ve mekânsal yapısından özellikle kadınların rahatsız oldukları ve çocuklarının geleceği konusunda kaygılı oldukları, yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. Olumsuz şartların, toplumsal cinsiyet anlamında öncelikle kadınları etkilediği de bilinen bir gerçektir. Ocak (2007), kent yoksulları içinde özellikle kadınların eğitim düzeylerinin düşük olduğunu, kurumlarla ilişkiye geçmek ve kentsel olanaklardan faydalanma konularında zorluklar yaşadıklarını belirtmektedir. Kent ile ilişki kuramayan kadınlar da, evlerinden ve sokaklarından çıkmamaktadırlar. Diğer taraftan, Ocak'ın dikkat çektiği önemli bir nokta, sokaklarından dışarı çıkmayan kadınların, sosyal yardım kurumlarıyla ilişkiye geçmek için çabaladıklarıdır. Kentle ilişkiye geçemeyen kadınlar, yardım kanallarını bulmakta ve bu mekânizmaları devreye sokabilmek için uğraş vermektedirler.

Şekil 5.30: Tarlabası'nda Mülkiyet ve Ev Olgusu

Ocak (2007) “Yoksulun Evi” makalesinde, yoksulun yoksulluğunu evinin içine çekerek örttüğünü ifade etmektedir. Bu anlamda ev, yoksulluğun biriktirildiği bir kabuğa dönüşmekte; bu kabuk içinde en çok vakit geçirenler olarak kadınlar, yoksulluğun mekânsal tecrübesini en şiddetli yaşayanlar olmaktadır. Yoksulluğun depolandığı bu kabuk, çoğu zaman hane nüfusunun ihtiyaçlarına yetmemekte ve her fırsatta evden dışarı çıkılmaktadır. Maddi nedenlerle evden uzaklaşamayan ve kentsel kamusal alanlardan yararlanamayan yoksullar için evin dışı, balkon, kapı

önü, bahçe ve sokaktır. Ocak’a göre bunlar da evin dışından çok evin mekânsal uzantıları; dışarıyı görmenin, duymanın ve dışarıya katılmanın ara mekânlarıdır. Tarlabası’nda sokaklar üzerinde, evden eve uzanan çamaşırlar da, evin mekânsal uzantısı olarak sokağa kurulan hâkimiyeti en açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Tarlabası’nı konu edinen “Bu Bir Savaşır” başlıklı araştırmasında Nermin Saybaşılı, Tarlabası sakinleri için ev ile sokak arasında bir farkın bulunmadığını belirtmektedir. Saybaşılı’ya göre, evdeki eşyalar da yoksulların ev gerçekliğine ışık tutmaktadır (Çizmeci, 2005):

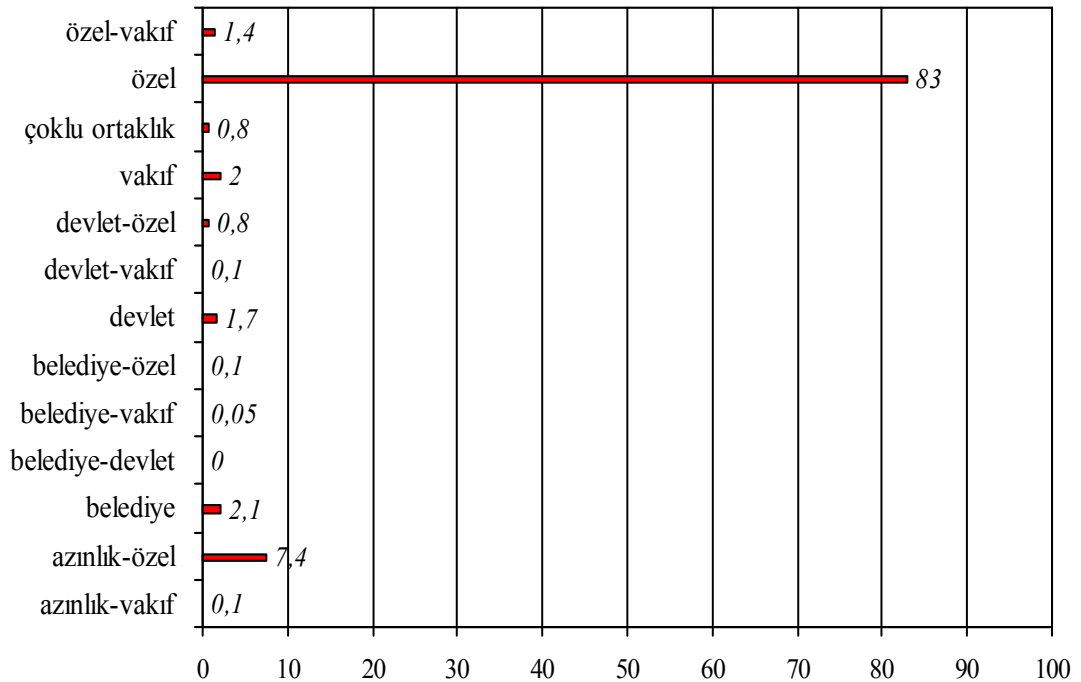
“Evlerindeki eşyalar ya çok az ya da çok fazla. Az sayıdaki eşyaların ise asimetrik düzenlenmesi, duvarlara asılmış fotoğraflardan oluşan yığınlar insanların bir ev gerçekliğinden yoksun olduklarını göz önüne seriyor. Hayatlarıyla ilgili tüm fotoğrafları duvarlarda sergiliyor. Bu, bir yerde orada olamadığını, ikamet edemediğini de gösteriyor. Bu da bir tepki”.

Tarlabası’nın mülkiyet yapısı ise, aynı parsel üzerinde birden fazla mülkiyet görülebildiği için oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir.

Tablo 5.17: Mülkiyet Yapısı (Ünlü ve diğ., 2003a)

Özel	Vakıf	Büyükşehir	Devlet	İlçe
%86	%6	%4	%3	%1

Tablo 5.18: Mülkiyet Dağılımı (Ünlü ve diğ., 2003b)

Ünlü ve diğerlerinin araştırmasına göre, mülkiyetin %86'sı özele, %6'sı vakıflara, %4'si büyükşehir belediyesine, %2'si devlete ve %1'i ilçeye aittir. Aynı parsel üzerinde birden fazla mülkiyet de görülebilmektedir: devlet-vakıf, devlet-özel, devlet-belediye gibi. Araştırma verilerine bakıldığında özel mülkiyetin fazlalığı açıkça görülmektedir (Ünlü ve diğ., 2003a).

Tablo 5.19: Mülkiyet Sahipliği (Ünlü ve diğ., 2000)

Ev sahibi	Kiracı	Diğer
%48	%48	%4

Özel mülkiyet sahipliğine daha yakından bakıldığında, Tarlabası sakinlerinin %48'i ev sahibi ve yine %48'i kiracıdır. Bu oranlar, Tarlabası'nda oturma süreleri ile beraber değerlendirildiğinde, Tarlabası'nın başlangıçta sıçrama noktası olarak düşünüldüğü halde, kalıcı olarak yerleşilen bir yere dönüştüğünü göstermektedir (Ünlü ve diğ., 2000).

Kuban (2002), kent toprağına sahip olmanın, kente sahip çıkmayı sağlamaya yetmediğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla mülkiyet, tek başına değerlendirilmemelidir. Danış ve Kayaalp (2005) göçmenlerin, zorunluluk nedeniyle yaşanan eski bir semti gönülden sahiplenmediklerini ve uzun vadeli bir bağlılık kurmadıklarını belirtmektedir. Göçle gelen gruplar, kendilerinden önce şekillendirilmiş tarihi bir mekânda yaşamaya çalışarak, gecekondü mahallelerinde yoktan yeni bir yaşam yaratan diğer göçmenlerden daha farklı bir sürecin içine dâhil olmuşlardır. Bu anlamda mülkiyet, içinde bulunulan kentsel yapı, toplum ve mekân ilişkilerinin süreci ve kamusal yaşam ile beraber değerlendirilmeli; salt mülkiyet sahibi olmanın kente entegrasyon için yeterli olduğu yanılgısına düşülmemelidir.

Kent yoksulluğunun mekânsal uzantıları toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Bir mekânda yoksulluk olgusu bir kez ortaya çıktı mı, onu sadece toplumsal ilişkilere indirgemek ve mekândan ayrı düşünmek yanlış olacaktır (Şengül, 2002). Bu yaklaşıma göre, belli toplumsal ilişkiler sonucunda mekânsal yapılar ortaya çıkmakta ve bir kez ortaya çıktıktan sonra toplumsal ilişkiler üzerinde etkiler bırakmakta; dolayısıyla toplumsal mekân üretilmiş olmaktadır. Bu durum da, kent yoksulluğuna toplumsal ve mekânsal ilişkiler bağlamında bütünsel bir bakış açısı geliştirmeyi gerekli kılmaktadır.

5.3.3. Tarlabası'nda Toplumsal Mekân

“...Ulufe gibi dağıtılan kent toprağı halkın kente sahip olmasını sağlamıyor...”
Doğın Kuban (2002).

Araştırma verilerinden anlaşıldığı gibi, Tarlabası'ndaki toplumsal yapıyı devingen göç olgusu ve çeşitlilik oluşturmaktadır. Bu durumun yansıması, çokkültürlü bir yaşam sunma ve yeni açılımlar geliştirme yerine; tam aksine, ortak toplumsal mekânların yaratılamaması ve hiçbir bağın kurulamaması şeklinde gelişmektedir. Aynı mahallede yaşayan farklı etnik gruplar arasında mahallelilik bağı bulunmamakta ve toplumsal ilişkiler kurulamamaktadır. Birbirleriyle ilişkiye geçmeyen topluluklar, toplumsal ve kültürel bir süreklilik yaratamamaktadırlar. Bu durum, zorunluluk nedeniyle yaşanan eski bir semtin gönülden sahiplenilmemesi ve uzun vadeli bir bağlılık kurulmaması nedeniyle yaşanmaktadır. Göçle gelen gruplar, kendilerinden önce şekillendirilmiş tarihi bir mekânda, gecekondulu mahallelerinde yoktan yeni bir yaşam yaratan diğer göçmenlerden daha farklı bir sürecin içine dâhil olmuşlardır. Bu süreç, insanları kente yabancılaştırmış ve içe kapalı bir hayat sürmelerine yol açmıştır; dolayısıyla, ortak toplumsal değerler üretilmemektedir (Danış ve Kayaalp, 2005).

Harvey'e (2006a) göre, farklı değerlere ve bundan doğan çelişkilere sahip grupların oluşturduğu toplumlarda, kentsel sistem problemsiz bir şekilde işleyememekte ve gruplar arasındaki çatışmaların çözülmesi kolay olmamaktadır. Tarlabası'nın sosyal açıdan zengin ve sıkı bir iletişim ortamı yaratmaya elverişli mekânsal yapısı, farklı etnik kökene sahip grupları aynı toplumsal mekânda birleştirmeye yetmemektedir. Farklılıklar, kolaylıkla toplumsal ve mekânsal ayrılmaya dönüşmektedir. Gruplar, kendi aralarında komşuluk ilişkileri geliştirmekte, sokak merkezli kamusal mekânlarında bu ilişkileri yaşatmakta; fakat, farklı gruplar ile temasa geçmemekte ve ötekilere karşı tahammülsüz davranmaktadırlar. Aileler arasında yaşanan kavgalar, gündelik yaşamın sıradan olayları olarak kabul edilmektedir. Çocuklar arasındaki küçük sürtüşmeler, aileler arasındaki büyük kavgalara dönüşebilmekte ve çocuklar çoğu zaman tüm bu yaşananlara tanık olmaktadır. Bu durum, sokakların tek kamusal mekân olduğu Tarlabası'nda sokak hâkimiyetini ortaya çıkarmakta ve dolayısıyla kamusal alan/sokak çatışmalarını yaratmaktadır (Güngör, 2002).

Ailelerin uzlaşmaz tavırları ve Tarlabası'nın çocuklar için tehlikeli olabilmesi nedeniyle, çocukların başka sokaklara gitmeleri yasaklanmaktadır. Bu durumda, okulda arkadaşlık kurdukları farklı etnik gruptan çocuklarla okul dışındaki vakitlerinde görüşmeleri mümkün olmamaktadır. Çocuklar, okul bahçelerinde beraber diğer çocuklarla beraber oynayabilmekte; okul dışında ise kendi sokaklarında oynamaya zorlanmaktadır. Tarlabası'nın kamusal mekânlarında, yani sokaklarda çocukların etkileşim imkânı bulunmamaktadır (Güngör, 2002).

Güngör'ün (2002) yaptığı çalışmalarda, çocukların yaşadıkları semtin sorunlarının farkında oldukları açıkça görülmektedir. Çocuklar, kamusal mekân eksikliğini küçük yaşlarda hissetmekte; “mahallenizde ne olsaydı daha mutlu olurdun?” sorusuna, “arkadaşlarım”, “park”, “temiz yerler”, “dönme dolap” gibi cevaplar vermektedirler. Bu cevaplara bakıldığında, çocukların ortak mekânlar istedikleri ve yalnızlık çektikleri açıkça görülmektedir. Diğer taraftan çocuklar; sarhoşlardan, tinercilerden, hırsızlardan, silah ve kavga seslerinden, çürük evlerden, pis sokaklardan, saygısız insanlardan rahatsız olmaktadır. Çocukların bu sorunlarla ilgili çözüm önerisi ise, “herkesin el ele verip sorunları çözmesi” şeklinde, oldukça anlamlı bir ifadeyle belirtilmektedir. Bu ifade, Negt ve Kluge'un (1991), kamusal mekânı toplumsal bir deneyim ufku olarak tanımlamasının, çocukların dilinden en net ifadesidir.

Şekil 5.31: Tarlabası'nda Çocuk (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Tarlabası'ndaki çocukların kente kazandırılması ile ilgili çeşitli projeler yapılmaktadır. Bu projelerden biri, 2006 yılında yapılan fotoğraf projesidir. Tarlabası'nda yaşayan çocuklar kendi sokaklarında fotoğraflar çekmiş ve bu fotoğraflar Fototrek Fotoğraf Merkezinde “Yaşadığımız Yer: Tarlabası” sergisini

oluşturmuştur. Çocuklar fotoğraf eğitimi almanın yanında, fotoğraf çekerken kendi mekânlarını yeniden keşfetme imkânı bulmuşlardır. Çocukların farkındalıklarının da geliştiği projede, ilköğretim okulunda okuyan bir çocuk gözlemlerini şu şekilde anlatmaktadır (Akagündüz, 2006):

“Fotoğraf çekerken birçok şey dikkatimi çekti. İnsanların her zaman kapının önünde oturup konuştuklarını ve mahallelerin ne kadar çöp dolu olduğunu gördüm.”

Hans Paul Bahrđt’a göre kent, kavranması zor olan bir kavrama dönüştüğü oranda birey, kendi özel mekânına çekilmekte ve bu özel mekânı gittikçe büyütmemektedir (Helle, 1996). Tarlabası’ndaki durum, farklı grupların bazı sokaklarla özdeşleşmesi, özel mekânlarının bu sokaklara doğru genişletilmesi ve sokak hâkimiyetinin sağlanması şeklinde gerçekleşmektedir. Kapı önü nişlerinin yoğun kullanımı, evler arasında çamaşır iplerinin gerilmesi gibi ihtiyaçlar, Tarlabası sakinlerinin kente karşı, özel alanları ile kendi kamusal alanları arasında kurdukları ilişkileri göstermektedir.

Tarlabası’nda farklı gruplar arasında toplumsal ilişkilerin kurulmaması, ortak bir dilin oluşmasını da engellemektedir. Aslında dil, toplumsal ilişkilerin kurulamamasının hem sebebi, hem de sonucu olmaktadır. Özellikle Kürt kökenli kadınlar, kentle ve diğer etnik gruplarla ilişkiye girmemekte ve sevmediği bu kentin dilini de öğrenmemektedir. İstanbul’a geleli on seneyi geçmesine rağmen, birçok Kürt kökenli kadın Türkçe öğrenme ihtiyacı hissetmemektedir. Kadınların kentle ilişkileri, çocukları ve eşleri üzerinden kurulmaktadır. Diğer taraftan, anadilini kullanmak ve diğer dillere direnmek; kimliğini, kültürünü korumak ve canlı tutmak anlamına gelmektedir (Danış ve Kayaalp, 2005).

Tarlabası Toplum Merkezi sosyal hizmet uzmanı Ceren Suntekin, Tarlabası’ndaki anne babaların ve çocukların kentle ilişkisini şöyle anlatmaktadır (Açıkgöz, 2007):

“Hiç oyun alanları yok. Yetişkinlerin çoğu ilköğretim mezunu olduğundan, kurumlarla ilişkileri çocuklar sağlıyorlar. Türkçe bilmeyen ebeveynlerine tercümanlık yapıyorlar. Anne-babalık ile çocukluk yer değiştirmiş gibi, 10 yaşındaki bir çocuk bile 20 yaşındaki insanın olgunluğuna sahip. Oysa çocuk olmak istiyorlar.”

Şekil 5.32: Tarlabası'nda Kapı Önü Nişleri, Sokak Kullanımı ve Çocuklar (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Bu veriler değerlendirildiğinde, Tarlabası'nda farklı özellikleri ve talepleri olan toplulukları karşılayacak bir kamusal mekândan söz etmek mümkün değildir. Habermas (2007), kişilerin kamusal mekânda temasa geçmeleri ile kişiler topluluğunun, kamuya dönüştüğünü belirtmektedir. Kamusal mekânda öteki ile temasa geçme söz konusu olmadığı için, Tarlabası'nda kamunun da oluşamadığını söylemek mümkündür. Kamusal mekânın yerleşemediği yerde, toleranslı bir toplum inşa edecek “kamu” da yaratılamamakta; Tarlabası'ndaki topluluklar Tarlabası kamusuna dönüşmemektedir.

Tarlabası, ortak toplumsal mekânların kurulamamasının yanında, toplumsal ve mekânsal anlamda olumsuz niteliklerin yoğunlaştığı bir yer haline de gelmiştir. Tarlabası sakinleri, başta hırsızlık olmak üzere, kavga ve gürültü kirliliğinden, çevre kirliliğinden, yeşil alan eksikliğinden ve güvenlik sorunlarından şikâyet etmektedirler. Çevre kirliliği, sokaklardaki çöplerin temizlenmemesi ve bakımsız binalar nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Ünlü ve diğ., 2000, 2003a).

Fiziksel çöküntünün yanında semt; suç, fuhuş, düzensizlik, karmaşa, karanlık ve kirli işler ile özdeşleştirilmektedir. Beyoğlu, kapkaç, yankesicilik, araba çalma ve ev soygunları istatistiklerinde, Eminönü'nden sonra ikinci sırada gelmekte; Tarlabası ise, Beyoğlu'nda suçun yoğunlaştığı yer olmaktadır. Ünlü ve diğerlerinin (2000: 54) “Fiziksel ve Sosyokültürel Değişim Bağlamında Beyoğlu'nda Suç Olgusunun Değerlendirilmesi” raporuna göre, binaların çoğu bakımsız ve oturulamayacak haldedir. Bu durumda, binaların zemin katları ya depo olarak kullanılmakta, ya da metruk halde bulunmaktadır. Bunun yanında, imalat işlevinin konut alanlarına sızması da söz konusudur. Bu tip bir yapılaşmada, konut fonksiyonu ikinci ve üçüncü katlara taşınmaktadır. Binaların zemin katlarında ticaret fonksiyonu ağırlıklı olan mahallelerde, suç oranı yüksek olmakta; konut ağırlıklı mahallelerde ise düşük olmaktadır. Bu anlamda, konut ağırlıklı olan mahallelerde iç güvenlik ağının ve sosyal kontrolün sağlandığı belirtilmektedir. Binaların metruk olduğu ve gece belli saatten sonra ticaret fonksiyonunun da semti terkettiği sokaklar, tekinsiz hale gelmektedir. Suç özellikle gece ortaya çıkan bir olgu olmakta ve Tarlabası'nda gece-gündüz ayrımı kuvvetli bir şekilde hissedilmektedir. Diğer taraftan, mahalle sakinleri içinde suçun yoğunlaşması, istikrarsız toplumsal yapıyı daha da bozmaktadır. Normal şartlarda suça karışmayacak insanlar suça çekilebilmektedir. Tarlabası

sakinlerinin bazılarının suça karışma nedenlerinin, hayatta kalma stratejisi olduğu da bilinmektedir (Yılmaz, 2006; Şen, 2007).

Tarlabaşı'nı konu edinen “Bu Bir Savaştır” başlıklı araştırmasında Nermin Saybaşıllı, gece-gündüz ilişkisini şöyle anlatmaktadır (Çizmeci, 2005):

“Gündüz geç başlıyor. Gece bir hareketlilik var. Kumarhaneler dolup dolup taşıyor. Dışarıdan kumarhane olduğunu anlayamazsınız. Tarlabası'na başka semtlerden kumar tutkunları geliyor. Sivil polis kaynıyor ortalık, ama sivil polisin giremediği bazı sokaklar var. Silah sesleri çok fazla. Tarlabası'nda gece başladı mı coplu polisler gezmeye başlar. Bir panzer durur mesela. Kentsel cangıl'ı alt etmek adına kentin tam kalbinde şiddet onaylanır.”

Yılmaz'a (2006) göre, söylemler toplum ve mekân ilişkisinde önemli bir rol oynamaktadır. Tarlabası hakkında gelişen söylemler, toplumsal ve mekânsal anlamda dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Tarlabası, öncelikle suç ve fuhuş imgesi ile damgalanmaktadır. Bunun yanında, mekânsal sınırları aşacak şekilde Kürtler terörizmle, Romanlar ve Kürtler suçla, Afrikalılar uyuşturucu ile etnik bir damgalanmaya maruz kalmaktadırlar. Bu anlamda, toplumsal ve mekânsal yapının etkileşimi, tüm mahalleyi aynı imge altında toplamakta ve Tarlabası sakinlerini bütünüyle dibe çekmektedir. Söylemsel yargılar, Tarlabası sakinlerinin kent ile kurdukları toplumsal ilişkiyi de bozmaktadır. Örneğin, işverenlerin Tarlabası ve Tarlabası'nda oturanlar hakkındaki olumsuz yargıları, mekânsal ayrımcılığa yol açmakta ve işgücü piyasasına girmeyi zorlaştırmaktadır. Bu oluşum, işverenin yanında polis, mahkeme, yerel yönetimler vb. kamusal erkler karşısında da Tarlabası sakinlerini mekânsal olarak damgalamaktadır. Toplumsal yapıdaki bozulmalar, suç, etnik köken ve yoksulluk bir araya geldiğinde, Tarlabası kentsel patoloji kaynağı olarak görülmektedir. Bu patolojinin yoğunlaştığı mekân olarak Tarlabası, toplumu daha da dibe çekmekte ve sonuçta toplumsal ve mekânsal anlamda dışlanma meydana gelmektedir (Şen, 2007).

Bu dışlanmaya ek olarak, Tarlabası Bulvarı da bir sınır çizmekte ve Tarlabası'nı ayrıştırarak kentten koparmaktadır. Bu sınır, hızla geçip gidilen bir aks yaratmakta ve bu hız içinde semt ile temas kesilmektedir (Enlil, 2002). Tarlabası Bulvarı ve Dolapdere Caddesi beraber değerlendirildiğinde, Tarlabası'nın alttan ve üstten hızlı trafik ile kuşatıldığı ve adeta yamaca hapsedilerek doğal akışının kesildiği görülmektedir. Sennet'e (2002) göre, kentteki hız insanların birbirleriyle ve kent ile temasını azaltmakta ve kent, içinden kolayca/hızlıca geçip gidilebilecek bir mekân haline gelmektedir. Bu tanımın mekânsal ifadesi olan Tarlabası Bulvarı'nda,

kentlilerin Tarlabası ile ilişkisi otomobil camlarının arkasından bakış merkezli gelişmektedir. Kent ile Tarlabası arasına konulan bu mekânsal mesafe, toplumsal mesafeyi daha da arttırmaktadır. Bu anlamda hız, Ocak'ın (2007) üçüncü uzaklık olarak tariflediği, bilinmeyen tehlikelerle dolu “uzak” yerler imgesini kuvvetlendirmekte ve Tarlabası Bulvarı'nı, bu hayali imgeye değmeden hızla geçilmesi gereken bir sınıra çevirmektedir.

şekil 5.33: Tarlabası Bulvarı (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Lynch (1992), gidilecek yerin başlangıcının ve sonunun kolay anlaşılabilir ve açık olmasının, kullanıcı açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Kullanıcılar, yolun nereden geldiğini ve nereye gittiğini bilmek istemekte; bu durum kuvvetli bir kimliği gerekli kılmaktadır. Bu kimlik de, kenti birbirine bağlamaktadır. Ulaşım ağlarının kent içindeki konumları düşünüldüğünde, açık ve ulaşılabilir bir ağ sisteminin kenti ve kentlileri, toplumsal ve mekânsal anlamda, birbirine bağlayacağı ortadadır. Bu yaklaşım, Tarlabası Bulvarı ile Tarlabası'nın dar ve çıkmaz sokaklarının ilişkisine ışık tutmaktadır. Tarlabası'nın eğimli topoğrafyası ve çıkmaz sokakları, bir ucundan bakıldığında diğer ucunun görölmediği labirent şeklinde bir yapı sunmaktadır. Yeterli doğal ışığı alamayan ve bakımsız fiziksel yapısı nedeniyle kentsel hizmetlerin –aydınlatma gibi– eksik kaldığı Tarlabası'nda, Lynch'in deyimiyle, yolun sonu

görünmemektedir. Tarlabası sakinlerinin kendi içlerinde güvenli bir ağ kurdukları bu yapı, dışardan gelenlere tehlikeli görünmektedir. Bu yaklaşım içinde bakıldığında, kent ile Tarlabası'nın ilişkisinin kopması topoğrafyada başlamakta, kentsel/kamusal hizmetlerin ve teknolojik imkânların yetersizliği üzerinden büyümektedir. Tarlabası Bulvarı'nın otomobil hızına dayalı, yaya ile kentin ilişkisini kesen yapısı da, Tarlabası'nın kent ile kuracağı ilişkiyi koparmaktadır.

Diğer taraftan, yolun sonunun karanlık olması, suç faktörünü besleyen bir unsura dönüşmektedir. Tarlabası Bulvarı üzerinde ve yakınlarında suç işleyen kişiler, hızla Tarlabası'nın karanlık sokaklarına dalmakta ve gözden kaybolmaktadırlar. Sokakların suçluyu gizleyen yapısı, Tarlabası'nın tehlikelerle dolu imgesini gerçeğe çevirmekte ve dışardaki kentlileri Tarlabası'ndan uzak tutmaya yaramaktadır.

Şekil 5.34: Tarlabası Bulvarı (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Tarlabası Bulvarı, bir sınır tanımlamasının yanında yüzey işlevi de görmektedir. Bu yüzey, Tarlabası'nın Beyoğlu ile yüzleştiği bir yüzeydir. Şentürer (2008), farklı yoğunluk ve dokuya sahip olan yüzeylerin iki tarafının farklı kimlikler tarafından örülmekte olduğunu ve toplumsal ve mekânsal anlamda ayrışmaya yol açtığını belirtmektedir. Bu yüzey, geçiş hattından çok bir ayırma görevi üstlenmekte ve iletişimi kesme yönelimli olmaktadır. Diğer taraftan, Şentürer, bu yüzeylerin farklı kimliklerin nasıl bir arada olabileceği ve etkileşime geçebileceği üzerine düşünme fırsatı doğurduğunu belirtmektedir. Tarlabası ile yüzleşme bu yaklaşım içinde ele alındığında, Tarlabası Bulvarı önem kazanmakta ve üzerinde düşünülmesi gereken bir olguya dönüşmektedir.

Şekil 5.35: Tarlabası Bulvarı'nın Tanımladığı Sınır/ Yüzey

Şekil 5.36: Tarlabası Bulvarı'na Bakan Binaların Tanımladığı Sınır/ Yüzey

Şekil 5.37: Tarlabası Bulvarı'na Açılan Yüzey

Tarlabası Bulvarı'nın tanımladığı yüzey, aynı zamanda Tarlabası'nın en geniş kamusal mekânıdır. İç mahallelerde kamusal mekân eksikliği bulunmaktadır ve Tarlabası'ndaki dar sokakların kamuya açılması bu bulvar üzerinden gerçekleşmektedir. Susser'e (2002) göre, kamusal mekânların en belirleyici rolü,

birey ve toplum arasında köprü vazifesi görmesidir. Kamusal mekânların herkese açıklık ilkesinin ve doğal kullanımının desteklenmesi, bireylerin kentsel deneyimi yaşayabilmesi açısından oldukça önemli olmaktadır. Tarlabası'nda farklı sokakları sahiplenen ve birbirleriyle iletişime geçmeyen gruplar, Tarlabası Bulvarı'na geldiklerinde hem birbirleriyle, hem de kentle karşılaşmaktadırlar.

Şekil 5.38: Tarlabası'na Giden Yol, Altgeçit ve Bulvar İlişkisi

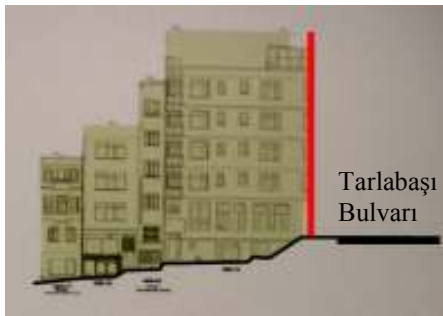

Şekil 5.39: Tarlabası Bulvarı'na Çıkış Noktaları ve Altgeçit

Şekil 5.40: Tarlabası Bulvarı Üstünden Tarlabası'na Bakış

Farklılıkların dar sokaklarının geniş bir caddeye akması, Tarlabası kamusu ve kamusal yaşamı için oldukça önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda, Tarlabası'nı İstiklal Caddesi'ne bağlayan sokaklar ve altgeçitler de, kamusal alanın sürekliliği ve geçişliliğini sağlayan arterler olarak önem kazanmaktadırlar. Günümüzde, bu geçişler kötü fiziksel koşullar nedeniyle sağlıklı bir iletişim kurmaya yetmemekte, özellikle belli saatlerden sonra insanların geçmekten çekindikleri tehlikeli yerlere dönüşmektedirler. Tarlabası Bulvarı'nın kentsel/kamusal kullanım değerini arttırmak için; sınır tanımlayan yüzeyleri geçit ve temas yüzeylerine dönüştürmek; Tarlabası Bulvarı'na ulaşan iç yolları ve İstiklal Caddesi'ne giden altgeçitleri temas noktaları olarak değerlendirmek, bu temas noktalarındaki etkileşimin sürekliliğini Tarlabası'nın içlerine taşımak gerekmektedir.

Şekil 5.41: Tarlabası Bulvarı ve Cephe İlişkisi (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

5.3.4. Tarlabası'nda Kentsel Dönüşüm Projeleri

Beyoğlu Belediyesi, 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” uyarınca “Tarlabası Yenileme Projesi” hazırlamıştır. Proje, Tarlabası'nın Bülbül, Çukur ve Şehit Muhtar mahallelerinde bulunan 9 yapı adasında, yaklaşık 20.000 m² alana oturmuş, 210'u tescilli sivil mimarlık örneği olan 278 binanın, bu binaların arasındaki sokakların ve binaların altyapısının yenilenmesi ve bölgenin tarihsel değerlerinin ortaya çıkarılması projesidir. 2007 yılında yapılan proje ihalesinde özel bir inşaat şirketi en uygun teklifi vermiş ve yüklenici firma olarak çalışmalarına başlamıştır. Çalışmalar, tanınmış mimarlardan oluşan tasarım grupları ve danışma kurulunun işbirliği ile tamamlanmıştır. Yenileme projesinin %52'si konut alanı, %12'si ticaret, %17'si turizm ve %14'ü ofis yapısından oluşmaktadır (Beyoğlu Belediyesi, 2008; Çakıroğlu, 2007; Karabaş, 2008).

Yenileme projesi, çok yönlü ve kapsamlı bir proje olarak tanımlanmakta; fiziki yenilemenin yanında sosyal ve ekonomik boyutların da dikkate alındığı belirtilmektedir. Buna göre, projenin amacı; belediye, yatırımcı, mülk sahipleri, bölgede yaşayanlar ve sivil toplum örgütlerinin işbirliğinin sağlanması; çağdaş işlevlere ayak uyduramayan küçük parsellerin yapı adalarına dönüştürülerek yenilenmesi; bölgede yaşayanların yaşam kalitesinin artırılması; kentsel ayrıışmanın çevreyle bütünleşme ve yaşayan mekânlara dönüştürülmesidir. Bu bağlamda proje, uygulanabilir, yaygınlaşabilir ve sürdürülebilir bir model ortaya koymayı hedeflemektedir (Beyoğlu Belediyesi, 2008).

Yenileme projesinde, tarihsel değerlerin ortaya çıkarılması ve mekân kalitesinin artırılmasının (yeşil alanlar, güneş ışığı, yeraltı otoparkları, yayalar için sosyal faaliyet alanları, vb.), mülk sahipleri ve bölge halkı için önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanında, projenin kazandıracığı ticari faaliyetler ve artı değer ile Tarlabası'nın değişim sürecinin başlayacağı; hizmet sektörüne yapılacak yatırımlar ile ekonomik canlanmanın sağlanacağı ve sürdürüleceği belirtilmektedir. Projenin hedefleri arasında, mal sahipleri ve kiracıların, proje sonrasında da bu alanda yaşamaya devam etmeleri ve yaratılan artı değerden faydalanmalarının sağlanması gösterilmektedir. Bölgede yaşayanların sosyal ve ekonomik durumlarını belirlemek için yapılmakta olan anket çalışmalarının ortaya çıkaracağı “sosyal doku

profili” doğrultusunda, iş olanakları ve ikamet imkânlarını içeren bir “sosyal planın” açıklanacağı; bununla beraber, bölgede yaşayan halkın proje sürecinde inşaat işlerinde, proje sonrasında ise hizmet sektöründe istihdam edilmesi için sertifikalı programların uygulanacağı belirtilmektedir (Beyoğlu Belediyesi, 2008; Karabaş, 2008).

Tarlabaşı Yenileme Projesi’ndeki temel yaklaşım, mülk sahiplerinin mağdur edilmemesi olarak belirtilmektedir. Mal sahipleri ile uzlaşma koşulları farklı alternatifler içermektedir. Her bir mülk sahibi, projedeki birimlerden almaya hak kazanmaktadır. Her bir mülk için, proje öncesi ve sonrası değer farkı oluşması durumunda mapsuplaşmaya gidilecektir. Kat karşılığı anlaşılan mal sahiplerine, yeni konutlarına geçene kadar kira yardımı yapılacaktır. Proje kapsamındaki mülklerin değerleri, arsa değeri (imar hakları, konumu, büyüklüğü, vb.), bina değeri (bina büyüklüğü, kullanımı, amortismanı, altyapısı, vb.) ve piyasa değeri (emlak beklentisi, ihaleler, vb.) üzerinden hesaplanmaktadır. Mülk sahiplerine, mülklerinin bedeli ve yeni projeden alabilecekleri pay hakları, pay hakları bağımsız bir bölüm almaya yetmeyenler için ödemeleri gereken farklar açıklanmaktadır. Buna göre mülk sahipleri, mülklerini satmaya ya da borçlanma yoluyla yenileme projesinden mülk edinmeye karar vermektedirler. Kiracılar için ise, TOKİ tarafından İstanbul’da inşa edilen konutlardan kuraya girmeksizin satın alma hakkı ve önceliği tanınmaktadır. İşyerlerini taşımak zorunda olanlar için ise, gelir ve kira kaybı, taşınma masrafları ve işyeri kapatılması durumunda çalışanların sigorta ve tazminatları gibi konular uzlaşma görüşmeleri ile çözümlenecektir (Karabaş, 2008).

Projenin kamu oyununa açıklanmasından sonra, medya organlarında birçok açıklama ve yorum yapılmıştır. Projenin danışma kurulundaki Dr. Sinan Genim’in açıklamalarına göre, Tarlabaşı’nda yaşayan halkın bir kısmı mekân değiştirmek zorunda kalacaktır. Çünkü burada yaşayan halkın birçoğu kiracı bile olmayan işgalcilerdir ve elektrik, su, doğalgaz gibi birçok hizmetin bedelini ödememektelerdir. Proje sonrasında tüm kentsel hizmetler kontrol altına alındığında, bu hizmetleri karşılayamayanlar bölgeyi terketmek zorunda kalacaklardır. Halkın bir kısmının da köyüne dönmeyi yeğleyebileceğini belirten Genim; sosyal programları geliştirmenin devletin görevi olduğunu ve projeleri hazırlayan mimarların yer değiştirmek zorunda kalan halka yer bulmak mecburiyetinde olmadığını belirtmektedir. Uzlaşma içinde bir çözüm önerisi sunduklarını vurgulayan Genim’e

göre, belediye mülk sahipleriyle kat karşılığı veya satın alma yoluyla anlaşacak, direnenler için ise kamulaştırma yolu uygulanacaktır. Genim, projenin uygulandıktan sonraki gelişiminin, bölgede zaman içinde yaşayacak olan insanlara bağlı olduğunu, başarılı olması durumunda ise başka firmaların da yeni yatırımlar yapabileceklerini belirtmektedir (Çakıroğlu, 2007).

Şekil 5.42: Tarlabası Yenileme Projesi (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Şekil 5.43: Tarlabası Yenileme Projesi Maketi (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

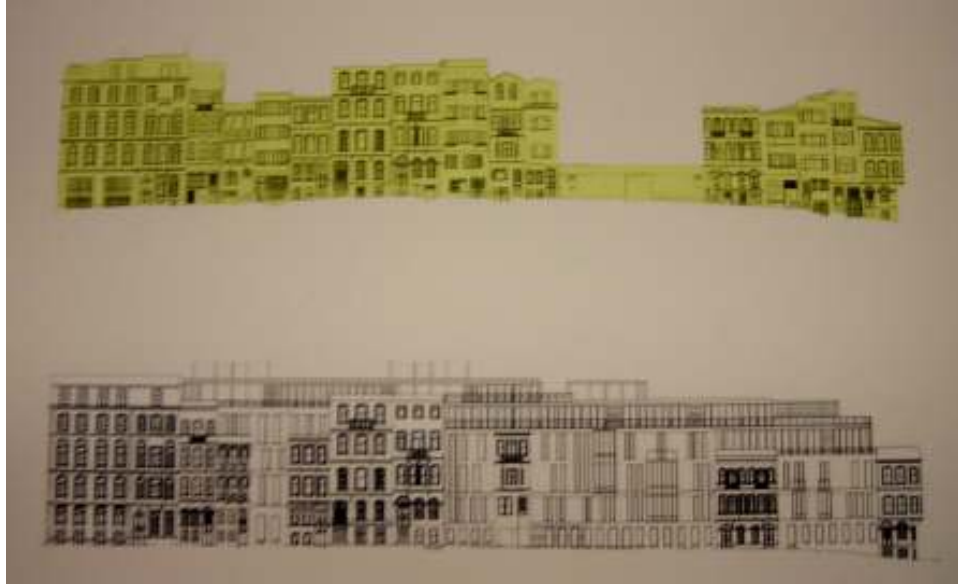
Şekil 5.44: Tarlabası Yenileme Projesi Örnekleri (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Şekil 5.45: Tarlabası Yenileme Projesi: Tarlabası Bulvarı Silüeti, Mevcut ve Öneri Durum (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Şekil 5.46: Tarlabası Yenileme Projesi: Sakız Ağacı Caddesi Silüeti, Mevcut ve Öneri Durum (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Şekil 5.47: Tarlabası Yenileme Projesi: Eski Çeşme Sokak Silüeti, Mevcut ve Öneri Durum (Beyoğlu Belediyesi, 2008)

Medyada çıkan haberlere göre, projenin kamuoyunda duyulmasından sonra emlak satışlarında büyük artış olmuştur. Emlakçılara göre alıcıların bazıları, içlerine bile bakmadan sadece dışlarını görerek bina satın almaktadırlar. İngilizler ve Almanlar eski tip, cumbalı binaları tercih ederken; Türkler ise daireleri tercih etmektedirler. Satış fiyatları ise yükselmiş ve oldukça değişken bir duruma gelmiştir. Örneğin, 17 m²'lik bir daire 60 bin YTL'ye satılırken, 90 m²'lik bir daire 127 bin YTL'ye satılabilmektedir. Başka yerde 200 bin YTL olan bir bina ise, yıkım bölgesinde 600 bin YTL'ye çıkabilmektedir. Emlakçılara göre, Talimhane ve Tarlabası'ndaki gayrimenkuller %300-500 oranında değerlenmişlerdir. Bu durum, Beyoğlu'nun İstiklal Caddesi'nden ibaret olmadığını ve bölgeye yatırım yapanların kazançlı çıktıklarını göstermektedir. Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan'ın açıklamalarına göre ise, Tarlabası'nda –henüz projelerin detayları kamuoyu ile paylaşılmadan– başlayan satışlar, projenin başarısını göstermektedir. Bu durum, Tarlabası'na ilginin arttığının ve mülk sahiplerinin zenginleşmeye başladığının bir göstergesi sayılmalıdır (Açıkgöz, 2007). Tüm bu gelişmeler, Tarlabası için yeni bir dönemin başladığına ve bölgenin değişim sürecine girdiğine işaret etmektedir.

Şehir Plancıları Odası Eski Genel Başkanı Erhan Demirdizen'e göre, Tarlabası Yenileme Projesi'nin başlangıcında sorulan sorular ne kadar doğruysa, sonrasında

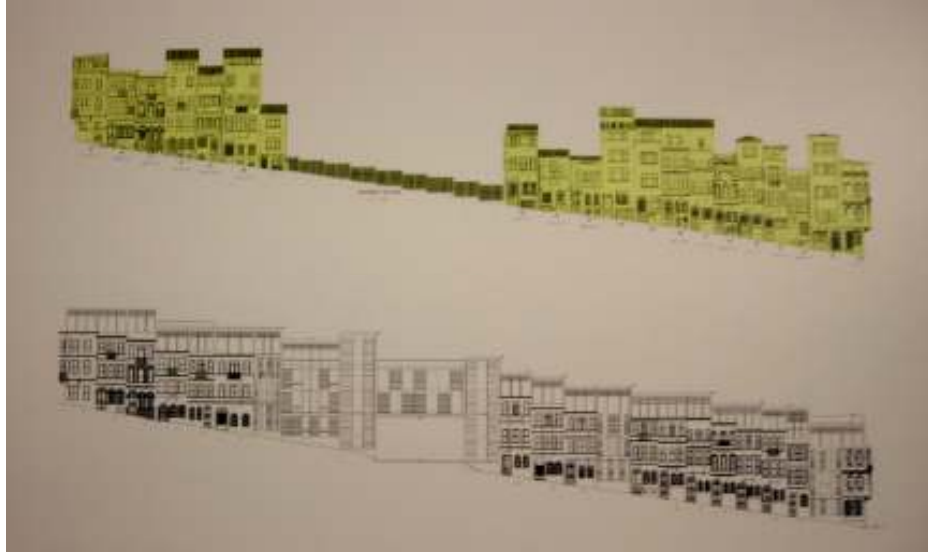
atılan adımlar o kadar yanlış olmuştur. Tarlabası'nın yeri ve sosyal yapısı ile ilgili profesyonel değerlendirmeler yapılmamış, Dalan operasyonlarındaki yıkımlar gibi yenilemeler asayiş sorununa indirgenmiştir. Demirdizen'e göre, Dalan da benzer bir şekilde, 200'e yakını tescilli olan binaları yıkarak çöküntü ve suçun yokedilebileceği yanlışlığına düşmüştür. Tarlabası projesinde, yenilemenin asıl amacının koruma olduğu unutulmuştur. Binaların restore edilmelerinin yanında, burada yaşayan halkın da sürece katıldığı, ekonomik ve sosyal bir yerel kalkınma projesinin yapılması gerekmektedir. Demirdizen, İstanbul'un bazı müdahalelere ihtiyacı olduğunu belirtmekte; fakat sosyal, ekonomik ve fiziki olarak bütünsel bir projelendirmenin yapılması gerektiğini ifade etmektedir (Ögünç, 2007).

Tarlabası ile ilgili tez çalışması bulunan, Mersin Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü öğretim görevlisi Bediz Yılmaz (2006), belediyenin başlattığı projenin, sermayenin ve kentsel üst sınıfların beklentilerini karşılayacak tarzda bir proje olduğunu belirtmektedir. Yılmaz'a göre, proje bölgesi diğer bölgelerden kopuk bir bölge haline gelecek ve zamanla diğer bölgelerde "soylulaştırma" gerçekleşecektir. Başlangıçta mülk sahiplerinin şansı varmış gibi görünse de, gelişen rant ortamında ellerindekileri kaybetme ihtimali de bulunmaktadır. Kiracıların ise, Tarlabası'nda barınmaları mümkün görünmemektedir. Yılmaz'a göre bu proje ile sermaye sahiplerinin Tarlabası'ndaki kent yoksullarına verdiği mesaj; "Siz bu güzel yerlerde, şehrin göbeğinde yaşamak için fazla yoksulsunuz..." mesajıdır. Yoksulluğun asıl nedenlerini ortadan kaldırmadan, yoksulları daha uzaklara göndermenin, uzun vadede çözüm getirmeyeceğini belirten Yılmaz, yoksulların iş bulmak için yeniden kent merkezlerine gelmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Yapılması gerekenin ise, devletin sosyal yönünün geliştirilerek, yoksullukla bütünsel bir mücadelenin başlatılması olduğunu ifade etmektedir (Ögünç, 2007).

Ünlü (2005), UIA XXII. Dünya Mimarlık Kongresi kapsamında gerçekleştirdiği "İstanbul'un Görünmez Merkezi Tarlabası'nın Görünenleri" sunumunda, Tarlabası için gündeme gelecek olan projelerin, "Hepsini yıkarız, yenisini yaparız, olur biter", ya da "Alalım bir sokağı restore edelim, herkes görsün" gibi sığ model ve önerilerle ortaya çıkabileceğine dikkati çekmektedir. Bu tür önerilerin, insanların figüran olarak görüldüğü "tiyatro dekoru" mantığının ötesine geçemeyeceğini ve gerçekçi olamayacağını belirtmektedir. Yenileme projelerinin, Tarlabası'nı bir "yaşamsal döngü alanı" olarak görmesi gerektiğini ve Tarlabası'nın kent dinamiklerinin dikkate

alınmasının önemini vurgulamaktadır. Ünlü'ye göre kentsel dönüşüm süreçleri, disiplinlerarası bir işbirliğini gerektirmektedir. Buna göre, proje ekiplerinde mimarların ve şehir plancılarının yanında, sosyolog, antropolog, hukukçu, ekonomist gibi diğer disiplinler de bulunmalıdır. Projeler, uzun soluklu ve profesyonel bir ekip çalışması içinde yürütülmeli; semtteki gayrümenkullerin ayrıntılı etüdleri yapılmalı; doğru finansal stratejiler, sosyal adalet ve katılımcı ilkeler içinde gerçekleştirilmelidir.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin 19.02.2008 tarihli "Kamuoyuna Kentsel Dönüşüm ve Yenileme Uygulamaları Hakkında Duyuru ve Davet" başlıklı bildirisinde, yerel yönetimler tarafından yürütülen kentsel dönüşüm projeleri ile yapılan kentsel müdahalelerin kaygıyla izlendiği belirtilmektedir. Birçok akademisyen ve bağımsız araştırmacının imzasının da bulunduğu bildiride, kent merkezlerine ve yasadışı yapılaşmış konut bölgelerine yapılan müdahalelerin, uzun vadede telafisi zor toplumsal ve mekânsal sorunlar yaratacağı endişesi dile getirilmektedir. Bildiriye göre, yerel yönetimlerin; üniversitelerin, sivil toplum örgütlerinin ve meslek odalarının eleştirilerini dikkate almadan hazırladıkları ve onayladıkları projeleri ivedilikle uygulamaya geçirme çabaları, bu süreç içinde katılım ve toplumsal uzlaşma arayışı göstermemeleri tepki toplamaktadır. Diğer taraftan, kentsel dönüşüm projeleri, bütünsel yaklaşımlar dikkate alınmadan hazırlandığında, kentlerin düzensiz ve ölçeksiz büyümesine yol açmaktadır. Toplumsal olarak dışlanma sorunu ile karşı karşıya olan kent içi yoksulları, örgütlenemeyen ve haklarını arayamayan kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler, sözkonusu müdahaleler karşısında ne yapacaklarını, kime başvuracaklarını ve kendilerini nasıl bir geleceğin beklediğini bilememektedirler. Ayrıca, proje süreci içinde kent dışındaki toplu konut alanlarına taşınmaları öngörülen kent yoksulları, bu alanlarda da toplumsal ve ekonomik sorunlarla karşılaşacaklardır. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm projeleri sürecinin; planlamanın bütünlüğü; çok boyutluluk ve uzun dönem; katılım ve karar alma; şeffaflık ve hesap verebilirlik; uzmanlık, yer seçimi, özgünlük ve gereksinimler; etaplama; uygulamanın izlenmesi gibi temel ilkeler içinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir (TMMOB, 2008).

Şekil 5.48: Tarlabası Yenileme Projesi: Karakurum Sokak Silüeti, Mevcut ve Öneri Durum (Beyoğlu Belediyesi)

Lefebvre'ye (2001) göre toplumsal mekân, toplumsal bir üründür. Bu ürün/mekân, düşüncelerin ve eylemlerin hem bir aracı; hem de gücün, hâkimiyetin ve kontrol mekânizmalarının bir simgesi olarak üretilmektedir. Mekân, toplumsal bir ürün olarak kabul edildiğinde, onun tekrar tekrar yeniden üretilebileceği ve alınıp satılabileceği de kabul edilmiş olmaktadır. Bu yaklaşım, kapitalist üretim sistemi içinde mekânın metalaşması anlamına gelmektedir.

Tarlabası Yenileme Projesi, Lefebvre'nin tanımladığı gibi gücün, hâkimiyetin ve kontrol mekânizmalarının bir simgesi olarak üretilen bir üründür. Mekân çevresinden bağımsız olarak metalaşmakta; tarihsel, kültürel, toplumsal ve hatta fiziksel bağlarından koparılmakta ve kapitalist piyasaya sunulmaktadır. Bu üretim sürecinden sonra, serbest piyasa ekonomisi içinde değişen kullanıcıları ile devinimine devam edecektir.

Mekân üretim sürecinde, toplum mekânı üretmekte ve üretilen mekân da toplumsal yapıyı değiştirme eğiliminde olmaktadır (Doğan, 2007). Bu bağlamda, Tarlabası'nda uygulanacak her tür projenin toplumsal yapıyı dönüştüreceği muhakkaktır. Proje hakkında dile getirilen kaygıların temelinde, proje kapsamında kapitalist piyasa ekonomisi dinamiklerinin nasıl işletileceği ve yönlendirileceği bulunmaktadır. Bu durum, mekânın temsili projelerinin mekânsal pratikleri nasıl etkileyeceği ve temsili mekânların nasıl dönüşeceği sorusunu gündeme getirmektedir. Temsili mekânların

nitelikleri dikkate alınmadan hazırlanan dönüşüm projelerinin, mekânı dönüştürürken yeni toplumsal sorunlar ortaya çıkaracağı ve mekânsal ayrışmayı tetikleyeceği düşünülmektedir.

Tarlabaşı Yenileme Projesi, sosyal bir dönüşüm projesinden ziyade, noktasal bir “temizlik” ve kentsel rant projesi gibi görünmektedir. Kamuoyunda, bu projenin devamında “soylulaştırma” sürecinin başlayacağı düşüncesi yaygındır (Ögünç, 2007). Uygulama projelerinin bitirilip kamuoyuna sunulduğu bu dönemde, projenin “sosyal plan” olarak tanımlanan kısmıyla ilgili detaylı bilgi sunulmamaktadır. Medyaya yansıdığı kadarıyla da, Tarlabaşı sakinlerinin proje süreci ve gelecekleri ile ilgili kaygıları tam olarak giderilememiştir. Bu durum, projenin toplumsal altyapısının ne kadarının tamamlandığı veya dikkate alındığı konusunda kuşklar uyandırmaktadır.

Mimari açıdan bakıldığında, bütün boşluklar doldurularak ve gabariler arttırılarak, Tarlabaşı’nda varolanın ötesinde bir yoğunluk önerilmektedir. Binaların bodrum katlarında önerilen otoparklar da dikkate alındığında, yoğun bir yaya ve taşıt trafiği öngörülmektedir. Sokakların oldukça dar olduğu ve taşıt trafiğine uygun olmadığı dikkate alındığında, bu önerinin Tarlabaşı’na ağır bir trafik yükü getireceği düşünülmektedir.

Projenin genel tasarım kararlarına bakıldığında, tüm adalarda kat yüksekliklerinin eşitlenerek arttırılması yoluyla yoğunluğun arttırıldığı görülmektedir. Tarlabaşı Bulvarı cephesinde de benzer bir uygulama önerilmekte ve bu yaklaşım cephelerin sınır/yüzey etkisini daha da arttırmaktadır. Ayrıca projenin, en büyük sınır etkisini yaratan Tarlabaşı Bulvarı ve bulvarı dik kesen sokaklar ile bulvar ilişkisi açısından herhangi bir önerisi bulunmamaktadır. Projede adacıklar bazında kamusal alanlar oluşturulmasına karşın, bu kamusal alanların Tarlabaşı Bulvarı’nın kamusallığı ile ilişkisi ve bu ikisinin karşılıklı etkileşimi bağlamında bir tartışmaya da değinilmemektedir.

Mevcut binaların içinin boşaltılarak sadece cephelerinin korunması ve kat yüksekliklerinin ek katlarla arttırılarak eşitlenmesi, daha önceki rehabilitasyon projelerinde (Akaretler, Fener, Balat, vb.) gündeme gelmeyen bir karar olarak dikkati çekmektedir. Bu durum, farklı semtlerdeki dönüşüm projelerinden farklı

beklentilerin olduğu izlenimini vermektedir. Projede sadece cepheleri korunarak tasarımı adeta bir “dekor” gibi kullanılan binaların, tarihsel açıdan ne kadar korunduğu ve Tarlabası’nın yaşanmışlığını ne kadar yansıttığı ise tartışmalıdır.

5.4. Bölüm Sonucu

Tarihsel olarak bakıldığında İstanbul, her zaman farklı kültürlerin ve geleneklerin beraber yaşamış olduğu bir kenttir. Bu kentsel yapı, kültürel çeşitlilik ortaya çıkarmakta ve bir kültürel mozaik tanımlamaktadır. Nevar ki bu yapı, dağılma potansiyelini de her daim içinde taşımaktadır. Tarihsel süreç içinde farklı kültürler gelmiş ve gitmiş; kentin kozmopolit yapısı bu süreç içinde sürekli dönüşmüştür. 1920’de Cumhuriyet’in ilanı, 1950’li yıllarda yaşanan politik olaylar ve iç göç ile 1980’lerde yaşanan küreselleşme süreci, İstanbul’un bugünkü toplumsal ve mekânsal yapısının temelini oluşturmaktadır. İstanbul’un tarihi semtlerinden biri olan Tarlabası, bu dönüşümlerden büyük oranda etkilenmiş ve bambaşka bir kimliğe bürünmüştür.

Tarlabası’nın bugünkü kimliğini, devingen göç olgusu, farklılık ve çeşitlilik oluşturmaktadır. Bu durumun yansıması, çokkültürlü bir yaşam ve yeni açılımların geliştirilmesi yerine; ortak toplumsal mekânların kurulamaması şeklinde gelişmektedir. Birbirleriyle ilişkiye geçmeyen topluluklar, toplumsal ve kültürel bir süreklilik yaratamamaktadırlar. Bu durum, mozağin parçalarının hiçbir etkileşime girmeden yan yana ama sırt sırta yaşamasına ve dağılmaya hazır olmasına neden olmaktadır.

Günümüz kentinin ayrıışmış ve kutuplaşmış yapısı içinde Tarlabası, toplumsal ve mekânsal anlamda kentten dışlanmaktadır. Kendi toplumsal mekânını üretemeyen ve kentten dışlanan semt, kentsel patoloji kaynağına dönüşmektedir. Bu patoloji, Tarlabasına atfedilen “tehlikelerle dolu bir yer” imgesini gerçeğe dönüştürecek niteliktedir.

Tarlabası için hazırlanan projeler, kentsel rantla beslenen mekânın temsilleri projelerinin bir uzantısı gibi görünmektedir. Yukarıdan aşağı hazırlanan bu projeler, Tarlabası’nın toplumsal ve mekânsal gerçekliğine değeri verilip verilmediği konusunda kaygıyla karşılanmaktadır. Semtin rehabilitasyonunu ve kente

kazandırılmasını, bütünsel yaklaşımlar dikkate alınmadan sadece mekânsal yaklaşımlar üzerinden düşünmek, hatalı bir tavır olacaktır.

6. KENTSEL TASARIM AÇISINDAN TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

“Okyanusun bir bölümü hareket etti mi, bütün okyanus hareket eder.” Bernhardus Varenius (Tümertekin, 2006).

Bütünsel bakış açısı içinde evren, hiçbirşeyin birbirinden ayrı varolmadığı; bir noktasına dokunulduğunda bütün bir neden – sonuç zincirinin oluştuğu bir organizma olarak kabul edilmektedir. Buna göre, küresel dünyada insan ve insanın çevre üzerindeki etkisi, yeryüzündeki tüm eleman ve olguların birbirleriyle ilişkili ve birbirlerine bağımlı oldukları, birinde meydana gelen bir değişimin diğerlerinde de değişime yol açtığı düşüncesi içinde değerlendirilmektedir (Tümertekin, 2006). Bu değişimler, küçük ilişkilerin bütünü büyük oranda değiştirdiği durumlar yaratmaktadır. Edward N. Lorenz’in “Kelebek Etkisi”, bu sistemin en bilinen örneklerinden biridir. Buna göre, Amazon Ormanları’nda bir kelebeğin kanat çırpması, Avrupa’da fırtına kopmasına sebep olabilir.

Şekil 6.1: Edward N. Lorenz’in Kelebek Etkisi Sistemi

20. yüzyıldan sonra gelişen bütünsel yaklaşım; bütünün, parçaların toplamından daha fazla bir şey olduğu düşüncesini taşımaktadır. Bu düşünceye göre, parçalar arasındaki etkileşim ve bütünü oluşturma biçimleri önem kazanmaktadır. Bu yaklaşım ışığında bakıldığında, modern sosyal bilimler, mekânı nesnel bir yapı olarak değil, toplum ve mekân ilişkisinin dinamik ve karmaşık bir olgu olarak

tanımlandığı, toplumsal bir deneyim alanı olarak görmektedir. Lefebvre'nin tanımladığı “toplumsal mekân/ social space” kavramına göre mekân, toplumsal olarak üretilen bir ürün olmaktadır. Mekân, yeniden ve yeniden üretilmekte ve farklı aktörlerin mücadelelerine sahne olmaktadır. Mekân üretiminde, her toplum kendi yeniden üretimine uygun mekânı üretmektedir ve bu süreç, Lefebvre'nin tanımıyla, “mekânın temsilleri - temsilin mekânları” diyalektiğinin bir sonucu olan “mekânsal pratikler” üzerinden gerçekleşmektedir. Toplumsal deneyim sonucu oluşan somut mekânlar ile projelerin soyut mekânları, mekânsal pratikler içinde karşı karşıya gelmekte; toplumsal aktörler ve tasarım süreci açısından çatışmalı bir durum ortaya çıkmaktadır.

Günümüz kentsel sistemini oluşturan kent dinamikleri, karşılıklı etkileşim halinde bulunmakta ve bu etkileşimleri ile sistemin sürekli değişim ve dönüşüm süreci içinde bulunmasına neden olmaktadır. Bu dönüşüm süreci, sayısız bileşenin beklenmeyen yeni sonuçlara yol açtığı karmaşık bir yapı içinde gelişmektedir. Kentsel sistemdeki bütün değişimler, toplum ve mekân ilişkisine yansımakta ve bu ilişkiyi dönüştürmektedir. Günümüz kent dinamikleri içinde toplum ve mekân ilişkisine bakıldığında, ayrışmaya ve kutuplaşmaya meyilli bir toplumsal ve mekânsal yapı ile karşılaşmaktadır. Bu yapı içinde, toplumsal aktörlerin uzlaşmaz tavırları sonucunda parçalanmanın hızla devam ettiği ve “birliktelik” olgusunun yitirilmekte olduğu gözlenmektedir.

Postmodern dünyada; özneler ve nesneler parçalanmakta, dağılmakta, her seferinde yeniden tanımlanmayı gerektirmekte, yeniden kurulmakta ve yeniden bozulmaktadır. Postmodern dünyada kentsel tasarım; kent, toplum ve mekân ilişkileri bağlamında birçok küçük değişkenin varlığının baştan kabul edilmesini ve tasarım süreçlerinin her aşamasında bu değişkenlerin ilişkilerinin dikkate alınmasını gerektirmektedir. Toplumsal ve mekânsal ilişkilerin ayrışma ve parçalanma eğiliminde olduğu, her olgunun her an bozulup yeniden kurulduğu günümüz dünyasında, tasarım olgusu karmaşılaşmakta ve zorlaşmaktadır.

Harvey (2006b), günümüzün mimari ve kentsel tasarım pratiğinde; kurgu, parçalanma, kolaj, eklektizm, bütün bunların içine yerleşen gelip geçicilik ve kargaşa duygusunun hakim olduğunu belirtmektedir. Sanat, edebiyat, sosyal teori, psikoloji, felsefe gibi çeşitli alanlardaki düşünce ve pratiklerde de benzer duygular hâkimdir.

Lefebvre'ye (2001) göre ise, günümüzün imge ve işaretler dünyası, varolanın sınırında; algılanan ile hayal edilenin, gerçek ile gerçek dışının uçlarında; yarı ve çatlaklar arasında; tam bir “aradalık” halinde yaşanmaktadır. Gerçeklik ile simülasyonun birbirine karıştığı bu ortamda; sanat ve kültür, para, piyasa, market, değiş – tokuş ve güce; iletişim yalnızlığa; güzellik markalara ve imajlarına gönderme yapmaktadır. Kentsel planlama pratiklerinin ise stabil dayanakları kalmamıştır.

Evren, özne ve nesne ilişkilerinin değiştiği ve sürekli yenilendiği günümüzde, kentsel tasarım pratikleri de her seferinde yeniden tanımlanmak durumundadır. Madanipour'a (1996) göre kentsel tasarım, “kent” ve “tasarım” birlikteliği ile hem sürece hem de ürüne referans vermektedir. Kentsel çevrenin şekillendirilmesi ve yönetilmesinin çok disiplinli ya da disiplinler arası bütünsel bakış açısı içinde gerçekleştirildiği tasarım pratiği; hem tasarım süreci, hem de ürün/mekân ile ilgilenmektedir. Kentsel tasarım, hem görsel hem de söylemsel bir iletişimi gerektirmekte; toplumsal, ekonomik, politik, kültürel, hukuki ve teknolojik disiplinlerle ilişki içinde gelişmektedir.

Toplumsal deneyim içinde şekillenen somut mekân karşısında kentsel tasarım pratikleri, Lefebvre'nin tanımladığı mekânın temsilleri projeleri içinde yer almakta ve soyut mekânlar üretmektedir. Bu durumda projeler, çeşitli otoritelerin kent mekânına atfettikleri değer ve işlevler üzerinden geliştirilmektedir. Toplumsal deneyim sonucu oluşan somut mekânlar ile kentsel tasarım projelerinin soyut mekânları, mekânsal pratikler içinde karşı karşıya gelmektedir. Bu durum, toplumsal aktörler ve tasarım süreci açısından çatışmalı bir durum ortaya çıkarmakta; aynı zamanda uzlaşma zeminini de kendi içinde taşımaktadır. Habermas (2007), insanlardan oluşan akıl yürüten kamusal topluluğun, “ortak varlığın” sorunları üzerinde düşündüğü ve uzlaşma sağladığı zaman, vatandaşlardan oluşan akıl yürüten kamusal topluluk biçimini aldığını belirtmektedir. Burke'nin ifadesiyle, özgür bir ülkede, herkes bütün toplumsal konuların kendisini ilgilendirdiğini düşünmekte ve bu konuları tartışabilmektedir. Burke ayrıca, kamuyu ilgilendiren toplumsal ve mekânsal konuları sadece görevi bunu gerektirenlerin düşündüğü ve bunların bir başkasının görüşüyle karşı karşıya gelmekten kaçındığı ülkelerin, kamusal bilgelik ve tecrübeden yoksun olacağını belirtmektedir. Bu bakış açısı, farklı toplumsal aktörlerin mekânsal pratikler üzerindeki çatışmalarını ve tartışmalarını olumlamakta; özgür ve demokratik bir yapının belirtisi olarak yorumlamaktadır. Bu durumda, farklı

mekânsal pratiklerin çatışması ve ortaya çıkan tartışma ve uzlaşma ortamı, daha kaliteli mekânlar yaratabilmek için birer şans olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye’deki kentsel/kamusal ortamın parçalanmaya meyilli yapısının, toplumsal ve mekânsal sorunlar hakkında tartışma ve uzlaşma zemininden yoksun olduğu görülmektedir. Cemaatleşme olgusu eşitsizliğe ve kutuplaşmaya yol açmakta; demokratik tartışma ortamlarını yaratacak ortak toplumsal aktörler azalmaktadır. Kent, toplum ve mekân üzerine düşünmeyi gerektiren kentsel tasarım pratiklerinin bu açığı kapatacak şekilde; demokratik, katılımcı ve bütünsel yaklaşımlar geliştirmesi gerekmektedir. Bütünsel yaklaşımı geliştirirken, farklı disiplinler ile diyalog içine girerek dinamik ve çok boyutlu bakış açıları kazanmak ve ortak açılımları demokratik ve uzlaşmacı tartışma ortamlarına taşımak gerekmektedir.

Günümüz postmodern dünyasında, parçaların karşılıklı etkileşimlerinin ve bu etkileşimlerin yarattığı potansiyellerin öne çıkarılması, yeni açılımlar yapmak adına önem kazanmaktadır. Bu bağlamda kentsel tasarım pratikleri, toplumsal ve mekânsal ilişkilerin karşılıklı etkileşimlerini dikkate alacak şekilde, dinamik ve çok boyutlu bir model oluşturmalıdır.

KAYNAKLAR

- Açıköz, E.**, 2007. Biz Tarlabası'nı, Evimizi Seviyoruz, *Arkitera*, 9 Temmuz. 29 Haziran 2008 <http://www.arkitera.com/haber_18239_biz-tarlabasini-evimizi-seviyoruz.html>
- Akagündüz, Ü. Ö.**, 2006. Tarlabası Çocukları, *Aksiyon*, 20 Kasım. 29 Haziran 2008 <<http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=25935>>
- Akbal Süalp, Z. T.**, 2008. Kent, “İmge Özne” ve “Dışarlıklı” Zaman Mekânlar, *Zaman – Mekân*, s. 204-215, Der. Şentürer, A., Ural, Ş., Berber, Ö., Uz Sönmez, F., Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Akbulut, M. R.**, 1994. Tarlabası Bulvarı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7, s. 218-219, Der. Nuri Akbayer ve diğ., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aydınlı, S.**, 2008. “Mekân”dan “Mekânsal”a: Mekânın Zamansallığı / Zamanın Mekânsallığı, *Zaman – Mekân*, s. 150-161, Der. Şentürer, A., Ural, Ş., Berber, Ö., Uz Sönmez, F., Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Bektaş, B. ve Yankaya, U.**, 2002. Kentsel Yoksulluk, Eşitsizlikler ve Gerilimler, *Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu “Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama”*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, 6-8 Kasım, s. 433-440.
- Berman, M.**, 2003. Katı Olan Herşey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Beyoğlu Belediyesi**, 2008. Tarlabası Yenileme Projesi. 29 Haziran 2008 <<http://www.tarlabasiyenileniyor.com>>
- Cangizbay, K.**, 2004. Globalleşme ve Kamusal Alan, *Kamusal Alan*, s. 285-307, Der. Özbek, M., Hil Yayın, İstanbul.
- Castells, M.**, 1997. Kent, Sınıf, İktidar, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Castells, M.**, 2002. Urban Society in the Twenty-first Century, *The Castells Reader on Cities and Social Theory*, p. 390-406, Ed. Susser, I., Blackwell Publishers, Oxford.
- Challaye, F.**, 1969. Mülkiyetin Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çakıroğlu, K.**, 2007. Tarlabası'na Mimar Eli, *YeniMimar*, 55, s.6-7, Depo Yayıncılık, İstanbul.

- Çizmeçi, Ş.**, 2005. Beyoğlu'na Hoş Geldiniz!, *Radikal*, 2 Şubat. 29 Haziran 2008 <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=142181>>
- Danış, D. ve Kayaalp, E.**, 2005. Bir Bağlamlandırma Denemesi: Elmadag'da Göçmenlik Deneyimleri, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar*, Der. Kurtuluş, H., s. 287-305, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Demirkan, T.**, 1996. Tarih Boyunca Kuşatılan Özgürlük Adaları: Kentler, *Cogito*, 8, s. 17-22, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- D.İ.E.**, 2000. Genel Nüfus Sayımı. 29 Haziran 2008 <www.die.gov.tr>
- Dijkstra, L. W.**, 2000. Public Spaces: A Comparative Discussion of The Criteria for Public Space, *Construction of Urban Space*, p. 1-22, Ed. Hutchison, R., JAI Press, Stamford.
- Dinçer, İ. ve Enlil, Z. M.**, 2002. Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar, *Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu "Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama"*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, 6-8 Kasım, s. 415-424.
- Doğan, A. E.**, 2007. Eğreti Kamusalılık: Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Enlil, Z. M.**, 2002. Yeni Zenginlerin Saklı Kentlerinden Yeni Yoksulların Terkedilmiş Kentlerine: 1980 Sonrası İstanbul'un Kültürel Peyzajı, *Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu "Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama"*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, 6-8 Kasım, s. 425-432.
- Eraydın, A.**, 2006. Mekânsal Süreçlere Toplu Bakış, *Değişen Mekân: Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış 1923-2003*, s. 25-67, Der. Eraydın, A., Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Erder, S.**, 1995. Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları, *Toplum ve Bilim*, 66, s. 106-121, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Erder, S.**, 2001. İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, N.**, 2007. Yok-sanma: Yoksulluk, Maduniyet ve Fark Yaraları, *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, s. 47-95, Der. Erdoğan, N., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, M.**, 2007. Planlama Kuramına Giriş, *Kentsel Planlama Kuramları*, s. 9-34, Der. Ersoy, M., İmge Kitabevi, Ankara.
- Fraser, N.**, 2004. Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek, *Kamusal Alan*, s. 103-132, Der. Özbek, M., Hil Yayın, İstanbul.
- Gallino, L.**, 2007. Küreselleşme ve Eşitsizlik, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Gottdiener, M.**, 2004. Castells'in Düşüncesinde Kentsel Toplumsal Hareketin Yeri, *Kamusal Alan*, s. 429-439, Der. Özbek, M., Hil Yayın, İstanbul.
- Guillen, M.**, 2004. Dünyayı Değiştiren Beş Denklem, TÜBİTAK, Ankara.
- Güngör, H.**, 2002. Tarlabası Bölgesinde Yaşayan Çocukların Çevrelerini Algılaması ve Değerlendirmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güvenç, B.**, 2008. Mimarlık: Zaman, Mekân ve Değişim, *Zaman – Mekân*, s. 108-117, Der. Şentürer, A., Ural, Ş., Berber, Ö., Uz Sönmez, F., Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, M. ve Işık, O.**, 1996. İstanbul'u Okumak: Statü - Konut Mülkiyeti Farklılaşmasına İlişkin Bir Çözümleme Denemesi, *Toplum ve Bilim*, 71, s. 6-60, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J.**, 2004. Kamusal Alan, *Kamusal Alan*, s. 95-102, Der. Özbek, M., Hil Yayın, İstanbul.
- Habermas, J.**, 2007. Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hansen, M.**, 2004. Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar, *Kamusal Alan*, s.141-177, Der. Özbek, M., Hil Yayın, İstanbul.
- Harvey, D.**, 2006a. Sosyal Adalet ve Şehir, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D.**, 2006b. Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul.
- Helle, H. J.**, 1996. Kentlileşmiş İnsan, *Cogito*, 8, s. 71-80, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M.**, 2005. Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları, Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İ.B.B.**, 2008. İstanbul Şehir Rehberi. 29 Haziran 2008 <<http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/MapForm.aspx?&rw=217&cl=4F4>>
- İnce, Ö.**, 1993. İstanbul Gerçek Bir Kent Değildir, *İstanbul*, 7, s.19-21, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Jacobs, A. B. and Appleyard, D.**, 2007. "Toward an Urban Design Manifesto" from Journal of the American Planning Association 1987, *The Urban Design Reader*, p. 98-108, Ed. Larice, M., & Macdonald, E., Routledge, London.
- Kahvecioğlu, H.**, 2008. Mekânın Üreticisi veya Tüketicisi Olarak Zaman, *Zaman – Mekân*, s. 142-149, Der. Şentürer, A., Ural, Ş., Berber, Ö., Uz Sönmez, F., Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Karabaş, B.**, 2008. Ahmet Misbah Demircan: Tarlabası Ekonomik Bir Değer Olarak Görülmüyordu, *Arkitera*, 26 Mayıs. 29 Haziran 2008

<<http://www.arkitera.com/h29324-ahmet-misbah-demircan-tarlabasi-ekonomik-bir-deger-olarak-gorulmuyordu.html>>

- Keleş, R.**, 2005. Sınırları Olmayan Kentleşme Hakkında Notlar: Toprağın Sahibi Kimdir? Kentin Sahibi Kimdir?, *Mimarlık Dergisi*, 326, Ankara. 29 Haziran 2008 <<http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=40&RecID=979>>
- Keleş, R.**, 2006. Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keyder, Ç.**, 1999. Konut Piyasası: İnformelden Küresele , *Defter Dergisi*, 35, s: 73-93, Metis Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç.**, 2006. Arka Plan, *İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında*, s. 9-40, Der. Keyder, Ç., Metis Yayınları, İstanbul.
- Kotas, P.**, 2000. Beyoğlu – Tarlabası Kalyoncu Kulluğu Caddesi ve Cadde Üzerinde Yer Alan 97 Nolu Yapı, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kuban, D.**, 2002. İstanbul’a ve İstanbulluya Ulaşmak, *İstanbul*, 42, s.47-49, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Landa, M.**, 2006. Çizgisel Olmayan Tarih. Bin Yılın Öyküsü, Metis Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, H.**, 2001. The Production of Space, Blackwell Publishers, Oxford.
- Lynch, K.**, 1992. The Image of The City, M.I.T. Press, Cambridge.
- Lynch, K.**, 1996. Çevrenin İmgesi, *Cogito*, 8, s. 153-162, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Madanipour, A.**, 1996. Design of Urban Space: An Inquiry into a Social-spatial Process, John Wiley & Sons, Chichester.
- Madanipour, A.**, 2007. Avrupa Kentlerindeki Kamusal Alanlar, *Arkitera*, 27 Haziran. 29 Haziran 2008 <http://www.arkitera.com/haber_17897_avrupa-kentlerindeki-kamusal-alanlar.html>
- Marcuse, P.**, 2006. Space in the Globalizing City, *The Global Cities Reader*, p. 361-369, Ed. Brenner, N. & Keil, R., Routledge, London.
- Mumford, L.**, 2007. Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Negt, O. ve Kluge, A.**, 1991. Kamusal Alan ve Deneyim, *Defter Dergisi*, 16, s: 65-76, Metis Yayınları, İstanbul.
- Ocak, E.**, 2007. Yoksulun Evi, *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, s. 133-173, Der. Erdoğan, N., İletişim Yayınları, İstanbul.

- Otaner, Z. F.**, 2003. Uygulanabilir ve Sürdürülebilir Kentsel Geliştirme İçin Kamusal Alanların Kullanımı ve Türkiye İçin Bir Çerçeve Önerisi, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Otaner, Z. F. ve Keskin, A.**, 2005. Kentsel Geliştirmede Kamusal Alanların Kullanımı, *İTÜ Dergisi/a*, cilt: 4, sayı: 1, s: 107-114, İTÜ Yayınları, İstanbul.
- Ögünç, P.**, 2007. Tarlabası'nın "Mutena" Zamanları Yolda, *Radikal Cumartesi*, 25 Ağustos, s. 4-5.
- Özbek, M.**, 2004a. Önsöz, *Kamusal Alan*, s. 9-15, Der. Özbek, M., Hil Yayın, İstanbul.
- Özbek, M.**, 2004b. Kamusal Alanın Sınırları, *Kamusal Alan*, s. 19-89, Der. Özbek, M., Hil Yayın, İstanbul.
- Özus, E.**, 2005. Dönüşüm Yaşanan Tarihi Alanlarda Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi: Beyoğlu Örneği, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Parker, S.**, 2004. Urban Theory and The Urban Experience, Routledge, London.
- Patsy, H. and others**, 1992a. Rebuilding The City, *Rebuilding The City: Property-led Urban Regeneration*, p. 3-13, Ed. Patsy, H., and others, Chapman & Hall, London.
- Patsy, H. and others**, 1992b. Property-led Urban Regeneration: An Assessment, *Rebuilding The City: Property-led Urban Regeneration*, p. 277-291, Ed. Patsy, H., and others, Chapman & Hall, London.
- Pervititch, J.**, 2000. Sigorta Haritalarında İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Robins, K. and Cornford, J.**, 1992. City Limits, *Rebuilding The City: Property-led Urban Regeneration*, p. 296-276, Ed. Patsy, H., and others, Chapman & Hall, London.
- Sandercock, L.**, 2006. "Towards Cosmopolis: A Postmodern Agenda" from Towards Cosmopolis (1998), *The Global Cities Reader*, p. 311-312, Ed. Brenner, N. & Keil, R., Routledge, London.
- Schmid, C.**, 2006. Networks, Borders, Differences: Toward a Theory of the Urban, *Switzerland: An urban Portrait*, p. 164-173, Ed. Diener, R., and others, Birkhauser, Basel.
- Scruton, R.**, 2006. Jane Jacobs (1916-2006), *Arkitera*, 5 Mayıs. 29 Haziran 2008 <<http://www.arkitera.com.tr/news.php?action=displayNewsItem&ID=8871&month=1&year=2008>>
- Sennet, R.**, 2002. Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, Metis Yayınları, İstanbul.

- Simmel, G.**, 1996. Metropol ve Zihinsel Yaşam, *Cogito*, 8, s. 81-90, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Sönmez, İ. Ö.**, 2002. Türkiye Metropollerinde Gettolaşma, *Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu "Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama"*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, 6-8 Kasım, s. 459-466.
- Susser, I.**, 2002. The Castells Reader on Cities and Social Theory, Blackwell Publishers, Oxford.
- Şen, M.**, 2007. Kökene Bağlı Dayanışma – Yardımlaşma: "Zor İş...", *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, s. 249-292, Der. Erdoğan, N., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şengül, T.**, 2002. Kentsel Yoksulluk ve Mekânsal Ölçek Sorunu, *Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu "Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama"*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, 6-8 Kasım, s. 45-52.
- Şengül, T.**, 2007. Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, *Kentsel Planlama Kuramları*, s. 59-113, Der. Ersoy, M., İmge Kitabevi, Ankara.
- Şenses, F.**, 2006. Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şentürer, A.**, 2008. Zaman ve Mekânın Genişleme Aralığı Olarak "Sınır-Boyları", *Zaman – Mekân*, s. 186-203, Der. Şentürer, A., Ural, Ş., Berber, Ö., Uz Sönmez, F., Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Tanju, B.**, 2008. Mekân - Zaman ve Mimarlıklar, *Zaman – Mekân*, s. 168-185, Der. Şentürer, A., Ural, Ş., Berber, Ö., Uz Sönmez, F., Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Tanyeli, U.**, 2004. İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak, Akın Nalça Kitapları, İstanbul.
- Taylor, C.**, 2006. Modern Toplumsal Tahayyüller, Metis Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ.**, 2005. Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, s. 136-152, Der. Bozdoğan, S., ve Kasaba, R., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi**, 2008. Kamuoyuna Kentsel Dönüşüm ve Yenileme Uygulamaları Hakkında Duyuru ve Davet, 19 Şubat. 29 Haziran 2008 <<http://www.mimarist.org/index.cfm?Sayfa=belge&Sub=detail&RecID=476>>
- Tümertekin, E.**, 2006. İstanbul, İnsan ve Mekân, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Uluoğlu, B.**, 2004. Mimarlık Bilgisinin Çifte Kimliği ve Kavramsallaştırılış Biçimi Üzerine, *Mimarlık ve Felsefe*, s. 52-67, Der. Şentürer, A., Ural, Ş., ve Atasoy, A., Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

- Urry, J., 1999. Mekânları Tüketmek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ünlü, A. ve diğ., 2000. *Fiziksel ve Sosyokültürel Değişim Bağlamında Beyoğlu'nda Suç Olgusunun Değerlendirilmesi*, Araştırma Projesi Raporu, No: 1094, İTÜ Araştırma Fonu, İstanbul.
- Ünlü, A. ve diğ., 2003a. *Avrupa Birliği Uyum Programları Kapsamında Pilot Bölge Olarak Beyoğlu Çöküntü Alanlarının Aktif Kullanım Amaçlı Rehabilitasyonu Projesi*, Taslak Analiz Raporu, İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama – Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Ünlü, A. ve diğ., 2003b. *Avrupa Birliği Uyum Programları Kapsamında Pilot Bölge Olarak Beyoğlu Çöküntü Alanlarının Aktif Kullanım Amaçlı Rehabilitasyonu Projesi*, Kesin Sentez Raporu, İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama – Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Ünlü, A., 2005. İstanbul'un Görünmez Merkezi Tarlabası'nın Görünenleri, *Yapı*, Eylül. 29 Haziran 2008 <<http://www.yapi.com.tr/turkce/Parantez.asp?ArticleID=5&yazar=Alper%20%C3%9CNL%C3%9C>>
- Ünsal, F., 2002. Toplumsal Barışın Korunması Bağlamında Kent Yoksulluğunun Çağdaş Kentsel Dinamikler Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu "Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama"*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, 6-8 Kasım, s. 55-64.
- Üsdiken, B., 1994. Tarlabası, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7, s. 217-218, Der. Nuri Akbayar ve diğ., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, B., 2006. Yakındaki Uzak: İstanbul'un Bir Kentiçi Mahallesinde Sosyal Dışlanma ve Mekânsal Sürgün, *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, Der. Adaman, F., ve Keyder, Ç., s.27-39, Avrupa Komisyonu Sosyal Dışlanma ile Mücadele Mahalli Topluluk Eylem Programı Raporu 2002-2006. 29 Haziran 2008 <http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf>
- Yırtıcı, H., 2005. Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Wedel, H., 2001. Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekondualarında Kadınların Siyasal Katılımı, Metis Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1982, Ordu doğumlu olan Deniz Yücebaş Çetin, 1999 yılında İstanbul Kabataş Lisesi'nden mezun olmuştur. Aynı yıl İ.T.Ü. Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda bir dönem İngilizce hazırlık eğitimi almıştır. 2000 yılında başladığı İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden 2004 yılında mezun olmuş ve Disiplinler Arası Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı'nda eğitimine devam etmiştir.